

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

- ✓ Ijtimoiy-ta'limiy
- ✓ Ilmiy-metodik
- ✓ Ilmiy-tadqiqot

Ilmiy-metodik
ELEKTRON JURNAL

Muassislar: Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti

“BILIG - ILMIY FAOLIYAT” MCHJ

Bosh muharrir: Ibragimov A‘lamjon Amrilloevich,

Mas‘ul muharrir: Fayzullayeva Gulchexra Sharipboevna

TAHRIR HAY‘ATI: Ibraimov Xolboy Ibragimovich, Urakov Sherzod Raxmonovich, Narzikulova Dilnoza Hoshimjonovna, Mustafoyev Shomurod Normo‘minovich, Raximqulova Maxbuba Baxronovna, Usarov Jabbor Eshbekovich, Matyakupov Sa‘dulla Gayipovich, Fayziyev Mirzaali Asfandiyorovich, Yalg‘ashev Burxon Fayzullayevich, Madatov Ilhom Yusup o‘g‘li, Xudaykulova Shaxlo Mamaniyozova, Axrorov Voris Yunusovich, Usmanov Baxodir Islomovich, Samyayev Anvar Qodirovich, Xoliqulov Rustam, Xujaqulov Sherzod Amankulovich.

Главный редактор: Ибрагимов Аьламжон Амриллоевич,

Ответственный редактор: Файзуллаева Гулчехра Шарипбоевна

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Ибраимов Холбой Ибрагимович, Ураков Шерзод Рахмонович, Нарзикулова Дилноза Ҳошимжоновна, Мустафоев Шомурод Нормўминович, Рахимқулова Махбуба Бахроновна, Усаров Жаббор Эшбекович, Матякупов Саъдулла Гаипович, Файзиев Мирзаали Асфандиёрович, Ялғашев Бурхон Файзуллаевич, Мадатов Илҳом Юсуп ўғли, Худайқулова Шахло Маманиёзова, Ахроров Ворис Юнусович, Усманов Баходир Исломович, Самяев Анвар Қодирович, Холикулов Рустам, Хужақулов Шерзод Аманкулович.

Editor in Chief: Ibragimov Alamjon Amrilloevich,

Chief Executive Editor: Fayzullaeva Gulchehra Sharipboevna

EDITORIAL BOARD MEMBERS: Ibraimov Xolboy Ibragimovich, Urakov Sherzod Raxmonovich, Narzikulova Dilnoza Hoshimjonovna, Mustafoev Shomurod Normo‘minovich, Raximqulova Maxbuba Baxronovna, Usarov Jabbor Eshbekovich, Matyakupov Sadulla Gayipovich, Fayziev Mirzaali Asfandiyorovich, Yalg‘ashev Burxon Fayzullaevich, Madatov Ilhom Yusup o‘g‘li, Xudaykulova Shaxlo Mamaniyozova, Axrorov Voris Yunusovich, Usmanov Baxodir Islomovich, Samyayev Anvar Qodirovich, Xoliqulov Rustam, Xujaqulov Sherzod Amankulovich.

MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATIDA BADIY KOMMUNIKATSIYA**Matyakupov Sa'dulla**

Nukus davlat pedagogika instituti.

Filologiya fanlari doktori, dotsent. sadulla.yoqub@gmail.com

Annotasiya. Maqolada o'zbek she'riyatida ruhiy kechinma va badiiy ifoda masalasi tadqiq etilgan. Shoir mahorati, dialog va monoglardan foydalanishi xususida atroflicha mulohaza bildirilgan. Mavzu M.Yusuf ijodi misolida o'rganilib nazariy va badiiy tahlil natijalari umumlashtirilgan.

Kalit so'zlar. Dialog, monolog, individuallik, badiiy ifoda, obrazlilik, badiiy tafakkur, falsafiy talqin.

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ КОММУНИКАЦИЯ В ПОЭЗИИ**МУХАММАДА ЮСУФА**

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема духовного мира и художественного описания в узбекской поэзии. Досконально было обсуждено мастерство поэта, способность использовать диалогическую и монологическую речь в работах. Тема была конкретизирована с примерами из произведений М.Юсуфа и обобщены теоретические и художественные анализы.

Ключевые слова. Диалог, монолог, индивидуальность, художественная интерпретация, образность, художественная идея, философское толкование.

ARTISTIC COMMUNICATION IN THE POETRY OF MUHAMMAD YUSUF

Annotation. The presented article deals with the ways of giving inner world of people and literary descriptions in the Uzbek poetry. The article analyses the skillfulness of poets, their ability to use dialogues and monologues. The topic was enriched with the examples from Muhammad Yusuf's creations and there also concluded theoretical and literary analysis.

Keywords. Dialogue, monologue, individuality, literary interpretation, literary, idea, philosophic interpretation.

Kirish. Ijodkor kechinmalarining namoyon bo'lishi she'riyatda ancha murakkab kechadi. Negaki, asosan oniy kechinma asosiga quriladigan lirik ifodada tahlil va talqin o'zaro uyg'unlashadi. Bu narsa badiiy tafakkurning kelgusi taraqqiyot tamoyillarini, realistik tasvir madaniyati imkoniyatlarini, janrlar va ijodiy uslublar rang-barangligini asoslaydi. O'zbek adabiyoti tarixining barcha bosqichida she'riyat yetakchi janr bo'lib kelgan. Bugun ham she'riyatda davrning muhim masalalari rang-barang tasvirlar orqali o'zining badiiy in'ikosini topmoqda. Bu borada shoirlar adabiyotimizdagi mavjud tajribalardan foydalangan holda ularga yangi tamoyillarni ham olib kirmoqda. Ta'kidlash kerakki, she'riyatda dialoglar qo'llash o'zbek

adabiyoti tarixidagi o'ziga xos an'analardan biridir. Xususan, mumtoz adabiyotimizda A.Navoiy, Furqat, zamonaviy adabiyotimizda E.Vohidov, A.Oripov, M.Yusuf kabi shoirlar ijodida ushbu an'ananing samarali davomini kuzatish mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Buyuk faylasuf Aristotel "Ritorika" asarida notiq va tinglovchi munosabatlari yuzasidan "Dialektika kabi ritorika (so'z san'ati) ham ayrim sohalar uchun emas, balki barcha sohalarga aloqador va foydalidir. Ritorika ilmining ishi ayrim odamni biror fikrga ishontirish emas, balki barcha odamlarni (foydali va to'g'ri) fikrga qanday ishontirishning usullari, qoidalarini o'rgatadi... Ritorika – barcha notiqlar uchun (doimo inglovchilarga, o'quvchilarga, talabalarga va'z aytuvchi o'qituvchilar uchun) juda foydalidir" [1. 221] – deya ta'kidlaydi. Aristotelning badiiy nutq haqidagi umumiy qarashlarining o'ziyoq dialogik mohiyat kasb etadi. Garchand, u keyingi davr lingvopoetiklari singari badiiy nutqning ichki va tashqi dialog ko'rinishlarini alohida ajratmagan bo'lsa-da, uning muallif "men"i va o'quvchi, tinglovchi "men"i – "men" va "boshqa" – o'rtasidagi retseptiv munosabatni tashkillantirishda muhim ahamiyatga ega ekaniga urg'u bergan. Bunday qarashlar V.Jirmunskiy tadqiqotlarida bir oz boshqacharoq shaklda bo'lsa ham deyarli takrorlangan. U o'zining Aristotelning simmetriya haqidagi fikriga monand: "So'z san'atida bo'laklar jamlanib, obrazlilik hosil qiladi" [3. 21] – deya munosabat bildiradi. Olimning fikriga ko'ra "Ritorika tili poeziya tiliga yaqin. Amaliy va ilmiy til esa poeziya tilidan uzoq. Amaliy va ilmiy til amorflashgan, ya'ni bir ma'noni ifodalovchi bo'ladi. Unga hayotiy, ilmiy mantiqiylik xosdir" [3. 24]. Diqqat qaratish joizki, V.Jirmunskiyning ritorika bilan bog'liq fikrlari Aristoteldan ko'chgan an'ana bo'lishiga qaramasdan, uning mantiq masalasidagi xulosasi Aristotel badiiy mantiqidan farq qiladi. Aristoteldagi singari badiiy yoki umumiy mantiqni emas, to'g'ridan to'g'ri ilmiy yoki hayotiy mantiqni bildiradi.

O'zbek adabiyotshunosligida she'riyatda dialog va uning talqin xususiyatlari borasida hozirga qadar yirik ilmiy tadqiqot bajarilmagan. Adabiyotshunos B.Sarimsoqov tomonidan A.Navoiy lirikasida g'azallar-muloqot shakllari bo'yicha e'lon qilingan maqolada janr tabiati hamda muloqotning vujudga kelish omillari ilmiy tahlil qilinadi [9. 12-16]. Shuningdek, professor H.Boltaboyevning "XX asr adabiyotshunosligida dialogizm va Mixail Baxtinning adabiy-estetik ta'limoti" [2. 8-14], A.Qozixojayevning "G'azalning serovoz olami" [10. 4.] maqolalarida dialogning tarxiiy tadriji, xususan, nazmda tutgan o'rni ilmiy-nazariy asoslanadi.

Tahlil va natijalar. Adabiyotimizga o'ziga xos ohang, yangi badiiy ifodalar olib kira olgan shoirlardan biri Muhammad Yusufdir. U o'zining dastlabki she'rlaridanoq xalq dardini o'z dardi sifatida ifoda qila boshladi. Uning har bir she'rida samimiylik, hech bir shoirga o'xshamaydigan badiiy ifoda ko'zga tashlanadi. Shu bilan birga shoirning aksariyat she'rlarida chuqur falsafiy-psixologik talqin yetakchilik qiladi. M.Yusuf she'rlarining yana bir o'ziga xos xususiyati shuki, shoir

o‘zi bayon etmoqchi bo‘lgan fikrni ifodalashda dialoglardan mohirona foydalanadi. Uning “Ona meni nega...” she‘ri ushbu fikrimizning yorqin dalilidir. Ushbu she‘r atigi sakkiz satrdan iborat bo‘lib, har ikki misradan bir savol takrorlanadi.

- Ona meni nega tug‘ding?
- Yurting uchun.
- Ona meni nega tug‘ding?
- Baxting uchun...
- Ona meni nega tug‘ding?
- Zoriqqandan.
- Ona meni nega tug‘ding?
- Zerikkandan... [5.154].

Ahamiyat bersak, she‘rda berilayotgan javoblarda teran falsafiy mushohadakorlik mavjud. Bu esa she‘rda berilgan javoblarda o‘z aksini topadi. Bir qarasa on-bolaning oddiygina savol-javobidek ko‘ringan she‘r shoirning yuksak falsafiy-mantiqiy tafakkuri orqali badiiy kashfiyotga aylangan. Diqqat qilinsa, berilgan javoblarda orqaga chekinish seziladi. Berilgan savol esa shoir qalbini bir umr qiynab kelgan eng katta muammo sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu jumboqlarga javob topish uchun, avvalo, she‘rdagi lirik kechinmaning ifoda qilinishi masalasiga ahamiyat qaratish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Muhammad Yusufning ushbu she‘ri istiqloldan oldingi yillarda yozilgan. To‘g‘ri, she‘r shunchaki bir o‘tirishda yaratilgan bo‘lishi mumkin, lekin uning vujudga kelishiga asos bo‘lgan savol shoirni butun umr o‘ylantirib kelgan. Zero, adabiyotshunos olim B.Sarimsoqov ta‘kidlaganidek, “Lirik kechinma ba‘zan oniy ruhiy holat sifatida kechib, estetik qimmat kasb etuvchi mahsul beradi va yo‘qoladi. Ba‘zan esa u muayyan tugallikka, estetik qimmat kasb etuvchi asar sifatida shakllana olmay, ijodkor qalbida, shuurida uzoq vaqtlar saqlanib yuradi. Mana shundan kelib chiqib aytish mumkinki, lirik kechinma voqe bo‘lishi va tugal estetik qimmatga ega bo‘lgan asar sifatida shakllanishiga qarab ikki xilga bo‘linadi: 1. Oniy lirik kechinma. 2. Xotiraviy lirik kechinma” [8.185]. Shu ma‘noda aytish mumkinki, she‘rdagi har bir band orasida ma‘lum bir vaqt, hayotiy saboq, aqliy idrok mujassamlashgan.

She‘rning mazmun-mohiyatiga chuqurroq nigoh tashlasak, takrorlanayotgan bir xil savolga berilayotgan har xil javoblar orqali shoir mavjud tuzum va unga nisbatan bo‘lgan e‘tiqodidan qaytayotgan qahramon – Ona siymosini gavdalantiradi. Chunki, asarda lirik qahramon mavjud voqelikdan tom ma‘nodagi “Yurt uchun” fidokor insonlarni, “Baxt uchun” kurash samarasini ko‘ra olmaydi. Ta‘bir joiz bo‘lsa bunday ulug‘ tuyg‘ularni tasavvur ham qila olmaydi. O‘zidan nasl-nasab qoldirish, avlodini davom ettirish maqsadida “Zoriqqandan” farzandini dunyoga keltirgan Onaning bu javobidan lirik qahramon yanada hayratga tushadi. Chunki, kelajak avlodning taqdiri, istiqboli haqida qayg‘urmayotgan muayyan muhit g‘oyalarini idrok etib ulgurgan

farzand endi tamomila norozi kayfiyatda yana shu savol (“Ona meni nega tug‘ding?”)ni takrorlaydi. Farzand qalbini aniq his qilib turgan Ona esa bu savolga ortiq bardosh berolmasligi sababli “Zerikkandan” – deya javob berishga majbur bo‘ladi.

Ko‘rinadiki, tahlil qilingan she‘rda ifodalangan badiiy-falsafiy g‘oyalar tizimi o‘ziga xos ahamiyatga molik. Zero, ushbu mo‘jazzgina she‘rdan biz o‘tgan davrning soxta g‘oyalaridan aldangan insonlar qismati hamda bu g‘oyalarning bugungi kundagi qadr-qimmati va uni ardoqlash, qadriga yetish borasida o‘zimizga tegishli xulosalar chiqaramiz. Demak, adabiy asarda qahramon yaratish ijodkor estetik idealining ma‘lum badiiy qonuniyatlar asosida tasvirlanib, o‘zi ifodalamoqchi bo‘lgan fikrni o‘ziga xos uslub va mahorat bilan aks ettirishidir. Xususan, she‘riyatda lirik qahramon tasviri orqali shoirning qalb haqiqati, o‘zi yashagan davrga xos muhim masalalar har-xil usul va tasvirlar orqali badiiy talqin etiladi. Shu ma‘noda, har qanday badiiy asar qahramoni faoliyatidan kitobxon o‘ziing ma‘lum bir fazilat yoki illatlarini anglashi, muayyan davr g‘oyalariga javob topa olishi lozim, shundagina u o‘sha qahramon taqdiri va talqiniga befarq qaray olmaydi.

M.Yusufning xalqimiz boshidan kechirgan qatog‘on davri voqealarini aks ettiruvchi “Qora quyosh” dostonida ham ko‘plab dialoglarni uchratish mumkin. Ularda shoir mavjud davr psixologiyasini, muayyan zamondagi hayot haqiqatlarini yuksak badiiy mahorat bilan talqin qiladi.

- Yolg‘on nima, ey odam?
- Yolg‘on – o‘t o‘smas dala.
- Haq nimadir, ey odam?
- Haqiqat yetim bola... [5.209].

Ushbu satrlarda shoir qatog‘on davrlarida inson erki, huquqlari naqadar toptalganligiga shunday chiroyli badiiy ifoda topganki, go‘yo uni boshqacha so‘zlar bilan izohlash mumkin emasdek tuyuladi. “Qora quyosh” dostonining “37-yil yig‘isi” qismida shunday satrlarni uchratamiz:

- Qayg‘u nima, ey odam?
- Qayg‘u ham shirin armon.
- Baxt nimadir, ey odam?
- Baxt bir burda qora non [5.225].

Ushbu parchada ham shoirning insoniyatga nisbatan aytayotgan ko‘ngil nidosini aniq his qilamiz. Ularda muallifning qalb kechinmalari, badiiy tafakkuri orqali qayg‘u, baxt kabi tushunchalarga nisbatan falsafiy-mantiqiy munosabat o‘zgacha yo‘sinda ifodalanadi. M.Yusuf she‘riyatining o‘ziga xos xususiyatlari haqida fikr bildirar ekan, Q.Yo‘ldoshev shunday yozadi: “Olovli she‘riy nafas, kutilmagan tashbehlar, o‘tkir va serma‘no timsollar, mayin ohanglar shoir bitiklariga xos xususiyatlardir. M.Yusuf ijodini o‘rganish o‘zbekning ko‘nglini yaxshiroq bilish

imkonini beradi. Shoirning she'rlari turli yo'nalishda, ular muallifning turfa kayfiyatini ifoda etgan. Lekin Muhammad Yusufning butun ijodi uchun mehrga tashnalik, insonni ayashga intilish yetakchi belgi edi, desak adashmagan bo'lamiz" [4.290].

Ko'rinadiki, M.Yusuf lirikasida dialoglar orqali davr va qahramon xarakteri, inson taqdiri talqini masalasi chuqur badiiy tahlil qilinadi. Shoir she'rlaridagi dialoglarda savollarga berilgan javoblar, ulardagi takroriy usul orqali o'zining ruhiy kechinmalari, hayotni va insonni tushunish hamda tushuntirishida realistik tasvir imkoniyatidan mohirona foydalanadi. Ayni paytda ularda ijodkor shaxsiyati ham yaqqol namoyon bo'ladi.

Ma'lumki, dialog og'zaki va yozma nutq birikuvidan hosil bo'ladigan shakl sifatida so'zlovchi hamda tinglovchi munosabatlarining uzluksizligini ta'minlaydi. Unda sintaktik tanlov asosida qurilgan bayon uslubiy vazifadoshligi in'ikos topgan holda adabiy til uch qatlami – kitobiy uslub, umumxalq so'zlashuv uslubi va lug'aviy birliklar turkumi uyg'unlashadi. Shuning uchun ham unda ruhiy va ijtimoiy bo'yoqdorlik bir-birini to'ldiradi. Agar dramatik turga mansub asarlarda monolog ham dialoglashgan mohiyatga bo'ysundirilsa, nazmda muloqot shakllari monologik ifodaga singib ketadi. Shu boisdan, she'riyatda ushbu holatni maxsus usul sifatida o'rganish maqsadga muvofiq. Aynan bir tomonlama muloqot ustuvorligi shunday xulosa chiqarishga turtki beradi. Negaki, lirika «men» ruhiy kechinmalari negizida vujudga keladi. Unda shaxs maqomi borliqning umumlashgan, mavhumlashgan hamda uyushgan mohiyatini aks ettiradi.

Monologik tafakkurga asoslangan she'rda so'z, ma'no, ohang va marom omuxtalashadi. Uning qo'llanilish usuli badiiy samaradorlikni hosil qiluvchi yetakchi unsur, unda shakl takomillashuvi ma'no-mantiqini yangilaydi va uslub barqarorlashuviga sharoit tug'diradi. Aynan, ifoda badiiy imkoniyatlari cheksizligi tasavvur miqyoslarini o'quvchi ongiga yaxlit holda ko'chirishni taqozo etadi. Bu borada M.Yusufning "Tilak" she'rida shunday satrlarni uchratamiz:

Har kimning ham sochlariga oq tushsin,
Ajin tushsin yuzlariga, dog' tushsin.
Har kimning ham quvvat ketib belidan,
Qo'llariga aso – bir tayoq tushsin [6.26].

E'tibor qilsak, mazkur she'rda har bir insonga keksalik baxtining nasib etishini tilab bildirilayotgan samimiy tilak shunday ifodalanganki, unda tasvirlanayotgan sochlardagi "oq", yuzdagi "ajin" va "dog'", qo'ldagi "tayoq" insonni eng mukarram qilib ko'rsatuvchi go'zallik sifatida talqin etiladi. Bu esa shoirning yuksak badiiy tafakkur va salohiyatini namoyon etadi.

Lirikada so'zga yuklatilgan ritorik munosabat tadqiq sahniga chiqqan holda matndagi nozik tuyg'u muallif shaxsiyati va she'r ruhiyatini bir-biriga

muqobillashtiradi. Aynan badiiy nutqda tasavvur va g'oya raqobatga kirishuvini inobatga olsak, mazkur masala mohiyati yanada oydinlashadi. Poetik tushunchada ma'no tarmoqlanishi tahlil malakasi ustuvorlashuviga zamin hozirlaydi. Ushbu jarayonda ijodiy hamkorlik qadriyat, an'ana va madaniyat jipslashib, adabiy talqin ijtimoiy voqelik hamda badiiy shartlilikni vujudga keltiradi. Matndagi qiymat, nuqtai nazar va idrok she'riy yo'sin tabiatini belgilaydi. Lug'aviy birlik o'rnini egallaydigan matn esa ritorik munosabat yaratadi. Unda kuzatish va mushohada qorishgan holda ijodkorning dialoglashgan tuyg'ularini yuzaga chiqaradi va bundan poetik idrok shakllanadi.

Men siz aytgandayin hammani sevdim,
Hammaga ishondim, mana oqibat:
O'z do'stim uyiga ko'mildi sevgim,
Kun bo'lib ko'ksimni kuydirdi nafrat [5. 57].

Muhammad Yusuf qalamiga mansub "Onamga xat" she'ri olti banddan iborat. Unda cheksiz sog'inch yuragini o'rtagan farzand ona siymosi bilan ritorik munosabatga kirishadi. "Tunlari charog'on shunday shaharda" ham yolg'iz lirik subyekt hayot va xayol ziddiyatidan iztirob chekadi. Orzularga hamroh ko'ngil izhori dag'al voqelik silsilasida sinadi. Ruhiiy holatning aniq manzarasi hamda ifoda mantig'i soddaligi she'rga samimiyat baxsh etadi. Muallif dil rozini oshkor etish yordamida kitobxon qalbida hamdardlik uyg'otadi. Shuning uchun ham aldov va riyodan holi satrlar o'quvchini ishontirgan holda murojaat zamiriga singib ketgan savol kitobxonni ham o'ylarga toldiradi. Binobarin, "ichki dunyosi boy ko'ngil kishilariga yashash hamisha qiyin kechadi. Sababi bunday shaxs voqelikning hech qanday ishtirokisiz ham doim qarama-qarshi ikki kuch: ruh va tana o'rtasidagi kurash og'ushida kun kechirishga mahkum. Ruhiiyat, ko'ngil odamni yuksaklarga chorlasa, tana uni yerga tortib, nafsning istaklarini qondirishga undaydi" [4. 306].

Chinakam tuyg'udan o'sib chiqqan, ezgulik va go'zallikka qoniq misralar har qanday g'araz hamda manfaatdan yuksak turadigan nozik sezimni uyg'otadi. Ta'kidlash kerakki, she'r ritorikasi hayotiy vaziyatni oydinlashtiradi, muloqot ishtirokchilari nuqtai nazarini keskinlashtiradi, badiiy axborotning yo'naltirilganlik darajasini tavsiflaydi, tahlil va talqin o'rin almashinuv jarayonini markaziy nuqtaga olib chiqadi. Tasvir va ifoda esa bir-birini to'ldiruvchi omilga o'zgaradi.

Boshimdan o'tgani ko'kka ham ayon,
Yulduzlar qiqirlab kular oq badan:
Men - zangor yaylovda olis, bepoyon,
Uyuridan ajrab qolgan qulunman... [5. 57].

Lirik qahramon tomonidan g'oyat o'ziga xos sharhlangan ruhiy holat muallif pozitsiyasini belgilab beradi. Maqsad va vazifa nisbati esa tasvirdagi manzaradan harakatga o'tishga zamin hozirlaydi. She'r mohiyatidan anglashiladigan dard

(“Boshimdan o‘tgani ko‘kka ham ayon”) lirik qahramon (“Uyuridan ajrab qolgan qulunday”) ahvoliga sabab bo‘ladi. Shu o‘rinda ta’kidlash joizki, ichki nutq qo‘llangan tashbehdan tugallanmagan ifoda munosabatini hosil qilishga yo‘naltiriladi. Aniqrog‘i, matn darajasidan muallif tanloviga o‘tish monologik tafakkur mutanosibligini vujudga keltiradi. Dialog talqinida “san’atkorning san’ati shundaki, u har bir so‘z, holatdagi ma’nolarni bus-butun qamrab olishga so‘zning ich-ichiga, moyasiga kirib borishga intiladi” [7. 44]. Bu vaziyatda so‘z ruhiy holat va poetik g‘oya bilan aloqaga kirishadi. She’rda muallif tinglovchi sifatida parda ortidagi ona timsolini tanlab oladi.

Xulosa va takliflar. She’riyat muttasil rivishda inson idrok tuyg‘usini tahlil qilishga intiladi. Chunki ushbu holat sabab va oqibat o‘rtasida munosabat hosil qiladi, his-tuyg‘uni ma’no tarangligiga yo‘naltiradi. Unda tasvir ruhiyati teranligi, bilish va anglash darajasi tadriji, falsafiy fikr yangilanishi his qilinadi. Shakl va ifoda yurishi davomiyligi, g‘oya estetik quvvat-hofizasini belgilash ehtiyoji, tushunchada tashbeh o‘yini she’riy nutqda o‘ziga xoslik kasb etadi. Binobarin, tuyg‘u va ong ziddiyati matn yaxlitligini ta’minlaydigan tayanch markaz, izchil mushohada miqyosini kengaytiradigan tuyg‘u aniqlikdan mavhumlik paydo etadi. Aslida oniy kechinmani ilg‘ash murakkab jarayon hisoblanadi. Umuman, M.Yusuf she’riyatida qalamga olingan har qanday mavzu qanday shaklda namoyon bo‘lmasin o‘zining betakror ifodasini topadi. Shoir she’rlarida badiiy tasvirlar shu qadar nozik ifodalanadiki, ularda hech qanday yasama tuyg‘ular, balandparvoz so‘zlarni uchratmaymiz.

АДАБИЁТЛАР:

1. Arastu. Poetika. Axloqi kabir. Ritorika. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2018.
2. Boltaboev H. XX asr adabiyotshunosligida dialogizm va Mixail Baxtinning adabiy-estetik ta’limoti // Filologiya masalalari. – Toshkent, 2016. – № 4.
3. Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Ленинград: Наука, 1977.
4. Yo‘ldoshev Q. Hamisha navqiron she’riyat // Yoniq so‘z. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
5. Muhammad Yusuf. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2007.
6. Muhammad Yusuf saboqlari (To‘plovchi va mallif Shukur Qurbon). – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi, 2012.
7. Rasulov A. Badiiylik – bezavol yangilik. – Toshkent: Sharq, 2007.
8. Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. – Toshkent: 2004.
9. Sarimsoqov B. Alisher Navoiy lirikasida g‘azal-muloqot shakllari // O‘zbek tili va adabiyoti, – Toshkent, 2001. – № 4.
10. Qozixo‘jaev A. G‘azalning serovoz olami // O‘zbekiston adabiyoti va san’ati gazetasi, – Toshkent, 2009. – № 49.

**KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILARGA EKOLOGIK TA'LIM VA
TARBIYA BERISHDA INTEGRATIV USLUBLARDAN FOYDALANISH****Nuriddinova Maysara Ikramovna**

Samarqand davlat pedagogika instituti dotsenti

Kodirova Albina Faridovna

Samarqand davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda ekologik ta'lim va tarbiya berishda integrativ uslublardan foydalanishning metodik xususiyatlari tahlil etilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ekologik ta'lim va tarbiya berishda tabiiy fanlarining o'rni, o'quvchilarning ekologik bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda integrativ uslublardan foydalanish haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalid so'zlar: ekologiya, ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, metod, og'zaki metodlar, ko'rgazmali metodlar, amaliy metodlar, kuzatish, ekskursiya, integrativ uslublar.

**THE USE OF INTEGRATIVE METHODS IN PROVIDING
ENVIRONMENTAL EDUCATION AND UPBRINGING FOR YOUNG
SCHOOLCHILDREN**

Abstract: This article analyzes the methodological features of using integrative approaches in providing ecological education and upbringing in primary school. Information is provided on the role of natural sciences in teaching ecological education and upbringing to primary school students, as well as on using integrative approaches to develop students' ecological knowledge and skills.

Keywords: ecology, ecological education, ecological upbringing, method, oral methods, visual methods, practical methods, observation, excursion, integrative approaches.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕГРАТИВНЫХ МЕТОДОВ В ПРОЦЕССЕ
ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И
ВОСПИТАНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**

Аннотация: В данной статье проанализированы методические особенности использования интегративных методов при организации экологического образования и воспитания в начальных классах. Рассмотрена роль естественных наук в формировании экологических знаний у учащихся начальных классов, а также приведены сведения об использовании интегративных методов для развития экологических знаний и навыков учащихся.

Ключевые слова: экология, экологическое образование, экологическое воспитание, метод, устные методы, наглядные методы, практические методы, наблюдение, экскурсия, интегративные методы.

Kirish. Ma'lumki, ekologik muammolar hozirgi vaqtda eng dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda. Shu bois, ekologik muammolar va ularni bartaraf etish masalalariga alohida e'tibor qaratilib, ularni bartaraf etish uchun chora-tadbirlar ko'rilmogda. Jumladan, ushbu muammolar umumijtimoiy masalalarning ajralmas qismi ekanligini e'tirof etgan holda, keng jamoatchilik oldidagi hal etilishi zarur bo'lgan vazifalardan biri hisoblanadi. Bu borada bajarilishi lozim bo'lgan vazifalardan biri va asosiysi bu ekologik ta'lim va tarbiya bo'lib, sog'lom avlod tarbiyasida muhim o'rin tutadi. Sog'lom avlod deganda faqat jismoniy sog'lomlikni emas, balki milliy istiqloq g'oyasi va umumbashariy g'oyalar ruhida tarbiyalangan avlodni tushunamiz.

Insonning tevarak-atrofga bo'lgan o'zaro munosabati esa murakkablashmoqda. Odamlarning o'ta befarq xo'jalik faoliyati natijasida butun biosfera sezilarli darajada o'zgarib, yer yuzidagi jonzod uchun shunday bir muhit yuzaga keldiki, u bugungi kunda o'simlik, hayvonot dunyosi, shuningdek odamlarning yashashi uchun zararli bo'lib qolmoqda. Bu holatni qanday barham berish mumkin? Bu savol endilikda katta-kichikni birdek o'ylantirmogda. Qishloq xo'jaligi bo'yicha mutaxassis olimlar, faylasuflar, tarixchilar, geograflar, iqtisodchilar va yozuvchilar, boshqa turli kasb egalari jamiyatda ekologik ahvolni yaxshilashni, kishilarning xo'jalik faoliyatini ekologik talabga moslashtirish uchun harakat qilmoqdalar. Xo'jalik faoliyati bo'yicha qabul etiladigan har qanday qaror kishilarning turmushi, mehnat qilishi uchun yaxshi sharoit yaratilishi, tevarak atrofdagi tabiatni yaxshilashni uzoq yillar davomida ta'minlay oladigan bo'lishi zarurligini uqtirmoqdalar. Shunday ekan, tabiatni muhofaza qilish, uni xarob etilishining oldini olishga qaratilgan axloqiy hatti-harakatlar har qanday yoshdagi kishilarga barobar taalluqlidir[1].

Mavzuning dolzarbligi: Ammo, keyingi yillarda tabiatni muhofaza qilish uchun milliardlab mablag' ajratilayotganligiga qaramay bu hali kerakli natijalarni bermayotgani ma'lum. Yerdagi tabiiy manbalarni avaylab asrashda eng muhim yo'l, aholini shu jumladan o'sib borayotgan avlodni tabiatni asrash, muhofaza qilishga doir bilimlardan xabardor etish, ularga ekologik tarbiya berishdir. Hamma tashkilotlarning ta'lim va tarbiya tizimi, fan, adabiyot va san'at, ommaviy axborot vositalari, kasaba uyushmalari, shuningdek yoshlar va bolalar uyushmalari boshqa jamoa tashkilotlarining faoliyati tabiatni ko'z qorachig'idek asrashdek ezgu maqsadni amalga oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu ishlarda tabiiy boyliklarni bitmas-tuganmas deb o'ylab, ularni isrof qilish, tabiatga iste'molchilik munosabati nuqtai nazaridan qarashdek noto'g'ri kayfiyatga barham berish lozim[2].

Biroq agar jamiyatimizning har bir a'zosi tabiatni asrashga ongli ravishda qiziqmasa, bu yo'lda amalda oshiriladigan ishlarda faol qatnashmasa, ko'zlangan maqsadga erishib bo'lmaydi. Har bir fuqaro o'z tashabbusi bilan astoyidil muhofaza qilishni o'rganishi, ona yerimizning aholisi uchun kelajak avlodlar oldida o'z javobgarligini tushunishi lozim, ya'ni yoshlarimizning ekologik madaniyati, ekologik bilimdonligi ona tabiatimizni asrab qolishning asosiy shart sharoitidir.

Mavzuning tahlili: Boshqacha qilib aytganda, ijtimoiy, iqtisodiy masalalarni ekologik madaniyat talablari darajasida hal qila oladigan kishilar avlodini tarbiyalab yetishtirishimiz lozim.

Ekologik ta'lim va tarbiyaning maqsadi maktab o'quvchilarida atrof-muhitga mas'ullik munosabatini tarkib toptirishni ta'minlovchi ilmiy bilim, qarash va e'tiqodlarni tizimini shakllantirishdan iborat[3].

Ekologik ta'lim va tarbiya quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi:

o'quvchilarni tabiat go'zalliklarini sevish, ulardan estetik zavq olish ruhida tarbiyalash;

jonli va jonsiz tabiatning rivojlanish qonuniyatlari, tabiat bilan jamiyat o'rtasidagi murakkab o'zaro munosabatlar, shuningdek insonga xo'jalik faoliyatining tabiatga ta'siri oqibatida yuz berishi mumkin bo'lgan hodisalar haqida bilim berish;

o'quvchilarda ekologik madaniyatni tarbiyalash, ekologik tarbiya va madaniyatning asosi bo'lib, kishilarda tabiat oldidagi mas'uliyatni anglash malakasini hosil qiladi.

Tabiatning sodiq himoyachilarini tarbiyalash uchun boshlang'ich sinf bolalari bilan quyidagi yo'nalishda ish olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi deb o'ylaymiz:

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga tabiat olami, undagi voqea-hodisalar o'rtasidagi bog'liqlik to'g'risida muayyan bilimlar berish.

Bolalarda tabiat, uni muhofaza qilish, boyitishga yo'naltirilgan qizg'in faoliyatni shakllantirish.

Bolalarni doimiy ravishda mustaqil davlatimizning tabiatni qo'riqlash, uni avaylab asrash bo'yicha olib borilayotgan ishlari bilan tanishtirib borish lozim [4].

Metodlar: O'quvchini tabiat bilan tanishtirish, uni tabiatni tushunishga o'rgatish, tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishni tarbiyalash maktabning eng muhim vazifalaridan biridir. Maktablarda o'quvchilarning tabiat bilan tanishtirish jarayonida xilma-xil metodlardan.

Og'zaki metodlar – o'qituvchining materialni og'zaki bayon qilishi, suhbat, kitob bilan ishlash;

Ko'rgazmali metodlar – namoyish qilish, ekskursiyalar, mustaqil kuzatishlar;

Amaliy metodlar – og'zaki va yozma mashqlar, chizma va laboratoriya ishlari hamda metodik uslublaridan;

Kuzatish va ekskursiyadan foydalaniladi.

Boshlang'ich sinflarda ekologik tarbiyani amalga oshirish, avvalo o'quvchilarni tabiatdagi hamma hodisalar o'zaro bog'liq bo'lgan, tabiiy qonuniyatlar asosida yuz berishini o'qitish, jonli va jonsiz tabiat o'rtasida bo'lib o'tadigan munosabatlar sirlarini o'rganish yo'li bilan birga olib boriladi. Bunda boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan "Tabiiy fanlar" (1–4 sinflarda) o'qitiladigan fanlarining o'rni beqiyosdir. Bu uchun o'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchisini tabiat hodisalari va qonunlari bilan tanishtirishda, ularda narsa va hodisalar, jonli va jonsiz tabiat va tirik organizmlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga tegishli bilimlarni yetkazishda har xil pedagogik usullardan foydalanish bilan birgalikda, bu bilimlarni bola yoshiga qarab ommabop tarzda bayon qilish metodikasi bilan ham qurollangan bo'lishi kerak[5].

Har tomonlama mukammal shaxsni kamol toptirish uzoq davom etadigan murakkab jarayon bo'lganidek, o'quvchilarga ekologik tarbiya berish ham juda muhim ta'limiy vazifa sanaladi. Shu sababli, bu faoliyatni o'quvchi maktabga ilk qadam qo'ygan chog'idan – birinchi sinfdan boshlashimiz zarur. 1–4-sinf o'quvchilarining tabiat qo'yniga uyushtirilgan sayr va sayohatlar vaqtida daraxtlarning turli-tumanligiga, ularning tana po'stloqlariga, barglardagi tafovutlarga diqqatini jalb qilish lozim. Masalan: Bolalar bahor faslida tabiatni uyg'onishi, daraxtlarning kurtak chiqarishi, gullashi, barg yozishi, maysalar, o't-o'lanlarning sabza urishi, tabiatning yashil libosga burkanishi, yozda har xil mevalarning pishib yetilishi, kuzda esa daraxt barglarining sarg'ayishini biladilar. O'quvchilar tabiat qo'yniga sayr qilish bilan daraxtlarning soyasi, gullarning muattar, mayin va nihoyat yashil do'stlarimizning havoni tozalab berishi haqidagi tushunchalarga ham ega bo'ladilar. Sayrga chiqishdan oldin o'quvchilar tabiat hodisalari, oy, quyosh haqidagi she'rlar va topishmoqlarni takrorlaydilar.

Masalan, quyidagi *topishmoqlarni*: a) U yoqqanda dala qir, Kuladi qiqir-qiqir (yomg'ir). b) Qo'lsiz oyoqsiz eshik ochar (shamol). v) Tilla sandiq ochildi, Ichidan zar sochildi (quyosh). *She'rlar ham aytadilar*: Tabiat – yerimizdir, Asramoq burchimizdir. Suv bor joyda bordir hayot, Uni teja, qil ehtiyot. Inson olamga kelgandan so'ng tabiat ehsonidan bahramand bo'ladi. Ona bolani tarbiyalasa, tabiat uni o'stiradi, voyaga yetkazadi. Ona tabiat deb bejiz aytilmaydi. Maktab gulzoriga sayr davomida o'quvchi mehri turli gullarga tushib, go'zallikni his qiladilar. Sayohat darslarining yanada ta'sirchan bo'lishi uchun didaktik o'yinlardan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir[6].

Masalan: "Gul bazmi" o'yini. O'quvchilar gul haqida she'r aytib o'yinni davom ettiradilar. Har bir o'quvchi navbat bilan gul haqida she'r aytadi. Gul, gul, gul, gulga qarab kul, Ona bilan lola – gul bilan bola.

O'qituvchi turli barglardan yasalgan shakllarni tartib raqami bo'yicha terib chiqadi. Kichik guruhlarda taqdimot o'tkaziladi. O'quvchilar tabiat, atrof muhit muhofazasi haqidagi hikmatli so'zlarni bilib oladilar. Berilgan kataklar bo'yicha

harflarni joylashtirib chiqilgach, quyidagi ekologik bilim va tushunchalar: *Ona tabiat, qushlar bizning do'stimiz* kabi gaplar hosil bo'ladi.

Dars davomida o'quvchilar bilan quyidagi savol-javoblarni o'tkazishimiz mumkin: Danakli mevalar nomini ayting? Danaksiz mevalar nomini ayting? So'ngra tabiatga doir topishmoqlar beriladi. Yerdan asta unadi, Ilk bahorda kuladi (boychechak). Ikki yaproq bir tanda, Kezar yozda chamanda (kapalak).

Bu o'yinlar o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga o'rgatishga va og'zaki nutqni o'stirishda katta ahamiyatga ega bo'lib, o'quvchilar qalbida tabiatga mehr-muhabbat uyg'otishga yordam beradi. Tabiat qo'ynida bo'lgan sayr o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Bular: Boshlang'ich sinflardagi ta'lim va tarbiya jarayonlari kichik yoshdagi maktab o'quvchisi shaxsining quyidagi psixologik xossalari: tabiat bilan munosabatda bo'lish ehtiyojini, tabiatning har tomonlama qadr-qimmatini anglab olishga yo'naltirilgan faoliyat motivlarini, tabiatni qo'riqlash, o'zining va jamiyat barcha a'zolarining sihat-salomatligini saqlash zarurligiga bo'lgan ishonchni, tabiatni o'rganish va muhofaza qilish mehnatida ishtirok qilish va ekologik g'oyalarni targ'ib qilish ehtiyojini[7].

Ta'limiy vazifalar esa quyidagilarni shakllantirishni ko'zlaydi, inson, jamiyat va tabiat birligi haqidagi eng sodda ekologik bilimlar tizimini, mafkuraviy, jamiyat va tabiat birligi haqidagi eng sodda ekologik bilimlar tizimini, o'z xulq-atvorida tabiatga munosabatning ma'naviy va huquqiy tamoyillari, me'yor va qoidalaridan foydalanish ko'nikmalarini, ijtimoiy foydali mehnat va targ'ibotchilik faoliyatida tabiatni muhofaza qilish va unga nisbatan ehtiyotkorlik munosabatida bo'lish usullari haqidagi bilimlardan foydalana olish ko'nikmalarini.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mas'ullikni shakllantirishga ta'sir qiluvchi ekologik e'tiqodning uch asosiy tarkibiy qismi farqlanadi:

intellektual (aqliy) – boshlang'ich ekologik bilimlar va dunyoqarash xarakteridagi aqliy malakalar, oddiy ekologik tafakkur usullarining egallanishi;

shaxsiy – dastlabki ijtimoiy ekologik faoliyat motivlari, atrof-muhitga bo'lgan munosabat va uni baholash, tabiatni muhofaza qilish zarurligini, ekologik xavfni bartaraf qilishga ishonch, ichki tayyorgarlik – ekologik muvozanatni buzmaslik va tabiatni muhofaza qilish istagi, ekologik (tabiatni muhofaza qilish) faoliyatida va xatti-harakatlarida o'z nuqtai nazarini amalga oshirish ehtiyoji.

Mana shu 3 tarkibiy qism boshlang'ich sinf o'quvchilarida muayyan darajada ekologik e'tiqodning shakllanishini ta'minlaydi.

Xulosalar: Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda ekologik bilim va tushunchalarni tarbiyalashda ekologik tarbiyaga oid keng va qiziqarli ishlarni amalga oshirish mumkin. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik tarbiyani dars jarayonida, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar jarayonida va o'quvchilarning ota-onalari bilan ishlash jarayonida uzviy bog'lab olib borilsa,

kuzatilgan maqsadga erishiladi. Bu esa ekologik tarbiya berishdagi integrativ jarayonning asosiy negizini tashkil etadi.

Ekologik ta'lim va tarbiyaning maqsadi maktab o'quvchilarida atrof-muhitga mas'uliyat munosabatini tarkib toptiruvchi ilmiy bilim, qarash va e'tiqodlarni tizimini shakllantirishdan iborat, deb ta'kidlash mumkin. Turli xil kechalar, uchrashuvlar, musobaqalar, ko'rgazmalar o'tkazish va tashkil qilish, o'lka tabiatiga sayrlar uyushtirish va natijalardan, taassurotlardan kelib chiqib, rasmlar ko'rigi o'tkazish, insholar yozish va tajriba ishlarini olib borish ayni muddaodir.

Bular hammasi integrativ jarayonlar asosida amalga oshiriladi, ya'ni tabiiy fanlar, ona tili, o'qish, rasm, mehnat va hokazo fanlar bilan bog'langan holda amalga oshiriladi. Shuningdek, turli metodlar va dars shakllarining bir-biridagi integrativ holatlarini ham ko'rsatib o'tish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergashev A., Ergashev T. Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005.
2. Nigmatov A. N. Ekologiya asoslari. – Toshkent: "O'qituvchi", 2013.
3. Nuriddinova M.I. – Tabiatshunoslikni o'qitishning uslub va shakllari. Samarqand, 2019 (uslubiy qo'llanma).
4. Nuriddinova M.I. va Abdimuminova G. - Boshlang'ich sinf tabiatshunoslik darslari jarayonida ekologik madaniyatni shakllantirishda integratsion usullardan foydalanish. "Ta'lim va texnologiya". Ilmiy-uslubiy maqolalar to'plami. 1U-qism, T: 2015.
5. Nuriddinova M.I. - Ekologicheskoe vospitanie mladshikh shkolnikov na urokakh prirodovedeniya v nachal'nykh klassakh. "Ta'limda innovatsiyalar: strategiya, nazariya va amaliyot". Xalqaro ilmiy maqolalar to'plami, 11 qism, Samarqand, 2018.
6. Sodiqova Sh. Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarga ekologik tarbiya berish. – Toshkent, 2018.
7. Turdiqulov E. O. Atrof-muhit va inson. – Toshkent: O'qituvchi, 1991.
8. Mirziyoyev M. A. Boshlang'ich sinf darslarida integrativ yondashuvni qo'llash texnologiyalari // Pedagogika jurnali, 2021.
9. Tursunova R. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishning innovatsion usullari. // *Zamonaviy ta'lim*, 2020.
10. Nikolaeva S.N. Teoriya i metodika ekologicheskogo obrazovaniya detey. – Moskva: Akademiya, 2011.

**EVRISTIK YONDASHUV VA INTERAKTIV STRATEGIYALAR
YORDAMIDA O‘QUVCHILARDA IJODIY FIKRLASHNI KUCHAYTIRISH**
Eshkuvatov Jasur Buribayevich,

A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti tadqiqotchisi
jasureshkuvatov290@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada maktab ta’limida, ayniqsa ona tili va adabiyot fani o‘qituvchilari faoliyatida kreativlikni rivojlantirish masalasi hamda bu jarayonda o‘qituvchi va o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlaydigan metodik yondashuvlar yoritilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi – evristik va interaktiv o‘qitish texnologiyalari yordamida ona tili va adabiyot o‘qituvchilari va o‘quvchilarida kreativlikni rivojlantirish jarayonini tahlil qilish, maktab sharoitida samarali qo‘llash imkoniyatlarini aniqlashdir. Ishda qo‘llanilgan asosiy metod – ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, mavjud tajribalarni umumlashtirish va taqqoslashdan iborat. Maqolada ona tili va adabiyot fanini o‘qitishda kreativlikning o‘quvchi va o‘qituvchi faoliyatidagi o‘rni, uni shakllantirish va rivojlantirish shartlari, shuningdek, sinf muhitini kreativ makonga aylantirishning pedagogik usullari batafsil yoritilgan.

Kalit so‘zlar: kreativlik, ona tili va adabiyot darslari, pedagogik yondashuv, evristik texnologiyalar, interaktiv metodlar, kreativ pedagog, ta’lim jarayoni.

**УСИЛЕНИЕ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ
ПОСРЕДСТВОМ ЭВРИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА И
ИНТЕРАКТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ**

Аннотация. В статье освещается вопрос развития креативности в школьном образовании, особенно в деятельности учителей родного языка и литературы, а также методические подходы, обеспечивающие активное участие учителя и учащихся в этом процессе. Основная цель исследования – проанализировать процесс развития креативности у учителей и учеников родного языка и литературы с помощью эвристических и интерактивных технологий обучения, определить возможности их эффективного применения в школьных условиях. Основной метод работы – анализ научно-педагогической литературы, обобщение и сопоставление существующего опыта. В статье подробно рассматривается роль креативности в деятельности учителя и ученика при преподавании родного языка и литературы, условия её формирования и развития, а также педагогические приёмы превращения учебной среды в креативное пространство.

Ключевые слова: креативность, уроки родного языка и литературы, педагогический подход, эвристические технологии, интерактивные методы, креативный педагог, образовательный процесс.

ENHANCING STUDENTS' CREATIVE THINKING THROUGH A HEURISTIC APPROACH AND INTERACTIVE STRATEGIES

Abstract. The article explores the issue of developing creativity in school education, particularly in the work of native language and literature teachers, as well as methodological approaches that ensure the active participation of both teachers and students in this process. The main aim of the study is to analyze the process of fostering creativity among teachers and students of native language and literature through heuristic and interactive teaching technologies, and to identify opportunities for their effective application in school settings. The primary method used is the analysis of scientific and pedagogical literature, as well as the generalization and comparison of existing practices. The article provides a detailed discussion of the role of creativity in the activities of teachers and students when teaching native language and literature, the conditions for its formation and development, and the pedagogical techniques for transforming the classroom environment into a creative space.

Keywords: creativity, native language and literature lessons, pedagogical approach, heuristic technologies, interactive methods, creative teacher, educational process.

Kirish. Bugungi maktab ta'limida hamon an'anaviy, ya'ni reproduktiv (takrorlovchi) metodlar keng qo'llanmoqda. Biroq faqat ma'lumot yetkazishga asoslangan "passiv" metodlardan foydalanish o'quvchilarning faolligini cheklab, ularda kreativ fikrlash va yangicha yondashuvlarni izlash ehtiyojini susaytiradi [4].

Maktab amaliyoti shuni ko'rsatadiki, ba'zi o'quvchilar bilim olish jarayonida passiv bo'lib qoladi, mustaqil qaror qabul qilishdan qochadi. Ayniqsa, tayyor qoliplarga ko'nikish – konformizm – kuchayganda, ular noodatiy vaziyatlarda mustaqil fikrlashga qiynaladilar. Shu bois, maktab o'qituvchilari oldidagi asosiy vazifalardan biri – kreativ pedagogik yondashuvlar orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, noodatiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish va yangi g'oyalarni sinab ko'rishga tayyorgarlikni shakllantirishdir. Bu esa dars jarayoniga interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar va zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etishni taqozo etadi.

Kreativlik – bu yangi g'oyalarga sezgirlik, ularni qabul qilish va yangidan-yangi yechimlar topish qobiliyati sifatida tushuniladi. Maktabda kreativlikni rag'batlantirish savol-javoblar, ochiq topshiriqlar, o'quvchilarni mustaqil qaror qabul qilishga undash orqali amalga oshirilishi mumkin [1].

Kreativlik – har qanday innovatsion jarayonning ajralmas qismi, chunki yangilik yaratish kreativ yondashuvsiz mumkin emas. Bugungi kunda kreativlikni rivojlantirish nafaqat psixologik, balki ta’limiy-metodik nuqtayi nazardan ham o’rganilmoqda. Ayniqsa, ona tili va adabiyot fanlarini o’qitadigan maktab o’qituvchilari uchun bu dolzarb, chunki mazkur fanlar o’quvchilarda tahliliy fikrlash, badiiy-estetik idrok va kreativ tafakkurni shakllantirishni talab etadi.

O’qituvchi darsni rejalashtirayotganda va maqsadni belgilayotganda o’z kreativ salohiyatidan foydalansa, ta’lim sifati oshadi; aks holda, qat’iy qoliplar uning imkoniyatlarini cheklab qo’yishi mumkin. Shu sababli maktab dasturlari, dars ishlanmalari va metodik qo’llanmalar ham o’quvchilarda kreativlikni rivojlantirishga yo’naltirilgan holda yangilanib borilishi zarur.

Bugungi maktab o’quvchilari turli zamonaviy texnologiyalardan faol foydalanadi. Shu bois, ilgari samarali bo’lgan usullar ayrim hollarda kutilgan natijani bermaydi, chunki texnologik taraqqiyot ta’lim jarayoniga tubdan ta’sir qilmoqda [1].

Shu sababli, maktab o’qituvchilari yangi strategiyalar va metodologiyalarni qo’llashga tayyor bo’lishlari kerak; dars berish jarayonida an’anaviy metodlarni yangilash, baholash mezonlarini qayta ko’rib chiqish zarur.

Kreativ o’qituvchi – bu doimo o’z pedagogik qobiliyatlarini rivojlantiradigan, dars jarayonini innovatsion shakllarda tashkil etishga intiladigan shaxsdir. U nafaqat dars berish usullarini yangilaydi, balki o’quvchilarning ehtiyojlarini chuqurroq tushunishga harakat qiladi. Shu jarayonda faqat isbotlangan samaradorlikka ega metod va dasturlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kreativ pedagog o’quvchilar uchun o’zini erkin ifoda etish imkoniyatlarini yaratadi – masalan, ochiq savollar, ijodiy loyihalar yoki o’quvchilar tomonidan boshqariladigan munozaralar orqali. Bunday pedagog darsni yangi, samarali shakllarda taqdim etishga intiladi. Kreativ yondashuv dars mazmunini yangilash, mavzuni o’quvchilarning mustaqil izlanishiga yo’naltirish va ma’lumotni noodatiy usullarda yetkazish demakdir [5].

O’qituvchi ishining samaradorligi ko’p jihatdan sinfdagi ijtimoiy muhitga bog’liq. O’quvchilar erkin savol berishi, munozaralarda qatnashishi va xato qilishdan qo’rqmasligi mumkin bo’lgan xavfsiz muhit – kreativlikni rivojlantirishning eng muhim sharti hisoblanadi. Bundan tashqari, o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi o’zaro hurmat bolalarda o’ziga ishonchni kuchaytiradi. Kreativ shaxsning eng muhim belgisidan biri ham aynan shu – o’z kuchiga bo’lgan ishonchdir. Shu bois, baholash jarayoni faqat natijaga emas, balki o’quvchining nima o’rganganini tushunishiga yordam berishga qaratilishi kerak. Talaba o’zi bilan raqobat qilishga, o’zining avvalgi natijalaridan o’tishga intilsa, bu yondashuv o’quvchilar orasidagi bevosita raqobatdan ko’ra samaraliroq bo’ladi.

Fikr va soʻz erkinligi – bu oʻquvchilarda kreativ va yaratuvchan qobiliyatlarni shakllantirish uchun eng muhim omillardan biridir. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, affektiv-kognitiv fonning mavjudligi – yaʼni oʻquvchining his-tuygʻulari va tafakkuri uygʻunlashgan muhit – kreativlikning oʻsishi uchun zarur shart hisoblanadi [8; 220].

Qiziqish, noaniqlikni qabul qilish, orzu qilish va xavfga borish qobiliyati – bu kreativlikni ragʻbatlantiradigan affektiv-kognitiv tuzilmaning asosiy komponentlaridir. Maktab oʻquvchilarini kuzatish, tajriba oʻtkazish, savollar berish va atrof-muhitni tahlil qilish jarayoniga jalb qilish – bu qobiliyatlarni rivojlantirishning eng samarali yoʻllaridan biridir. Malakali oʻqituvchi oʻquvchilarga turli ilmiy, ijtimoiy va madaniy muammolar haqida axborot berish jarayonida kreativlikni rivojlantirishda hal qiluvchi rol oʻynaydi. Chunki xavfni oqilona qabul qilish va uni yangi, noodatiy metodlarni sinash hamda oʻrganish bilan uygʻunlashtirish oʻquvchilarda yangicha yondashuvlarni shakllantiradi. Shuningdek, murakkab vaziyatlarni his qilish va ulardan zavqlanish – maktab oʻqituvchilari va oʻquvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantirishda muhim omil sanaladi. Anʼanaviy metodlar koʻpincha bilimni toʻgʻridan-toʻgʻri yetkazish va qatʼiy tuzilmalarga asoslanadi, bu esa oʻquvchilarning innovatsiyalar va yangi gʻoyalar yaratishdagi ishtirokini cheklaydi. Aksincha, muammo yechishga va tadqiqotga yoʻnaltirilgan yondashuvlar murakkablikni oʻrganish, kashf qilish, tajriba qilish imkoniyatini beradi, oʻquvchilarni jarayonga faol jalb qiladi va ularning ichki motivatsiyasini oshiradi [9; 65].

Shuni ham taʼkidlash kerakki, kreativlikni rivojlantirish uchun zarur boʻlgan fikrlash tuzilmasi nafaqat divergent (erkin va turfa) fikrlashni oʻstirishni, balki uning zaif tomonlarini ham tushunishni talab qiladi. Oʻqituvchilar noodatiy gʻoyalarni qadrlashni boshlasa, ular oʻquvchilarning kreativ qobiliyatlarini yanada rivojlantira oladi. Axir koʻplab kashfiyotlar va ixtirolar aynan noodatiy va gʻayrioddiy savollardan boshlangan. Shu sababli, oʻquvchilarning noodatiy va “mantiqsiz” koʻrinadigan savollari va javoblarini ragʻbatlantirish juda muhim. Bu ularda yangi nuqtai nazardan fikrlash, turli qarashlarni qiyoslash, murakkab muammolarga turli rakurslardan yondashish koʻnikmasini shakllantiradi. Oʻqituvchi oʻquvchilarga muammoning turli jihatlariga eʼtibor qaratish topshirigʻini berganida, savollar soni va sifati ortadi, bu esa ularning kreativ salohiyatini ochishga xizmat qiladi.

Savollar sifati va kreativlikni rivojlantirish metodikasi. Oʻqituvchi tomonidan beriladigan savollarning sifati kreativlikni rivojlantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Mazmunli, ochiq va qiziqarli savollar oʻquvchi ongida moslashuvchan fikrlashni shakllantiradi, ularni yangi javoblar qidirishga undaydi. Shu sababli, dars jarayonida beriladigan savollar faqat maʼlumotni tekshiruvchi emas, balki oʻquvchini ijodiy izlanishga, tahlil va sintez qilishga majbur etuvchi boʻlishi lozim.

Kreativlikni rivojlantirishning o‘quv-metodik tuzilmasi – bu maktab o‘qituvchisi faoliyatining eng muhim jihatlaridan biridir. Kreativ metodlar va strategiyalar yordamida malakali pedagog hatto murakkab yoki mavzuga mos kelmaydigan materialni ham kreativ tarzda o‘rgata oladi, sinfda “kreativ makon” yaratadi. Agar o‘qituvchi bilimni o‘quvchilarga noodatiy usullar yoki yangi jarayonlar orqali yetkazsa, bu kreativ metod sifatida baholanadi [10; 533].

Shunday qilib, maktab o‘quvchilarida kreativlikni rivojlantirish evristik va interaktiv ta’lim texnologiyalari orqali samarali amalga oshiriladi. Evristik mashg‘ulotlar – bu muammoga yo‘naltirilgan, tadqiqot xarakteridagi darslar bo‘lib, ular yuqori darajadagi guruh ichidagi o‘quv kommunikatsiyasini talab qiladi.

O‘quvchilarni qidiruv-tadqiqot faoliyatiga jalb qilish va o‘quv jarayonidan begonalashish fenomenini bartaraf etish uchun quyidagi shartlar muhim:

O‘quvchining shaxsiy tajribasi va qiziqishiga asoslangan qidiruv xarakteridagi o‘quv-bilish faoliyatiga jalb etish;

dars jarayonida zamonaviy o‘quv-metodik ta’minot (multimedia, interfaol platformalar, raqamli resurslar)dan foydalanish;

muammoli-tadqiqot, faol va jamoaviy o‘qitish strategiyalarini qo‘llash;

o‘quvchilarning subyektiv ta’limiy mahsulot yaratishi, uni tahlil qilishi va o‘z-o‘zini baholash imkoniyatiga ega bo‘lishi;

amaliy yo‘nalishga ega bo‘lgan ochiq topshiriqlar berish, ularning interaktivligi tufayli yuqori darajadagi o‘quv kommunikatsiyasi va faollikni ta’minlash;

turli shakldagi joriy nazorat (o‘zini nazorat qilish), jamoaviy refleksiya va o‘quvchilarning natijalarini o‘z-o‘zini baholashni yo‘lga qo‘yish.

Kreativ ko‘nikmalar qiymatini baholash uchun esa, o‘qituvchi kreativlik fenomenining amaliy ahamiyatiga e’tibor qaratishi lozim. Chunki kreativlik maktab o‘quvchilari uchun nafaqat estetik va intellektual rivojlanish vositasi, balki hayotiy muammolarni hal qilish, yangi g‘oyalarni yaratish va o‘zini ifoda etish uchun eng muhim kompetensiyalardan biridir.

Kreativlik – zamonaviy maktab ta’limining asosi va uni rivojlantirish yo‘llari. Kreativlik – bu yangi va mos narsalarni yaratish qobiliyati bo‘lib, u nafaqat biznes va tadbirkorlik, balki pedagogika sohasida ham global maqsadlarga erishish uchun beqiyos ahamiyat kasb etadi [2, S. 94].

Biroq ko‘plab maktab o‘qituvchilari uchun bu tushuncha hali hamon yetarlicha amaliy ahamiyatga ega bo‘lmagan vosita sifatida ko‘riladi yoki “boshqarib bo‘lmaydigan”, “aniqlash qiyin” bo‘lgan mavhum kategoriya sifatida qabul qilinadi. Ko‘pincha odamlar ongida “kreativlik” so‘zi buyuk, originalligi bilan ajralib turadigan g‘oyalar, yirik kashfiyot va san’at asarlari bilan bog‘lanadi. Bunda g‘oyalarning yangiligi birinchi darajali omil sifatida ko‘rilsa-da, ularning ta’lim

jarayoniga yoki o'quvchilarga amaliy foydasi ko'pincha ikkinchi darajada qolib ketadi [3;3].

Ammo maktab ta'limida kreativlikni rivojlantirishning mohiyati – bu faqat g'oya yaratish emas, balki g'oyalarni amalda qo'llash, ularni hayotga tatbiq etishdir.

Kreativlikni rivojlantirish uchun samarali usullarni ta'kidlab o'tamiz.

o'quvchini tadqiqot faoliyatiga rag'batlantirish;

tadqiqot jarayonida mustaqil ishlarni keng qo'llash;

o'quv jarayoniga interaktiv usullarni joriy etish.

Interaktivlik ta'lim jarayonida faqat texnik vositalardan foydalanish emas, balki jonli muloqot, fikr almashish, hamkorlikda yechim topish jarayoni sifatida tushuniladi. Bu o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi aloqani faollashtiradi, o'quvchilarga yangi g'oyalar yaratish va ularni amalga oshirish uchun imkon beradi [5;12].

Zamonaviy sharoitlarda, ayniqsa pandemiya davrida keng tarqalgan masofaviy ta'lim interaktiv texnologiyalardan foydalanishning dolzarbligini yanada kuchaytirdi. Shu bois, maktab o'qituvchilarining kreativligini oshirish doirasida ularni onlayn platformalar uchun materiallar yaratish, interfaol darslarni loyihalash va elektron resurslardan samarali foydalanishga jalb etish maqsadga muvofiq bo'ladi [1;11].

Natijada o'qituvchi nafaqat o'quv jarayonini samarali tashkil etadi, balki zamonaviy pedagog faoliyatining murakkab sharoitlariga ham tayyor bo'ladi.

Bugungi maktab ta'limida ko'pincha yetishmayotgani – bu g'oyalar yoki kreativlikning o'zi emas, balki yangilikni amaliyotga joriy etish, ya'ni g'oyalarni hayotga tatbiq etishdir. Shu bois, o'qituvchi va o'quvchilarda kreativ fikrlashni faqat rivojlantirish emas, balki uni amalda qo'llashga yo'naltirish eng asosiy vazifa sifatida qaralishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, kreativlik maktab o'qituvchisi uchun – yangi imkoniyatlarga eshik ochadigan, ta'lim jarayonida betakror yondashuv va yechimlarni topishga yordam beradigan, ilg'or g'oyalarni faol qabul qilib, ulardan maqsadlarga erishish uchun samarali foydalanishga imkon beradigan o'ziga xos vositadir. U nafaqat darsning mazmunini boyitadi, balki o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytiradi, ularni izlanishga, tajriba qilishga, yangi g'oyalarni sinab ko'rishga undaydi. Shu bois, maktab ta'limida kreativlikni rivojlantirish – bu faqat zamonaviy metodlardan foydalanish emas, balki pedagogik jarayonning mazmunini yangilash va o'quvchi shaxsini erkin, mustaqil va yangilikka ochiq qilib tarbiyalashning asosiy shartidir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Асташова Н.А. Развитие креативности будущего учителя музыки в профессиональном образовании // Педагогика искусства. – [Электронный

ресурс]. Режим доступа: – <http://www.art-education.ru> / АЕ-magazine № 3, 2013. – Заглавие с экрана (Дата обращения 22.11.20).

2. Айсувакова Т.П., Борисевич М.М., Лебедева О.П., Сорокопуд Ю.В. Формирование способности к самообразованию у студентов гуманитарных специальностей на основе мобильных и интернеттехнологий (опыт МОСКОВСКОГО МЕЖДУНАРОДНОГО УНИВЕРСИТЕТА) // Мир науки, культуры, образования. 2020. № 3 (82). С. 266-268.

3. Гоман Ю.В., Цыганова Д.Д. Развитие креативности у будущих инженеров в процессе изучения творчества Сальвадора Дали // Актуальные проблемы художественно-эстетического и нравственного воспитания и образования детей и молодежи: традиции и новаторство. - Липецк: Липецкий государственный педагогический университет имени П.П. Семенова-Тян-Шанского, 2020. - С. 94-98.

4. Крылов Д.А. Виртуальное образовательное пространство как инновационная составляющая техногенной образовательной среды вуза // Современные наукоемкие технологии. 2016. № 9. С.118-123.

5. Капина А.А., Сорокопуд Ю.В. Подготовка учителей иностранного языка к использованию byодтехнологии // Мир науки, культуры, образования. 2020. № 5 (84). С. 234-236.

6. Орлов А.А. Портрет «сетевой личности» в контексте теории поколений // Педагогика. 2019. №10. С. 12-23. Simplicio J.S. «Teaching classroom educators how to be more effective and creative teachers,» Education, 2000, ch. 3, pp. 675-680

7. Williams F.E., Creativity project, Macalester College Saint Paul Minnesota, 1970, ch. 2, pp. 140-145. Paul E. «Torrance, Fostering Academic creativity in gifted students», Eic EC Digest, U.S.A, 1990, ch. 3, pp. 220-223. Sternberg R.J. and William S.W., “How to develop student creativity,» in Proc Association for supervision and curriculum development, Virginia, 1997, pp. 65-67.

8. Reilly R.C., Bramwell L.F., and N. Kronish, “A Synthesis of Research Concerning Creative Teachers in a Canadian Context,» Journal of Teaching and Teacher Education, vol. 27, no. 1, pp. 533-542, 2011.

**O'QUVCHILAR INDIVIDUAL RIVOJLANISHI NATIJALARINI
BAHOLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI****Kuchkarov Sarvar Sattarovich**Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi
kuchkarov849@gmail.com

Annotatsiya. O'quvchilar individual rivojlanishi natijalarini baholashda ularni guruhlariga bo'lib, shaxsga yo'naltirilgan va differensial yondashuvni qo'llagan holda o'qitish ularning qiziqishi, qobiliyatlari va imkoniyatlarini to'la e'tiborga olinishiga olib keladi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'qituvchidagi o'z kasbining mohiyatini anglab yetish, qadriyatlar va maqsadlarni tanlash, bolalar uchun shaxsiy javobgarlikni his qilish talablarni belgilaydi. Maqolada o'quvchilar individual rivojlanishi natijalarini baholashning pedagogik asoslari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. insonparvarlik, differetsiallashtirish, baholash, hamkorlik, samaradorlik, amaliyot, qiziqish.

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ РЕЗУЛЬТАТОВ
ИНДИВИДУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ**

Аннотация. При оценке результатов индивидуального развития учащихся разделение их на группы и обучение с использованием личностно-ориентированного и дифференцированного подхода позволяет в полной мере учитывать их интересы, способности и возможности. Личностно-ориентированное образование требует от учителя понимания сущности своей профессии, выбора ценностей и целей, а также чувства личной ответственности за детей. В статье описываются педагогические основы отсенки результатов индивидуального развития учащихся.

Ключевые слова: гуманизм, дифференциация, отсенка, сотрудничество, эффективность, практика, интерес.

**PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR ASSESSING THE RESULTS OF
STUDENTS' INDIVIDUAL DEVELOPMENT**

Abstract. When assessing students' individual development, dividing them into groups and teaching them using a student-centered and differentiated approach allows for their interests, abilities, and potential to be fully taken into account. Student-centered education requires teachers to understand the essence of their profession, to choose values and goals, and to have a sense of personal responsibility for their students. This article describes the pedagogical foundations for assessing students' individual development.

Keywords: humanism, differentiation, assessment, collaboration, effectiveness, practice, interest.

Kirish

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil qilishda o'quvchilarning individual sifatlari, ular tabiatidagi o'ziga xoslikni yetarlicha e'tiborga olish, darslarda shaxsga yo'naltirilgan va differensial yondashuvni joriy etish ularning individual sifatlarini namoyon qilishi, to'g'ri kasb tanlashlari uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonida ikoniyati cheklangan o'quvchilarga yaratilgan sharoitlar, ta'lim tamoyillari o'zining huquqiy-me'yoriy va nazariy asoslariga ega.

Nazariy manbalar mazmuni bilan tanishish, o'quvchilarning individual rivojlanish natijalarini tahlil qilish va tajribalarni analitik tahlil qilish o'quvchilar individual rivojlanishi natijalarini baholashning pedagogik asoslarini ishlab chiqish muammosining dolzarbligi, ta'lim jarayoniga shaxsga yo'naltirilgan va differensial yondashuvni joriy etishning yetarlicha ilmiy asoslanmaganligi hamda pedagogik jihatdan to'liq tadqiq qilinmaganligi bilan bog'liq bir qator yechimini kutayotgan muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Xususan, inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish kontekstida individual rivojlanish natijalarini tahlil qilishning kvalimetrik imkoniyatlari sifat ko'rsatkichlari tizimi orqali konseptual jihatlarini aniqlag, baholash jarayoni faqat natijani qayd etish emas, balki rivojlanish dinamikasini ifodalovchi ko'p parametrlilik indikatorlar majmuasi asosida amalga oshirilishning ilmiy jihatlarini asoslaydi. Kvalimetrik yondashuv individual yutuqlarni sonli va mazmunli ko'rsatkichlar uyg'unligida baholash imkonini berishi, shu orqali inklyuziv ta'lim samaradorligini obyektiv o'lchash mexanizmini shakllantiradi.

Sifat ko'rsatkichlari tizimi doirasida o'quv materialini o'zlashtirish dinamikasi statik natija sifatida emas, balki bosqichli rivojlanish trayektoriyasi sifatida talqin etilishi, o'zlashtirish darajasining o'sish sur'ati, barqarorligi va mustaqil qo'llash imkoniyatini ifodalovchi indikatorlar o'zaro bog'liq holda tahlil qilinishi zarurligini asoslaydi. Mazkur yondashuv o'quvchining individual imkoniyatlari va ta'lim sharoiti o'rtasidagi funksional mutanosiblikni aniqlashga xizmat qiladi hamda o'quvchilar individual rivojlanishi natijalarini baholashda ularni guruhlarga bo'lib, shaxsga yo'naltirilgan va differensial yondashuvni qo'llagan holda o'qitish ularning qiziqishi, qobiliyatlari va imkoniyatlarini to'la e'tiborga olinishiga olib keladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Umumiy o'rta ta'lim tizimida differetsiallashtirish zamonaviy ta'limning asosiy insonparvarlik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. N.A.Muslimov differetsial yondashuvni o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlari hisobga olinuvchi, har bir o'quvchiga ta'lim dasturini o'zlashtirishiga imkon beruvchi, o'z qiziqish va

qobiliyatlariga mos holda rivojlanishiga imkon beruvchi ta'limning asosiy shakli sifatida e'tirof etgan [5] bo'lsa, differensial ta'lim, guruhlariga bo'lib o'qitish masalalari bo'yicha O'.Q.Tolipov, O.N.Armenko, K.S.Bajin kabi olimlar tadqiqot ishlari olib bordishgan [6; 2; 8]. Masalan, O'.Q.Tolipov tomonidan ta'limda differensial yondashuvni qo'llash haqida quyidagicha fikr bildirilgan: "ma'lumki, hozirgi ta'lim tizimi sinfdagi barcha o'quvchilarga bir xil yondashishni tavsiya etadi. Ulardagi o'ziga xoslik hisobga olinmaydi. Bir xil talab esa sinfdagi barcha o'quvchilarning dinamik rivojini ta'minlashga imkon bermaydi. Differensial ta'limning zamirida individuallashtirish yotadi va u har bir o'quvchining o'ziga xos imkoniyatlarini yuzaga chiqaradi" [6].

N.Boltayevaning fikriga ko'ra, inson faoliyati – uning rivojlanishi uchun zarur sharoit hisoblanadi va bu jarayonda hayotiy tajribaga ega bo'ladi, atrof-olamni idrok etadi, bilimlarni o'zlashtiradi, malaka va ko'nikma hosil qiladi. Faoliyat va psixik jarayonlarda rivojlanadi, insonning aqliy, emotsional va irodaviy sifatleri, uning qobiliyati va fe'l-atvori shakllanadi [3].

O'quvchilarni individual rivojlantirishning usul-vositalari sifatida shaxsga yo'naltirilgan va differensial yondashuvdan foydalanish bugungi kunda dolzarb bo'lib, umumiy o'rta ta'lim tizimida ta'limni differetsiallashtirish tushunchasini bir guruh olimlar individuallashtirish, har bir o'quvchining o'ziga xos imkoniyatlarini yuzaga chiqarish, ikkinchi guruh olimlar o'quvchilar ehtiyoji va qiziqishlariga javob bera oluvchi eng maqbul majmua yaratish, ularni mashg'ulotlarga jalb qilishda ixtiyoriylik mezonini maxsus tanlov metodi bilan uyg'unlashtirish masalalari o'rganilgan. Xususan, o'quvchilar individual rivojlanishi masalasiga qaratilgan izlanishlar T.A.Andreeva, S.I.Golodlar tomonidan olib borilgan [1; 4]. Shuningdek, o'quv mashg'ulotlar mazmunini tanlashda individual va individual-tabaqalashtirilgan metodlardan o'rinli foydalanish, kasb-hunarga yo'naltirish ishlari unumdorligini oshirish maqsadida shaxs sifatlarini tashhis qilish metodikasini ishlab chiqish hamda o'quvchilarni ma'lum bir klassifikatsiyaga oid yosh va individual xususiyatlaridan kelib chiqib dastlabki guruhlariga ajratish sifatida talqin qilingan. Y.V.Bondarevskayaning fikricha, "inson shaxsida namoyon bo'ladigan barcha psixologik jarayonlar, uning mavjudligi va o'ziga xos tabiatining belgisidir" [9]. Bundan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchilarning psixologik jihatlariga xam e'tibor berish zaruratini keltirib chiqaradi, deyish mumkin.

Differensial yondashuv o'quvchilarning xilma-xil o'rganish uslublariga e'tibor qaratib, shu xilma-xilliklarga moslashtirilgan ta'lim yondashuvlari va mashg'ulotlarni loyihalashni o'z ichiga oladi. Ta'lim jarayonini individuallashtirish ma'no jihatdan ajralib turadigan o'quvchilarning alohida ta'lim ehtiyojlarini hisobga oluvchi ta'lim texnologiyasini anglatadi. Mazkur yondashuvlar o'quvchining individual

imkoniyatlari va ta'lim sharoiti o'rtasidagi funksional mutanosiblikni aniqlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Differensial ta'lim Karol Ann Tomlinson tomonidan asos solingan tizim bo'lib, yuqorida ta'kidlanganidek ta'lim strategiyalari, qo'llanmalar va baholash mezonlari o'quvchilarning turli ehtiyojlariga moslanadi, shuningdek ta'lim maqsadi barcha uchun birdek qoladi [7]. Bu ularda o'ziga bo'lgan ishonch hissini hamda o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishiga hissa qo'shadi.

“Ta'limni differetsiallashtirish” tushunchasini talqin qilishdagi bunday xilma-xillik uning mohiyatini namoyon qiluvchi o'quvchilar individual rivojlanishi natijalarini baholashning mazmuni, samarali shakl va metodlar tizimini ishlab chiqish, maktab, oila hamda keng jamoatchilik hamkorligini ta'minlashga oid ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqish, uning samaradorlik darajasini aniqlash kabi masalalar bilan bog'liq bo'ladi.

Differensial yondashuv asosida o'qitish an'anaviy usullardan sezilarli darajada farq qiladi. Differensial yondashuv asosida o'qitish amaliyoti o'qituvchilarni asta-sekin ustuvorliklarini o'zgartirishga undaydi. Ular o'zlarini bilimlarni boshqalarga doimiy ravishda yetkazadigan “bilim saqlovchilari” sifatida ko'rishni to'xtatadilar va o'z navbatida o'z maqsadlarini o'rganish imkoniyatlarini osonlashtirish deb biladilar. Material va mazmunning muhimligini anglagan holda, bu o'qituvchilar “barcha javoblarni yodlashga” e'tibor qaratmaydilar, balki birinchi navbatda o'quvchilarini diqqat bilan tinglaydilar. Keyin ular bir tomondan imkoniyati cheklangan bolalarning qiziqishini uyg'otadigan, ikkinchi tomondan esa mavzuni tushunish va o'zlashtirishga olib keladigan turli xil o'quv muhitlarini yaratiladi. Natijada, inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishda individual rivojlanish natijalarini tahlil qilishning kvalimetrik imkoniyatlari sifat ko'rsatkichlari tizimida o'quv materialini o'zlashtirish dinamikasi hamda adaptatsiya intervali monitoringini differensial yondashuvli kontekstda maqbullashtirish imkoniyati yaratiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'qituvchidagi o'z kasbining mohiyatini anglab yetish, qadriyatlar va maqsadlarni tanlash, bolalar uchun shaxsiy javobgarlikni his qilish, insonparvar pedagogik pozitsiya, ta'lim-tarbiya jarayonlarini ijodiy asosda qurish, o'z pedagogik “asar”larining sifati va boshqalarga yuqori talablarni belgilaydi. talablariga moslashish davomiyligi, qo'llab-quvvatlash intensivligining bosqichma-bosqich kamayishi va mustaqillikka o'tish dinamikasi maxsus indikatorlar orqali o'lchanishi mumkinligi ko'rsatib berildi. Adaptatsiya intervalini tizimli monitoring qilish inklyuziv muhitda rivojlanish barqarorligini baholash va ta'lim jarayonini korrrektirovka qilish imkoniyatini yaratadi. Bu esa, zamonaviy ta'lim sharoitida o'qituvchining individual stili qo'shimcha ko'rsatkichlarga ega bo'lish, ijodiy va insonparvar yo'nalishga ega bo'lgan rivojlanish istiqbollari belgilaydi.

Tahlil va natijalar

Ma'lumki, shaxsning shaxsiy va kasbiy rivojlanishi, raqobatbardosh shaxsni shakllantirish doimiy ravishda, ya'ni butun hayoti davomida sodir bo'ladi. Darhaqiqat, zamonaviy jamiyatda shaxs mobil (akademik, ijtimoiy va kasbiy), uzluksiz ta'lim va o'z-o'zini o'qitishga, shuningdek, kompetensiyalar hamda shaxsiy va kasbiy fazilatlarni rivojlantirishga tayyor bo'lishi kerak.

Uzluksiz ta'lim yoki "umrbod ta'lim" tushunchasi hozirda mashhur. Zamonaviy dunyoda inson faoliyatining har qanday sohasi shunchalik jadal rivojlanmoqdaki, shaxsning kompetensiyalari hamda shaxsiy va kasbiy fazilatlarni rivojlantirish doimiy bo'lishi kerak, aks holda shaxs "zamon bilan hamnafas bo'la olmaydi".

Uzluksiz ta'lim tizimi rivojlangani va darajalar o'rtasida uzluksizlikni ta'minlash asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, "umrbod ta'lim" konsepsiyasini amalga oshirish ham, uzluksiz ta'lim tizimining bosqichlari o'rtasida uzluksizlikni ta'minlash ham faqat shaxs keyingi ta'lim bosqichida o'qishga tayyor bo'lgandagina mumkinligi aniq. Bundan tashqari, uzluksiz ta'lim makonida yo'nalishni erkin tanlash faqat shaxs kompetensiyalarni (shaxsiy va kasbiy fazilatlarni) kerakli darajada rivojlantirgan taqdirdagina mumkin.

O'quvchilar individual rivojlanishi natijalari shaxsga yo'naltirilgan va differensial yondashuv, faol o'rganish va mustaqil ish orqali shaxsiy salohiyatni ochishga bog'liq. Asosiy yondashuvlar individual o'quv rejalarini tuzish, repetitorlik, amaliy tadqiqotlar, ishbilarmonlik o'yinlari va o'quvchining ko'nikmalari, qobiliyatlari va maqsadlariga moslashtirilgan treninglarni o'z ichiga oladi.

Individual rivojlanishning asosiy metodlariga quyidagilar kiradi:

- individual o'quv rejalarini: o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash asosida o'rganish yo'llarini ishlab chiqish;

- faol ta'lim metodlari: kompetensiyalarni rivojlantirish uchun ishbilarmonlik o'yinlari, muammoga asoslangan modellashtirish va keys metodlari;

- repetitorlik: o'qituvchining o'quvchining salohiyatini oshirishga qaratilgan shaxsiy yordami;

- mustaqil ish: adabiyotlarni tahlil qilish, amaliy muammolarni yechish, tezislar yozish va bajarilgan ishlarni mustaqil tahlil qilish;

- psixologik va pedagogik treninglar: shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish, o'zini o'zi anglash va hissiy aqlni rivojlantirishga qaratiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan va differensial yondashuv asosida o'qitish bizga har bir o'quvchining o'ziga xos yo'nalishiga metodlar, texnikalar va ish sur'atini moslashuvchan ravishda moslashtirish imkonini beradi. Bunda ta'lim oluvchilarning kognitiv, kommunikativ va psixofiziologik xususiyatlaridan kelib chiqib, ko'rsatkichlar vaznini variativ belgilash imkoniyati nazarda tutildi. Bu esa universal

va bir xil mezonlarga asoslangan baholashdan farqli ravishda, individual rivojlanish trayektoriyasiga moslashuvchan kvalimetrik modelni qo'llashga asos yaratdi.

Xulosa va takliflar

Individual rivojlanish natijalarini tahlil qilishning kvalimetrik tahlili sifat ko'rsatkichlarini (shaxsiyat, ta'lim, jismoniy) miqdoriy o'lchash, ularni ballar, indekslar yoki darajalarga aylantirishni o'z ichiga oladi. Bu dinamikani obyektiv kuzatish, individual rivojlanish trayektoriyalarini qurish, yashirin qonuniyatlarni aniqlash va natijalarni normativ standartlar bilan taqqoslash imkonini beradi.

Kvalimetrik tahlilning asosiy imkoniyatlari sifatida quyidagilarni sanab o'tish mumkin.

Sifat atributlarini miqdoriy baholash: Subyektiv xususiyatlarni (masalan, ijodkorlik yoki motivatsiya darajasi) metrologiya bilan to'g'ridan-to'g'ri o'lchab bo'lmaydigan obyektiv raqamli ma'lumotlarga aylantirish.

Dinamikani monitoring qilish: Muayyan shaxsning (bola, o'quvchi) vaqt o'tishi bilan rivojlanishini tahlil qilish, bu nafaqat yosh normalariga rioya qilishni, balki shaxsiy o'sishni ham qayd etishga yordam beradi.

Integratsiyalashgan ko'rsatkichlarni tuzish: Kvalimetriya turli ko'rsatkichlarni (masalan, akademik ko'rsatkichlar, psixofizik parametrlar, ijtimoiy ko'nikmalar) rivojlanish sifatining yagona integral indeksiga birlashtirish imkonini beradi.

Qiyosiy tahlil: Shaxsiy rivojlanish natijalarini boshqalarning natijalari (me'yoriy modellar) yoki shaxsning avvalgi yutuqlari bilan ob'ektiv taqqoslash qobiliyati.

Diagnostika va prognozlash: "O'sish nuqtalari" va "xavf zonalarini" aniqlash, shuningdek, to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish asosida kelajakdagi yutuqlarni prognoz qilish.

Kvalimetrik tahlil shaxsga yo'naltirilgan va differensial yondashuv asosida o'qitish dasturlarini yaratish uchun juda muhimdir, chunki u rivojlanish jarayonini "ko'rinadigan" va boshqariladigan qiladi.

Shunday qilib, o'quvchilar individual rivojlanishi natijalarini baholash insonning atrof olamga bo'lgan faol munosabatiga asoslanadi. Differensial yondashuvli kontekstda sifat ko'rsatkichlarini maqbullashtirish mexanizmi ishlab chiqildi. Bu munosabat motivatsiyalar xarakteriga ko'ra ko'p jihatdan uning bajarilishidagi harakatga shu bilan birga maqsadga erishishdagi natijaga bog'liq. Faoliyatning motivi va maqsadi inson hayotining ijtimoiy sharoiti va uning individual rivojlanish darajasi bilan ham belgilanadi. Faoliyat bar qator o'zaro ichki bog'langan harakatlar orqali amalga oshiriladi. Biroq yaxlit holda har bir faoliyat ongli xarakterga ega bo'ladi. Ongli maqsad qonun sifatida inson harakatining usul va xarakterini belgilab beradi. U istalgan natijaga erishish yo'lida paydo bo'ladigan to'siqlarni faol yengib o'tishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Андреева Т.А. Семейная психология. - М.: 2004. - 242 б.
2. Артеменко О.Н., Реализация дифференцированного подхода в обучении младших школьников // Сибирский педагогический журнал. - 2009. №7. -С. 128-134.
3. Boltayeva Sh.T., Boshlang'ich ta'limda o'quvchilar ijodiy faoliyatini shakllantirish. Monografiya. Navoiy- 2012-y.
4. Голод С.И. Стабильность семьи: социологический и демографический аспекты. — Л.: ЛГУ, 2004. — 190 б.
5. Muslimov N.A. Pedagogik faoliyatga tizimli yondashuv muammolari // J. Kasb hunar ta'limi. - 2004. -№ 3. -В. 24.
6. Tolipov O'. Ta'limda tabaqalashtirish. "Maktab va hayot" ilmiy-metodik jurnaliga ilova. Uslubiy qo'llanma. Toshkent-2003.
7. Tomlinson, C. A. Sharing Responsibility for Differentiating Instruction. Roper Review, 26(4), 2004. – p. 188-200.
8. Бажин, К. С. Технология дифференцированного обучения: психолого-педагогический аспект [Текст] / К. С. Бажин // Педагогика и психология. - 2011. - № 1-1 - С.164-167.
9. Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. – Ростов на Дону: 2000. – С. 204.

O‘QITUVCHILARNING KOMMUNIKATIV SALOHIYATI VA KASBIY RIVOJLANISH O‘RTASIDAGI O‘ZARO BOG‘LIQLIK**Rasulova Maftuna Nasimboy qizi**

Samarqand pedagogik mahorat markazi katta o‘qituvchisi,
Samarqand davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: rasulovamaftuna110@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-0655-4593>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘qituvchilarning kommunikativ salohiyati va kasbiy rivojlanish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Tadqiqotda kommunikativ salohiyatning tarkibiy komponentlari (motivatsion, kognitiv va faoliyatli) hamda ularning o‘qituvchining kasbiy rivojlanish jarayoniga ta’siri ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, pedagogik kommunikatsiyaning samaradorligi, interaktiv yondashuvlarning ahamiyati va reflektiv faoliyatning roli ochib berilgan. Tadqiqot natijalari kommunikativ salohiyatni rivojlantirish o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirishning muhim omili ekanligini ko‘rsatadi hamda mazkur jarayonni takomillashtirish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ salohiyat, pedagogik kommunikatsiya, kasbiy rivojlanish, kommunikativ kompetensiya, refleksiya, interaktiv metodlar, pedagogik faoliyat, kasbiy kompetensiya.

THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS’ COMMUNICATIVE COMPETENCE AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of the interrelationship between teachers’ communicative competence and their professional development. The study analyzes the structural components of communicative competence (motivational, cognitive, and behavioral) and substantiates their impact on the process of teachers’ professional growth. Particular attention is given to the role of pedagogical communication, the effectiveness of interactive approaches, and the significance of reflective practices in enhancing communicative capacity. The findings indicate that the development of communicative competence serves as a key factor in improving teachers’ professional competence and highlight the necessity of designing methodological approaches aimed at optimizing this process.

Keywords: communicative competence, pedagogical communication, professional development, teacher competence, reflection, interactive methods, professional growth, educational process.

ВЗАИМОСВЯЗЬ КОММУНИКАТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА УЧИТЕЛЕЙ И ИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты взаимосвязи коммуникативного потенциала учителей и их профессионального развития. Рассматриваются структурные компоненты коммуникативного потенциала (мотивационный, когнитивный и деятельностный) и их влияние на процесс профессионального роста педагога. Особое внимание уделяется роли педагогической коммуникации, эффективности интерактивных методов и значению рефлексивной деятельности. Результаты исследования подтверждают, что развитие коммуникативного потенциала является важным фактором повышения профессиональной компетентности учителей и обосновывают необходимость совершенствования методических подходов в данном направлении.

Ключевые слова: коммуникативный потенциал, педагогическая коммуникация, профессиональное развитие, коммуникативная компетентность, рефлексия, интерактивные методы, педагогическая деятельность.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy faoliyati mazmuni tubdan yangilanib, u nafaqat bilim beruvchi, balki ta'lim jarayonini samarali tashkil etuvchi, kommunikativ jarayonlarni boshqaruvchi hamda o'quvchilar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yuvchi subyekt sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu jihatdan qaraganda, o'qituvchilarning kommunikativ salohiyati ularning kasbiy rivojlanishining muhim tarkibiy qismi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish va pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning kommunikativ salohiyati pedagogik faoliyat samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Samarali pedagogik kommunikatsiya o'quvchilar bilan ijobiy psixologik muhitni shakllantirish, ta'lim jarayonini interaktiv tashkil etish hamda o'quvchilarning faolligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, kommunikativ salohiyat o'qituvchining refleksiv faoliyatini rivojlantirish, kasbiy o'sish strategiyalarini shakllantirish va innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etishda ham muhim omil hisoblanadi. Biroq mavjud ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning kommunikativ salohiyati va ularning kasbiy rivojlanishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik yetarli darajada kompleks va tizimli yondashuv asosida o'rganilmagan. Aksariyat tadqiqotlarda ushbu ikki jarayon alohida-alohida tahlil qilinib, ularni integratsiyalashgan metodik tizim sifatida ko'rib chiqish masalasi yetarli darajada yoritilmagan. Mazkur holat quyidagi ilmiy

muammoni yuzaga keltiradi: o'qituvchilarning kommunikativ salohiyatini rivojlantirish orqali ularning kasbiy rivojlanish jarayonini samarali tashkil etishning ilmiy-metodik asoslari yetarli darajada ishlab chiqilmagan.

Shundan kelib chiqib, mazkur maqolaning maqsadi o'qituvchilarning kommunikativ salohiyati va kasbiy rivojlanishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot jarayonida kommunikativ salohiyatning tarkibiy komponentlari aniqlanadi, ularning kasbiy rivojlanishga ta'siri asoslanadi hamda ushbu jarayonni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy xulosalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili. O'qituvchilarning kommunikativ salohiyati va ularning kasbiy rivojlanishi muammosi zamonaviy pedagogika fanida dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida keng o'rganilmoqda. Mazkur masala doirasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kommunikativ kompetensiya o'qituvchining kasbiy faoliyat samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Xorijiy tadqiqotlarda kommunikativ kompetensiya tushunchasi dastlab lingvistik va sotsiolingvistik yondashuvlar asosida shakllangan bo'lib, u shaxsning turli ijtimoiy vaziyatlarda samarali muloqot olib borish qobiliyatini ifodalaydi. Jumladan, Canale va Swain kommunikativ kompetensiyani lingvistik, sotsiolingvistik va strategik komponentlar yig'indisi sifatida talqin etib, uni samarali kommunikatsiyaning nazariy asosi sifatida asoslab bergan [2]. Ushbu yondashuv keyinchalik pedagogik faoliyatga moslashtirilib, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida qarala boshlandi.

Spitzberg va boshqa tadqiqotchilar kommunikativ kompetensiyani shaxsning muloqot jarayonida maqsadga muvofiq va ijtimoiy jihatdan maqbul xatti-harakatlarni amalga oshirish qobiliyati sifatida izohlaydi [6]. Ushbu yondashuv pedagogik faoliyatda o'qituvchining kommunikativ strategiyalarni to'g'ri tanlashi, o'quvchilar bilan samarali aloqani yo'lga qo'yishi va pedagogik vaziyatlarni boshqarish qobiliyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi masalasi ham pedagogika fanida keng yoritilgan. Xususan, Darling-Hammond va Avalos kabi olimlar o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini uzluksiz, tizimli va refleksiv jarayon sifatida talqin etib, unda hamkorlik, tajriba almashish va o'z-o'zini rivojlantirish muhim omillar ekanligini ta'kidlaydi [1], [3]. Ularning fikricha, samarali kasbiy rivojlanish o'qituvchining nafaqat bilim va ko'nikmalarini, balki kommunikativ faoliyatini ham takomillashtirishni nazarda tutadi.

Mahalliy olimlarning ilmiy izlanishlarida ham o'qituvchilarning kommunikativ madaniyati va pedagogik mahoratini rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, pedagogik mahorat o'qituvchining kasbiy kompetensiyasining integral ko'rsatkichi sifatida talqin qilinib, unda kommunikativ faoliyat muhim o'rin

egallashi ta'kidlanadi [5]. Shuningdek, pedagogik faoliyat samaradorligi o'qituvchining muloqot olib borish qobiliyati, nutq madaniyati va o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlarni to'g'ri tashkil etishiga bevosita bog'liqligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Fayzullayeva pedagogning kommunikativ kompetentligini o'quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va rahbariyat bilan pedagogik odob hamda muloqot talablariga muvofiq ravishda tashkil etiladigan kommunikativ faoliyat sifatida talqin etadi [4].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ salohiyatni rivojlantirish o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Samarali kommunikatsiya o'qituvchining reflektiv faoliyatini kuchaytiradi, pedagogik muammolarni hal etish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, interaktiv metodlar, treninglar va reflektiv yondashuvlar o'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim vosita sifatida qaraladi.

Biroq mavjud ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning kommunikativ salohiyati va kasbiy rivojlanish jarayoni ko'pincha alohida-alohida o'rganilgan bo'lib, ularning o'zaro integratsiyasi va tizimli bog'liqligi yetarli darajada tadqiq etilmagan. Xususan, kommunikativ salohiyatni kasbiy rivojlanishning metodik tizimi bilan uzviy bog'lash, uning tarkibiy komponentlarini kasbiy o'sish indikatorlari bilan integratsiyalash masalalari chuqur ilmiy asosga ega bo'lgan tadqiqotlarni talab etadi.

Shu nuqtai nazardan, o'qituvchilarning kommunikativ salohiyati va kasbiy rivojlanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kompleks va tizimli yondashuv asosida o'rganish, mazkur jarayonni takomillashtirishga qaratilgan metodik yechimlarni ishlab chiqish dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo'ladi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari o'qituvchilarning kommunikativ salohiyati va kasbiy rivojlanishi o'rtasida uzviy va o'zaro bog'liq munosabat mavjudligini ko'rsatdi. Xususan, kommunikativ kompetensiyaning rivojlangan darajasi o'qituvchining pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish bilan birga, uning kasbiy o'sish sur'atlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Bu holat mavjud ilmiy qarashlar bilan hamohang bo'lib, kommunikativ kompetensiya pedagogik faoliyatning asosiy determinantlaridan biri sifatida namoyon bo'lishini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, kommunikativ salohiyatning kognitiv komponenti — ya'ni kommunikativ bilimlar tizimi — o'qituvchining pedagogik vaziyatlarni to'g'ri anglash va mos kommunikativ strategiyalarni tanlashida muhim rol o'ynaydi. Bu esa o'z navbatida, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda nazariy bilimlarning amaliy faoliyat bilan integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

Faoliyat komponenti esa kommunikativ salohiyatning eng muhim amaliy ko'rinishi sifatida namoyon bo'lib, o'qituvchining real pedagogik vaziyatlarda

samarali muloqot olib borish qobiliyatini ifodalaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, aynan ushbu komponentning rivojlanganligi o'qituvchining kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyat darajasini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Shuningdek, tadqiqot natijalari kommunikativ salohiyatni rivojlantirishda interaktiv metodlar va refleksiv yondashuvlarning yuqori samaradorligini ko'rsatdi. Rolli o'yinlar, treninglar va muammoli vaziyatlar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar o'qituvchilarning nafaqat kommunikativ ko'nikmalarini, balki ularning kasbiy fikrlash darajasini ham rivojlantiradi. Bu esa pedagogik jarayonni modernizatsiya qilishda kommunikativ yondashuvning muhimligini yana bir bor asoslaydi.

Biroq, tahlillar davomida ayrim muammoli jihatlar ham aniqlandi. Xususan, ko'plab o'qituvchilarda kommunikativ salohiyatning refleksiv komponenti yetarli darajada rivojlanmaganligi kuzatildi. Bu esa ularning o'z pedagogik faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Mazkur holat pedagogik tayyorgarlik tizimida refleksiv faoliyatni rivojlantirishga yetarli e'tibor qaratilmayotganligini ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, kommunikativ salohiyatni rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni tizimli ravishda joriy etish zaruriyati yuzaga keladi. O'qituvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus metodik tizim ishlab chiqish va uni amaliyotga tatbiq etish kasbiy rivojlanish samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari kommunikativ salohiyat va kasbiy rivojlanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham asoslab berdi. Bu esa mazkur yo'nalishda keyingi ilmiy izlanishlar olib borish hamda metodik tizimni yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari o'qituvchilarning kommunikativ salohiyati va kasbiy rivojlanishi o'rtasida uzviy va o'zaro bog'liqlik mavjud ekanligini ko'rsatdi. Kommunikativ salohiyatning motivatsion, kognitiv va faoliyatli komponentlari o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Aniqlanishicha, pedagogik kommunikatsiyaning samarali tashkil etilishi, interaktiv metodlardan foydalanish hamda refleksiv faoliyatni rivojlantirish o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish jarayonini faollashtiradi va uning samaradorligini oshiradi. Ayniqsa, kommunikativ salohiyatning rivojlanganligi o'qituvchining pedagogik faoliyatdagi muvaffaqiyati, o'quvchilar bilan samarali muloqot olib borishi va ta'lim jarayonini samarali tashkil etishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari o'qituvchilarning kommunikativ salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni tizimli ravishda takomillashtirish zarurligini ko'rsatdi. Mazkur jarayonda kommunikativ kompetensiyani

rivojlantirishga yoʻnaltirilgan treninglar, interaktiv metodlar va reflektiv faoliyatni qoʻllash muhim ahamiyatga ega. Oʻqituvchilarning kommunikativ salohiyatini rivojlantirish ularning kasbiy rivojlanishini taʼminlovchi muhim pedagogik omil boʻlib, ushbu yoʻnalishda ilmiy asoslangan metodik tizimlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish taʼlim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar roʻyxati.

1. Avalos, B. (2011). Teacher professional development in Teaching and Teacher Education over ten years. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 10-20. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.007>
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative competence. *Applied Linguistics*, 1(1), 1-47.
3. Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). *Effective teacher professional development*. Palo Alto, CA: Learning Policy Institute.
4. Fayzullayeva G. Oʻqituvchi–oʻquvchi munosabatlarida oʻqituvchining kommunikativ koʻnikmalarini rivojlantirish // “Oʻqituvchining kasbiy standarti, amaliyotga tatbiq etish va istiqboldagi vazifalar” mavzusidagi respublika ilmiy amaliy konferensiyasi materiallari. Samarqand, 2021. – B. 215-217.
5. Ishmuhamedov, R., & Yuldashev, M. (2017). *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent.
6. Spitzberg, B. H. (2000). What is good communication? In G. R. Miller & M. Roloff (Eds.), *Handbook of interpersonal communication* (pp. 375–410). Sage Publications.

**BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA‘LIM O‘QITUVCHILARIDA
KREATIVLIK KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI****Abdullayeva Zarnigor Evadullo qizi**

Samarqand davlat pedagogika instituti, II bosqich tayanch doktoranti

abdullayevazarnigor44@gmail.comORCID: [0009-0009-9959-2758](https://orcid.org/0009-0009-9959-2758)

Anotatsiya. Mazkur maqolada kreativlik tushunchasi, uning mohiyati va nazariy asoslari berilgan. Shuningdek, yangi, original g‘oyalarni yaratish, fikrlashning nostandart shakli, berilgan muammolarga omadli yechimlar topish, pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish haqidagi ilmiy ma‘lumotlar asosida yoritilgan. Maqolada kreativlikning modeli haqida ham so‘z yuritilgan. boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishida tahsil olayotgan bo‘lajak o‘qituvchilar uchun kreativlik ko‘nikmasini rivojlantirishning samarali usullari yoritilgan. Shu bilan birga ijodkor o‘qituvchining o‘ziga xos sifatleri, xarakteri ham bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: kreativlik, innovatsiyalar, hayotiy ko‘nikma, stereotiplar, yangi g‘oyalar, komfort zona, psixologik masofa, tanqidiy fikrlash, ixtiro.

**METHODOLOGY OF DEVELOPING CREATIVITY SKILLS IN FUTURE
PRIMARY EDUCATION TEACHERS**

Annotation. This article presents the concept of creativity, its essence, and theoretical foundations. It also sheds light on the creation of new, original ideas, unconventional forms of thinking, finding successful solutions to given problems, and developing creative qualities in educators based on scientific information. The article also discusses the model of creativity. Effective methods for developing creativity skills for future teachers studying in the field of primary education are described. In addition, the distinctive qualities and character of a creative teacher are also highlighted.

Keywords: creativity, innovations, life skills, stereotypes, new ideas, comfort zone, psychological distance, critical thinking, invention.

**МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ КРЕАТИВНОСТИ У БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация. В данной статье рассматривается понятие креативности, ее сущность и теоретические основы. Также на основе научных данных освещаются вопросы создания новых, оригинальных идей, нестандартного мышления, успешного нахождения решений поставленных задач, развития у педагогов качеств креативности. В статье также говорится о модели

креативности. Для будущих учителей, обучающихся по направлению начального образования, изложены эффективные методы развития навыков креативности. Наряду с этим представлены индивидуальные качества и характер творческого учителя.

Ключевые слова: креативность, инновации, жизненные навыки, стереотипы, новые идеи, зона комфорта, психологическое расстояние, критическое мышление, изобретение.

Kirish Ba'zan odamlar tanqidiy fikrlash ijodkorlikni cheklaydi deb o'ylashadi, chunki u ehtiyotkor tahlilni talab qiladi. Aslida bu noto'g'ri tushuncha. Tanqidiy fikrlash va ijodkorlik bir-birini to'ldiradi. Ular birgalikda o'quvchilarga "qolipdan tashqarida fikrlash", taxminlarni sinab ko'rish va yangilik bilan foydalilikni birlashtirgan g'oyalar yaratish imkonini beradi. Kreativlik – shaxsning muammoli vaziyatlardan tafakkuri orqali, takrorlanmas yo'l bilan chiqib ketish, unga ijodiylik bilan yondasha olish qobiliyati hisoblanadi. Kreativlik tushunchasi (lot, ing. «create» – yaratish, «creative» yaratuvchi, ijodkor) ingliz tilidan tarjima qilganda ijod ma'nosini anglatadi. Kreativ fikrlash - bu faqat maktabdagi ko'nikma emas, balki hayotiy ko'nikmadir. [5] Kreativ fikrlash faqat o'quvchilar uchun emas - u o'qituvchilar uchun ham zarur ko'nikmadir. Kreativlikni oshirish o'qituvchini kuchli, yangiliklar bilan to'ldirilgan, muammolarda o'zlashtirilgan fikrlarini ijodiy yondashuvlar orqali ifodalashga o'rgatadi. [2] Inson miyasi o'z ishini osonlashtirish, ko'p kuch sarflamaslik uchun stereotiplardan foydalanadi. Stereotiplar shu paytgacha ma'lum bo'lgan va hamma qabul qilgan fikrlardir. Ular asosida fikrlash bizga hech qanday yangi g'oya bermaydi. Qoliplarning yuzaga kelishida jamiyatda ustuvor bo'lgan ijtimoiy fikr, media mahsulotlarda taqdim etilayotgan shakl va ko'rinishlar ham yetakchi o'rin tutadi. [1] Insonlar ommadan ajralmaslik nuqtayi nazaridan hammaning fikriga qo'shiladi. Shuningdek, hammaning fikriga qo'shilish mustaqil fikrlashdan ko'ra osonroqdir. Shuning uchun ko'p insonlar aynan qoliplar asosida fikrlashni xush ko'radilar. Ba'zi hollarda insonda istamagan holda ham ajoyib fikr tug'ilishi mumkin. Uni saqlab qolish va rivojlantirish uchun sharoit va shijoat talab qilinadi. Tayyor berilgan bilimlarni qabul qilish bilan ijodkorlik shakllanmaydi. Masalan, o'zbek tilida so'zlarni, grammatikani yodlash orqali insho yozib bo'lmaydi. Shuning uchun kreativ fikrlash jarayonida tasavvur, hech kimda yo'q g'oyalarni ayta olish, noodatiy qarorlar qabul qilish muhim rol o'ynaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kreativlik atamasini ilk bor D.Simpson 1922-yilda fanga kiritgan va tafakkurning nostandart usuli deb ta'rif bergan. Kreativlikni o'rganish bo'yicha Rossiyada A.M.Matyushkin, A.V.Petrovskiy, M.G.Yaroshevskiy, V.N.Drujinin kabi olimlar ish olib borganlar. Guilfordga ko'ra kreativ fikrlash divergent fikrlash bo'lib, muammoning bir emas, ko'plab noodatiy yechimlarini

topishdan iborat. [7] Amerikalik olim D. Veksler “Kreativlik fikrning shunday turi, u shaxsga bir muammo yoki masala yuzasidan birdaniga bir nechta yechimlar paydo bo‘lishini taqozo etadi va shablonli, zerikarli fikrlashdan farq qilib, narsa va hodisalar mohiyatidagi o‘ziga xoslik, noyoblik sifatlarini anglashga yordam beradi”, — deb ta’rif beradi. 1987-yilda esa Kreativlik otasi nomi bilan mashhur bo‘lgan Pol Torrans 4ta kreativlik ko‘nikmasini aniqlagan:

- ravonlik;
- moslashuvchanlik;
- o‘ziga xoslik;
- yaratuvchanlik.

Pol Torransning olib borgan tadqiqotlarida har bir shaxsda kreativlik ko‘nikmasini rivojlantirish va baholash mumkin. [4] Xorijiy mamlakatlarda barcha sohalarning mutaxassisleri o‘zlarida kreativlik sifatleri mavjudligi va uning darajasini aniqlab boradi. Bunda ular E.P.Torrensning 1987-yildagi kreativ tafakkurni aniqlovchi testidan foydalanishadi. Bu test shaxs kreativligi va uning darajasini ijodiy faoliyatini tashkil etishdagi faolligi, tezkor fikrlashni baholaydi. [8]

Tahlil va natijalar. Kreativlik tushunchasini soddaroq qilib tushuntiradigan bo‘lsak, masalan, mashinaning 4ta baloni bor, lekin boshqacha bo‘lishi mumkinku, 3 ta baloni, yoki u uchishi, hatto suzishi ham mumkin. Ijodkor inson hammadek fikrlashni yoqtirmaydi, u qolipdan chiqishni, o‘zgacha bo‘lishni xohlab qoladi. Ijod - barcha yangi g‘oyalar va innovatsiyalarning asosidir. [5] Aynan o‘sha yorqin uchqun texnika va ixtirolarning rivojlanishiga olib keladi. Agar Microsoft asoschisi Bill Geyts mashhur Windows dasturini yaratmaganida nima bo‘lar edi? Yoki smartfon yoki bluetooth qurilmalari ixtiro qilinmaganda nima sodir bo‘lardir? Shubhasiz, bu qurilmalar ba’zi odamlarning ijodiy mahsulidan kelib chiqqan, ya’ni kreativlikning mahsulidir. [3]

Har bir inson tug‘ilganda o‘ziga xos, kreativlik qobiliyati bilan tug‘iladi, lekin bu ko‘nikmani rivojlantirish hayotidagi keyingi qadamlarga bog‘liq bo‘ladi. Ijodkorlikning hali tug‘ilmay yo‘q bo‘lish sabablari juda ko‘p. Agar bo‘lajak pedagoglar buyruqlarga rioya qilishga va belgilangan fikrlash namunalariga amal qilishga odatlangan bo‘lsa, qanday qilib ijodiy fikr yuritadi? Va eng muhimi, g‘oyalarni qanday yaratadi? Oliy ta’limda katta g‘oyalarni ilhomlantirish uchun qulay muhit yaratilganmi? Demak, ijodiy fikrlashni yaxshilash uchun turli usullardan foydalanish mumkin, talaba-yoshlar uchun ijodkorlikni rivojlantirishda quyidagi 10 ta usullardan foydalanish maqsadga muvofiq:

- Sayr qilish
- Komfort zonadan chiqish
- Psixologik masofa yaratish
- Kitob o‘qish

- Musiqqa tinglash
- Yozish
- Sogʻlom ovqatlanish
- Bir xillikdan qochish
- Kreativ insonlar bilan vaqt oʻtkazish
- Sinab koʻrishdan qoʻrqmaslik

Shu oʻrinda dars jarayonida qoʻllash mumkin boʻlgan nostandart va kreativlik usullaridan misollar keltiramiz:

1. Dars-munozara usuli: Ijtimoiy ahamiyatga ega va munozarali mavzu boʻyicha oʻqituvchilar tomonidan munozara mavzusi taqdim etiladi. Talabalar eʼlon qilingan mavzu boʻyicha turli fikrlarni bildiradi va himoya qiladi.

2. Biznes oʻyini usuli. Dars jarayonida hayotiy vaziyat yoki muammoni biznes nuqtai nazaridan yechish, dars mavzusiga doir "Biznes oʻyini" tashkil etishdir.

3. Dars-konferensiya. Ushbu turdagi dars oʻrta maktablarda eng koʻp talab qilinadi. Talabalarga konferensiya mavzusi oldindan xabar qilinadi, taʼlim oluvchilar guruhlariga boʻlinib, hisobot uchun mavzu oladi.

4. Dars uchrashuvi. Darsda uchinchi shaxs (yozuvchi, olim, sayohatchi, harbiy, chet ellik va boshqalar) taklif etiladi.

5. Integratsiyalashgan dars. Darslar bir vaqtning oʻzida ikki yoki undan ortiq fan boʻyicha, koʻpincha 2 ta oʻqituvchi tomonidan oʻtkaziladi (adabiyot va fizika, ingliz tili va tabiiy fanlar nazariyasi – kutilmagan kombinatsiya juda qiziqarli boʻladi). Integratsiyalashgan darsning vazifasi turli mavzular va haqiqiy hayot oʻrtasidagi bogʻliqlikni koʻrsatishdir.

6. Didaktik oʻyin. Talabalar dars mashgʻulotlarida turli oʻyinlarni oʻynaydilar: kreativlikni rivojlantirishga undovchi oyinlardan namunalar:

"Bosqinchi sotuvchi"

Talabalar hech kim sotib olishni xoxlamaydigan narsalarni bosqinchi (majburlovchi) sotuvchiga oʻxshab sotishlari kerak. Bunda talabalar oʻsha mahsulotning oʻziga xos xususiyatlari noodatiy fikrlar va usullar bilan yoritib berishlari kerak.

Mashqdan foydalanish uchun namunaviy misollar;

- oʻtmas pichoq;
- singan soyabon;
- eskirgan qatiq;
- eski kalandar;
- pentium IV kompyuter;
- yirtilgan sumka.

"Bugun oʻqishga qanday yoʻl bilan keldingiz" bu savolni har bir talabaga beriladi va ularning javobi takrorlanmasligi kerak. Eng muhimi yolgʻon ishlatish

mumkin, kreativ bir-birini takrorlamaydigan javoblar berishadi: taksida keldim, samolyotda keldim, uchar gilamda keldim, oq otda keldim.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilaridan o'z fani yuzasidan chuqur bilimga ega bo'lish bilan birga, ta'limdagi samarali metod va usullardan ham xabardorlikni talab etadi. Chunki kelajakdagi yangi innovatsiyalar va ixtirolarning barchasi aynan kreativ ko'nikma orqali vujudga keladi. Kreativlik yuqumlilik xususiyatiga ega bo'lib, ijodkor o'qituvchi bo'lish uchun ko'proq kreativ insonlar bilan birga hamsuhbat bo'lish, do'st bo'lish tavsiya etiladi. Esda tutish kerakki, ijodkorlikni majburlab bo'lmaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda kreativ pedagoglarning kamligi ta'lim tizimimizning dolzarb muammolaridan biridir. Bunga bir qancha sabablarni keltirish mumkin. Ulardan biri o'z ustida ishlamaslikdir. Kreativ o'qituvchi bo'lish uchun qobilyat tug'ma bo'lishi kerak emas, aslida. Shuni ta'kidlash joizki, jamiyat bir xillikdan zerikdi, eski o'quv jarayoni endi jahon talablariga javob bermaydi. Shunday ekan kreativ fikrlaydigan pedagoglarga muvaffaqiyatga erishadi, har sohada ustun ekanligini namoyon qilishadi. Kreativlik- bu majburlab erishiladigan narsa emas. Kreativlik- bu davr talabi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh. Yuvashov, B. Akbarov. *KREATIV FIKRLASH*. O'quv qo'llanma. 60310100 – Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha) ta'lim yo'nalishi bakalavriat bosqichi talabalari uchun. – Namangan, 2024. – 176 b.
2. FAYZULLAYEVA GULCHEXRA SHARIPBOYEVNA Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi, Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari kafedراسи mudiri, dotsent. *O'QITUVCHI KREATIV POTENSIALINI OSHIRISHDA P5BL YONDASHUVI QONINIYATLARINING AHAMIYATI*. —Sifatli ta'limni tashkil etishda shaxs kreativ potensialini oshirishning dolzarb masalalari mavzusidagi yosh olimlar, doktorantlar, magistrant va talabalarning an'anaviy Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari - Jizzax viloyati: Jizzax viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi nashri, 2024 yil.
3. Oripova Muslima Ulug'bek qizi Farg'ona davlat universteti II bosqich magistranti. *KREATIVLIK TUSHUNCHASI, MAZMUN MOHIYATI VA UNING NAZARIY METODOLOGIK ASOSLARI*. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences; VOLUME 2
4. N.Jurayeva. Mahoratli pedagog. 2025-yil sentabr, 9-son.
5. K. S. Oslanova. *4K modeli ko'nikmalarini rivojlantirishda innovatsion usullardan foydalanish*. Uslubiy qo'llanma. Jizzax 2024-yil. 34-b
6. Boshlang'ich ta'lim. 2025-yil 4-son. 32- b

7. Qurbonova Go'zal Rajab qizi, Buxoro davlat pedagogika instituti, maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti, *MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA NOAN'ANAVIY PEDAGOGIK YONDASHUVLARNING ROLI*. "PEDAGOGIK MAHORAT" ilmiy-nazariy va metodik jurnal. 2025, № 11

8. Rahmonova M.Q, Karamov B.K, Sulaymonova M.E/ Kreativ pedagogika/ Darslik. Chirchiq., "Osiyo tur", 2024.-228 bet.

MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA MTT TARBIYACHILARINING 4K KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI.**Ravshanova Xafiza Komilovna**Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi, Maktabgacha,
boshlang'icha va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası o'qituvchisi**xafizakomilovna@gmail.com**

ORCID: 0009-0007-6041-4917

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining malaka oshirish jarayonida 4K ko'nikmalari — kreativlik, kritik fikrlash, kommunikatsiya va kollaboratsiyani rivojlantirish tamoyillari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasining maktabgacha ta'limga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlari, maktabgacha ta'lim davlat standarti, takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi, shuningdek, OECD va P21 kabi xalqaro manbalardagi yondashuvlar asos qilib olindi. Maqolada malaka oshirish tizimida 4K ko'nikmalarini rivojlantirishning kompetensiyaviy, integrativ, refleksiv, amaliyotga yo'naltirilgan va hamkorlikka asoslangan tamoyillari ochib berilgan. Natijada MTT tarbiyachilarining kasbiy samaradorligini oshirish uchun 4K ko'nikmalarini malaka oshirish mazmuni, metodlari va baholash mexanizmlariga tizimli singdirish zarurligi asoslandi.

Kalit so'zlar. 4K ko'nikmalari, malaka oshirish, MTT, tarbiyachi, kreativlik, kritik fikrlash, kommunikatsiya, kollaboratsiya, kasbiy kompetensiya.

**ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ 4К У ВОСПИТАТЕЛЕЙ
ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ПРОЦЕССЕ
ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ**

Аннотация. В данной статье с научной, теоретической и практической точек зрения анализируются принципы развития навыков 4К — креативности, критического мышления, коммуникации и сотрудничества — в процессе профессионального развития воспитателей дошкольных учреждений. Исследование основано на нормативно-правовых документах Республики Узбекистан о дошкольном образовании, государственном стандарте дошкольного образования, усовершенствованной государственной учебной программе «Первый шаг», а также подходах из международных источников, таких как ОЭСР и P21. В статье раскрываются компетентностно-ориентированные, интегративные, рефлексивные, практико-ориентированные и кооперативные принципы развития навыков 4К в системе профессионального развития. В результате обоснована необходимость систематического

включения навыков 4К в содержание, методы и механизмы оценки профессионального развития с целью повышения профессиональной эффективности воспитателей дошкольных учреждений.

Ключевые слова: навыки 4К, профессиональное развитие, воспитатель, креативность, критическое мышление, коммуникация, сотрудничество, профессиональная компетентность.

PRINCIPLES FOR DEVELOPING THE 4C SKILLS OF PRESCHOOL EDUCATORS IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROCESS

Abstract. This article analyzes the principles of developing 4K skills - creativity, critical thinking, communication and collaboration - in the process of professional development of preschool educators from a scientific, theoretical and practical point of view. The study was based on the regulatory and legal documents of the Republic of Uzbekistan on preschool education, the state standard of preschool education, the improved state curriculum "First Step", as well as approaches from international sources such as OECD and P21. The article reveals the competency-based, integrative, reflexive, practice-oriented and collaborative principles of developing 4K skills in the professional development system. As a result, the need for systematic incorporation of 4K skills into the content, methods and assessment mechanisms of professional development in order to increase the professional efficiency of preschool educators was substantiated 1.

Keywords. 4K skills, professional development, MTT, educator, creativity, critical thinking, communication, collaboration, professional competence.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisidan faqat metodik bilim emas, balki kreativ yondashuv, tanqidiy tahlil, samarali muloqot va hamkorlikda ishlash kabi XXI asr kompetensiyalari ham talab etilmoqda. Shu sabab malaka oshirish jarayoni tarbiyachining kasbiy bilimni yangilash bilan birga, uning 4K ko'nikmalarini tizimli rivojlantirishga xizmat qilishi zarur [1].

O'zbekiston Respublikasining maktabgacha ta'limga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlari, xususan, davlat standarti, kasbiy standart va takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi pedagog faoliyatini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishni taqozo etadi [2][3][7]. Xalqaro manbalarda ham kreativlik, kritik fikrlash, kommunikatsiya va kollaboratsiya pedagogning professional samaradorligini belgilovchi tayanch ko'nikmalar sifatida e'tirof etiladi [4][5].

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolaning maqsadi malaka oshirish jarayonida MTT tarbiyachilarining 4K ko'nikmalarini rivojlantirish tamoyillarini ilmiy jihatdan asoslash va ularni amaliyotga tatbiq etish yo'llarini yoritishdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot sifat tavsifidagi ilmiy izlanish sifatida tashkil etildi va unda nazariy manbalarni chuqur tahlil qilishga asoslangan yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning metodologik negizini kompetensiyaviy yondashuv, tizimli tahlil, shaxsga yo'naltirilgan pedagogika, faoliyatga yo'naltirilgan o'qitish hamda refleksiv yondashuv tashkil etdi. Aynan shu¹ metodologik tayanchlar 4K ko'nikmalarini alohida elementlar emas, balki tarbiyachining yaxlit kasbiy faoliyatida namoyon bo'ladigan o'zaro bog'liq kompetensiyalar majmui sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi.

Metodologik jihatdan tadqiqotning muhim tomoni shundaki, unda malaka oshirish jarayoni tayyor bilimlarni uzatish tizimi sifatida emas, balki tarbiyachining kasbiy o'sishini ta'minlaydigan faol pedagogik muhit sifatida talqin qilindi. Shu bois tahlil jarayonida refleksiya, hamkorlik, muammoli vaziyatlarni hal etish, loyihaviy ishlar, mikroo'qitish va amaliy mashg'ulotlar kabi shakllarning 4K ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni alohida baholandi. Aynan shu yondashuv maqolaning natijalar qismida taklif etilgan tamoyillarni shakllantirishga metodologik asos bo'lib xizmat qildi.

Tadqiqotning ishonchliligini ta'minlash maqsadida turli turdagi manbalarni o'zaro solishtirish tamoyiliga amal qilindi. Ya'ni me'yoriy-huquqiy hujjatlar, dasturiy materiallar, xalqaro konseptual asoslar va ilmiy maqolalardan olingan ma'lumotlar bir-biri bilan qiyoslandi. Bu esa bitta manbaga tayanib qolmasdan, muammoni ko'p manbali va ko'p nuqtayi nazardan yoritishga imkon berdi. Natijada maqolada ilgari surilgan xulosalar nazariy asoslangan, me'yoriy jihatdan tayangan va amaliyotga mos shaklda ishlab chiqildi. Shuningdek, tadqiqotda deduktiv va induktiv mushohada yo'llaridan ham foydalanildi. Dastlab umumiy ilmiy va me'yoriy qarashlardan kelib chiqib 4K ko'nikmalarining mazmuni belgilandi, so'ngra alohida manba va tajribalardan umumiy metodik xulosalar chiqarildi. Bunday yondashuv tadqiqotning mantiqiy izchilligini ta'minlab, 4K ko'nikmalarini rivojlantirish tamoyillarini nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham asoslash imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida bir nechta ilmiy usullar ketma-ket va o'zaro uyg'un holda qo'llanildi. Kontent-tahlil metodi yordamida tanlangan me'yoriy hujjatlar va ilmiy manbalardagi asosiy tushunchalar, prinsiplar va takrorlanuvchi g'oyalar saralab

¹O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonunida pedagogning kasbiy standarti pedagogning bilimlari, mahorati va ko'nikmalariga doir asosiy talablar majmui sifatida talqin etiladi

²Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda 802-son qarori bilan tasdiqlangan Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti maktabgacha ta'limning maqsadi, vazifalari, prinsiplari va joriy etish tartibini belgilaydi.

³Takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi maktabgacha ta'lim mazmunini rivojlantiruvchi, integrativ va kompetensiyaviy asosda tashkil etishga xizmat qiluvchi muhim dasturiy manba sifatida qo'llanadi.

olindi. Qiyosiy tahlil metodi orqali milliy va xorijiy yondashuvlarning o'xshash hamda farqli jihatlari aniqlandi. Analitik-sintetik metod asosida turli manbalardagi qarashlar umumlashtirilib, MTT tarbiyachilarining 4K ko'nikmalarini rivojlantirishga doir yaxlit tamoyillar tizimi ishlab chiqildi. Pedagogik interpretatsiya usuli esa olingan nazariy xulosalarni malaka oshirish amaliyoti nuqtai nazaridan sharhlashga xizmat qildi. Ikkinchi guruh manbalarni xorijiy ilmiy-nazariy adabiyotlar tashkil etdi. Xususan, P21 Framework for 21st Century Learning, erta yoshdagi ta'lim uchun 4C yondashuvi, OECDning kreativlik va kritik fikrlashni rivojlantirishga doir professional learning framework hujjatlari hamda pedagoglarning 4K ko'nikmalarini rivojlantirishga bag'ishlangan zamonaviy tadqiqotlar o'rganildi [4][5][6][8]. Ushbu manbalar orqali 4K ko'nikmalarining xalqaro talqini, ularni pedagog tayyorlash va malaka oshirish tizimiga integratsiya qilish mexanizmlari hamda samarali metodlar aniqlashtirildi.

Tadqiqotning manba bazasi bir necha yo'nalishda shakllantirildi. Birinchi guruh manbalarini O'zbekiston Respublikasining maktabgacha ta'lim sohasiga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlari tashkil etdi. Jumladan, "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun, Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti, MTT pedagogining kasbiy standarti hamda takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi tahlil qilindi [1][2][3][7]. Ushbu hujjatlar asosida tarbiyachining kasbiy faoliyatiga qo'yilgan zamonaviy talablar, kompetensiyaviy tayyorgarlik yo'nalishlari va malaka oshirish mazmunining ustuvor jihatlari ajratib olindi.

Natijalar. Tahlillar natijasida malaka oshirish jarayonida MTT tarbiyachilarining 4K ko'nikmalarini rivojlantirish quyidagi asosiy tamoyillar asosida tashkil etilishi lozimligi aniqlandi.

1. Kompetensiyaviy yo‘naltirilganlik tamoyili. Malaka oshirish dasturlari bilimlarni shunchaki yangilash bilan cheklanmasdan, tarbiyachining amaliy faoliyatida namoyon bo‘ladigan kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yo‘naltirilishi kerak. Pedagogning kasbiy standarti shaxsiy fazilatlar, kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarga doir minimal talablarni belgilaydi ⁷. Demak, 4K ko‘nikmalari malaka oshirish kurslari mazmuniga alohida modul sifatida emas, balki barcha mavzu va amaliy topshiriqlarning ichki mezon sifatida singdirilishi kerak. Masalan, mashg‘ulotda tarbiyachi faqat metodni eslab qolmasligi, balki uni tanqidiy tahlil qilishi, moslashtirishi, jamoa bilan ishlab chiqishi va o‘z g‘oyasini aniq ifodalay olishi talab etiladi.²

2. Integrativlik tamoyili. 4K ko‘nikmalari bir-biridan ajralgan holda emas, o‘zaro bog‘liq holda shakllanadi. OECD va P21 manbalarida ham ushbu ko‘nikmalar birgalikda qo‘llanilganda chuqur o‘qitish va samarali kasbiy rivojlanishga xizmat qilishi ko‘rsatilgan ⁴⁵⁶. MTT tarbiyachisi uchun bu ayniqsa muhim: masalan, yangi didaktik o‘yin yaratish kreativlikni talab qilsa, uni bolalar yoshiga moslashtirish³ kritik fikrlashni, jamoaviy rejalashtirish kollaboratsiyani, taqdim etish va muhokama esa kommunikatsiyani talab etadi. Shunday ekan, malaka oshirish mashg‘ulotlari kompleks topshiriqlar asosida qurilganda 4K ko‘nikmalari birgalikda rivojlanadi.

3. Amaliyotga yo‘naltirilganlik tamoyili. Malaka oshirish samaradorligi tinglovchining real pedagogik vaziyatlarga yechim topa olishida namoyon bo‘ladi. Shu sabab kurslarda mikroo‘qitish, keys-stadi, muammoli vaziyatlar tahlili, loyihaviy ishlanmalar, ochiq mashg‘ulot ssenariylari va reflektiv portfoliolar kabi faol metodlar ustuvor bo‘lishi kerak. OECD professional learning framework hujjatlarida ham o‘qituvchilarning kreativlik va kritik fikrlashni rivojlantirishi uchun ularga tajriba almashish, sinovdan o‘tkazish va refleksiya imkoniyatini beruvchi professional o‘rganish muhiti zarurligi ta’kidlanadi ⁵. Bu yondashuv MTT tarbiyachilarining 4K ko‘nikmalarini “eshitilgan bilim” darajasidan “amalda qo‘llanadigan malaka” darajasiga olib chiqadi.

4. Refleksivlik tamoyili. 4K ko‘nikmalarining barqaror shakllanishida tarbiyachining o‘z faoliyatini tahlil qila olishi hal qiluvchi omildir. Refleksiya jarayonida tarbiyachi o‘z darsidagi muloqot sifati, bolalarda mustaqil fikrlashni rag‘batlantirgan-rag‘batlantirmagani, jamoa bilan ishlash uslubi va ijodiy yondashuvini baholaydi. Tarbiyachining kasbiy kompetensiyasiga oid mahalliy manbalarda ham refleksiya va innovatsion faoliyatga tayyorgarlik kasbiy

⁵ OECDning o‘qituvchilar uchun professional learning framework hujjatlarida kreativlik va kritik fikrlashni rivojlantirish uchun o‘qituvchilarni uzluksiz professional qo‘llab-quvvatlash zarurligi ta’kidlanadi.

⁶ P21ning “21st Century Learning for Early Childhood” manbasida 4C ko‘nikmalarini erta bolalik davridan boshlab rivojlantirish mumkinligi va zarurligi ko‘rsatiladi.

⁷ 2025-yil 8-iyuldagi 423-son qaror bilan tasdiqlangan MTT pedagogining kasbiy standarti pedagogning shaxsiy fazilatlarini, kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalariga qo‘yiladigan minimal talablarni belgilaydi.

mahoratning muhim tarkibi sifatida ko'rsatiladi ¹⁰. Refleksiv tahlil bo'lmagan malaka oshirish tashkiliy jihatdan to'liq bo'lsa ham, ichki kasbiy o'sishga yetarlicha ta'sir ko'rsatmaydi.

5. Hamkorlikka asoslangan rivojlantirish tamoyili. Kollaboratsiya 4K modelining tarkibiy qismi bo'lishi bilan birga, qolgan uch ko'nikmani rivojlantiruvchi kuchli vosita hamdir. Hamkorlikka asoslangan malaka oshirishda tinglovchilar kichik guruhlarda muammo yechadi, kuzatuv va tahlil asosida fikr bildiradi, o'zaro baholaydi va birgalikda mahsulot yaratadi. Xorijiy tadqiqotlarda 4K ko'nikmalarini rivojlantirishda hamkorlikdagi o'qish, loyihaviy faoliyat va tajriba almashishning samaradorligi qayd etilgan ⁸. MTT tizimida esa bunday yondashuv tarbiyachi, metodist, rahbar va ota-ona o'rtasida yagona pedagogik hamkorlikni shakllantirishga xizmat qiladi.

6. Shaxsga yo'naltirilgan va kontekstual moslik tamoyili. Har bir tarbiyachining tajribasi, ehtiyoji, ishlash muhiti va metodik qiyinchiliklari turlicha bo'ladi. Shu sabab malaka oshirish mazmuni umumiy qolip asosida emas, balki tinglovchilarning real professional ehtiyojlari va hududiy-muassasaviy sharoitlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi kerak. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonunda ham kasbiy standart hududlarning madaniy, demografik va boshqa xususiyatlari inobatga olingan holda to'ldirilishi mumkinligi qayd etilgan ¹. Bu 4K ko'nikmalarini rivojlantirishda yagona sxemadan ko'ra moslashuvchan, kontekstga sezgir yondashuv afzal ekanini ko'rsatadi.

Muhokama. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, MTT tarbiyachilarining 4K ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi malaka oshirish tizimida alohida mavzu emas, balki butun o'quv jarayonining metodologik asosi bo'lishi kerak. Chunki maktabgacha ta'limda bola faoliyatining markazida o'yin, muloqot, kuzatish, tajriba, tasavvur va hamkorlik turadi. Demak, bolalarda ushbu sifatlarni rivojlantirish uchun avvalo tarbiyachining o'zi ularga ega bo'lishi lozim. Xalqaro va mahalliy manbalar tahlili bu fikrni tasdiqlaydi: 4K ko'nikmalari nafaqat o'quvchilarda, balki pedagoglarning o'zida ham kasbiy muvaffaqiyatning muhim sharti hisoblanadi ⁴⁵⁸⁹.

Shu bilan birga, amaliyotda ayrim muammolar mavjud. Birinchidan, malaka oshirish kurslari ba'zan nazariy axborot berish bilan cheklanib qoladi. Ikkinchidan, 4K ko'nikmalarini baholash mezonlari yetarlicha aniq ishlab chiqilmagan hollari uchraydi. Uchinchidan, kursdan keyingi kuzatuv va mentorlik mexanizmlari sust bo'lsa, olingan bilimlar amaliyotga to'liq ko'chmaydi. OECD hujjatlarida ham professional rivojlanish samarali bo'lishi uchun u uzluksiz, hamkorlikka asoslangan va sinf amaliyotiga bog'langan bo'lishi kerakligi ko'rsatiladi ⁵. Shu bois MTT tarbiyachilarining 4K ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan malaka oshirish dasturlarida seminar, trening va ma'ruza bilan bir qatorda amaliy laboratoriya,

⁴reflektiv suhbat, kuzatuv, ko‘rgazmali dars va mentorlikni uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, malaka oshirish jarayonida MTT tarbiyachilarining 4K ko‘nikmalarini rivojlantirish zamonaviy maktabgacha ta’lim sifatini oshirishning muhim omilidir. Tadqiqot natijasida ushbu jarayonni samarali tashkil etishning asosiy tamoyillari sifatida kompetensiyaviy yo‘naltirilganlik, integrativlik, amaliyotga yo‘naltirilganlik, refleksivlik, hamkorlikka asoslanganlik hamda shaxsga yo‘naltirilgan kontekstual moslik tamoyillari aniqlandi. Mazkur tamoyillar asosida tashkil etilgan malaka oshirish kurslari tarbiyachining nafaqat metodik bilimini, balki uning kasbiy tafakkuri, kommunikativ madaniyati, ijodiy salohiyati va jamoada ishlash qobiliyatini ham rivojlantiradi. Natijada bu bolalar bilan ishlash sifati, ta’limiy faoliyat mazmuni va MTTning umumiy pedagogik muhitiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. ⁵

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida gi Qonun, O‘RQ-595, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti, 802-son qaror, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Takomillashtirilgan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi, 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagogining kasbiy standarti, 423-son qaror, 2025.
5. Battelle for Kids. Framework for 21st Century Learning. 2019/2023.
6. Battelle for Kids. 21st Century Learning for Early Childhood Framework. 2019.
7. OECD. Supporting Teachers to Foster Creativity and Critical Thinking. Paris: OECD.
8. OECD. Fostering Students’ Creativity and Critical Thinking. Paris: OECD, 2019.
9. Ganiyeva, M. A. Ta’limda yangi texnologiya: 4K modeli va uni amalga oshirish yo‘llari.
10. Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisining kasbiy kompetensiyasiga oid mahalliy ilmiy maqolalar va qo‘llanmalar.

8 Xorijiy tadqiqotlarda 4K modelini o‘qituvchi tayyorlash va professional rivojlanishga integratsiya qilish pedagoglarning samaradorligini oshirish omili sifatida baholanadi.

9 O‘zbek ilmiy manbalarida 4K modeli zamonaviy ta’limni tashkil etishning samarali usuli sifatida talqin qilinib, uning kreativlik, tanqidiy fikrlash, kommunikativlik va hamkorlikni rivojlantirishdagi roli yoritiladi.

10 Mahalliy tadqiqotlarda MTT tarbiyachisining kasbiy kompetensiyasi, kommunikativ madaniyati, refleksiyasi va innovatsion yondashuvi ta’lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida ko‘rsatiladi.

STRATEGIC INTEGRATION OF PROJECT-BASED LEARNING (PBL) IN MODERN EDUCATION

Eshbekova Gulbakhor Khazratkulovna

Chirchik state pedagogical university

Independent researcher

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2768-2300>

gulbakhoheshbekova@gmail.com

Abstract: Problem-Based Learning (PBL) has emerged as an innovative student-centered instructional approach that enhances critical thinking, problem-solving, and collaborative learning skills. This article examines the theoretical foundations, key principles, and practical applications of PBL in modern education systems. Drawing on constructivist theories advanced by John Dewey and Lev Vygotsky, the study highlights how learning through real-world problems fosters deeper understanding and long-term knowledge retention. The thesis analyzes the effectiveness of PBL compared to traditional teacher-centered methods, emphasizing its role in developing independent learning competencies and interdisciplinary thinking. In addition, the article explores the challenges of implementing PBL, including curriculum design, assessment strategies, and teacher preparedness. Empirical findings and recent educational practices are reviewed to demonstrate how PBL contributes to improved student engagement and academic outcomes.

Key words: PBL, pedagogy, teaching, student engagement, methods

In the current global educational landscape, the transition from traditional, rote-based instruction to Project-Based Learning (PBL) is a strategic imperative. We must bridge the widening chasm between passive theoretical knowledge and the demands of real-world application. This paradigm shift reconfigures the classroom into a laboratory of active inquiry, where the primary Project Purpose is to catalyze the development of student knowledge and abilities through the resolution of complex, authentic problems. Beyond simple instruction, PBL serves as a sophisticated diagnostic tool, allowing educators to actively observe and calibrate the student's intellectual potential within a dynamic environment.

The architectural Project Benefits of this transition are foundational to institutional excellence:

- **Knowledge Acquisition:** Facilitates the strategic acquisition and practical application of new information.
- **Enhanced Communication:** Orchestrates complex interpersonal dynamics and collaborative protocols.
- **Design Competency:** Fosters critical project design and planning abilities, driving individual maturity and professional readiness.

The efficacy of PBL is not a matter of chance; it is predicated on a rigorous alignment with specific pedagogical pillars that transform the educational experience.

Systemic educational reform mandates a principled architecture rather than the deployment of isolated assignments. To ensure that the learning process contributes meaningfully to a student’s personal development, we must leverage three core strategic pillars: Innovation, Integration, and Individualization.

Principle	Impact on Student Development	Practical Strategic Outcome
Innovation	Catalyzes the pursuit of novelty and original solutions.	Students generate high-value, novelty-driven projects and innovative methodologies.
Integration	Synthesizes disparate fields into a cohesive multidisciplinary framework.	Facilitates a holistic understanding of systemic, multifaceted global challenges.
Individualization	Tailors the cognitive load and trajectory to the student’s unique potential.	Enables precise goal-setting and targeted self-improvement benchmarks.

By adhering to these pillars, educational leaders can move beyond standardized metrics toward a model that honors and expands the unique intellectual capacity of the individual learner.

To sustain high-level cognitive engagement and ensure deep processing, educators must orchestrate a diverse suite of instructional methods. These mechanics serve as the "how" of knowledge acquisition, transforming abstract theory into tangible competence.

The four primary methods of learning through projects are:

1) Interactive Learning

This method prioritizes active participation to maximize student interest. By intensifying peer interaction, we leverage social capital to drive deeper investment in the subject matter.

2) Group Work

Collaboration is the primary vehicle for fostering mutual understanding. Through these dynamics, students refine communication and master essential project design and planning abilities.

3) Real-World Contextualization

Applying curriculum to real-life issues increases the depth of understanding and retention. By solving authentic problems, students recognize the immediate utility of their academic efforts, accelerating their development.

4) Analysis and Evaluation

Reflective practice allows students to audit their own decisions. This method provides the analytical tools required to understand the mechanisms of change and assess the outcomes of strategic choices.

To conclude, underpinning these mechanics is the Engagement Trio, which serves as the "Psychological Engine" of the project lifecycle:

- **Awakening Interest:** Igniting curiosity as the primary driver of learning motivation.
- **Reward Systems:** Utilizing achievement evaluation to increase work motivation and personal investment.
- **Personal Growth:** Empowering students to define their own path toward self-actualization and goal achievement.

Problem-Based Learning (PBL) represents a transformative approach to education that shifts the focus from passive knowledge acquisition to active, student-centered learning. Based on constructivist principles associated with John Dewey and Lev Vygotsky, PBL encourages learners to engage with real-world problems, thereby fostering critical thinking, collaboration, and self-directed learning skills.

This article demonstrates that PBL is more effective than traditional teaching methods in promoting deep understanding and long-term retention of knowledge. It supports the development of essential 21st-century competencies, including problem-solving, communication, and adaptability. At the same time, successful implementation of PBL requires careful curriculum planning, appropriate assessment methods, and continuous professional development for educators.

In conclusion, the integration of PBL into educational practice is not only relevant but necessary in the context of rapidly changing global demands. By creating meaningful and inquiry-based learning environments, PBL prepares students to face complex challenges in both academic and real-life situations. Therefore, it is recommended that educational institutions increasingly adopt and adapt PBL strategies to enhance the quality and effectiveness of teaching and learning processes.

Used literature:

1. Howard S. Barrows. *Problem-Based Learning in Medicine and Beyond: A Brief Overview*. New Directions for Teaching and Learning, 1996.
2. Cindy E. Hmelo-Silver. Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? *Educational Psychology Review*, 2004, Vol. 16(3), pp. 235–266.
3. David Boud, Graeme Feletti (eds.). *The Challenge of Problem-Based Learning*. London: Kogan Page, 1997.
4. John Dewey. *Experience and Education*. New York: Macmillan, 1938.
5. Lev Vygotsky. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978.

6. UNESCO. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris, 2017.
7. OECD. *The Future of Education and Skills 2030*. Paris, 2018.

**BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KOLLABORATIV O‘QITISH MUHITINI
LOYIHALASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING
PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Kurbonova Gulmira Usmonovna

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti maqsadli tayanch doktoranti

gulmirakurbonova312@gmail.com

orcid: 0009-0001-2549-6650

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda kollaborativ o‘qitish muhitini loyihalash ko‘nikmalarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy ta’limda individual bilimdan ko‘ra jamoaviy faoliyat, hamkorlikda muammo yechish, muloqot va refleksiv tahlilning ustuvor ahamiyat kasb etayotgani bilan belgilanadi. Maqolada kollaborativ muhitni loyihalashning nazariy asoslari, bo‘lajak o‘qituvchilarning bu boradagi tayyorgarlik komponentlari, psixologik omillari hamda amaliy rivojlantirish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, pedagogik tajribaga tayangan holda kollaborativ muhitni tashkil etishning motivatsion, kommunikativ, refleksiv va texnologik jihatlari izohlanadi. Natijada bo‘lajak o‘qituvchilarda mazkur ko‘nikmani shakllantirish uchun bosqichli, integrativ va amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuv zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: kollaborativ o‘qitish, ta’lim muhiti, loyihalash ko‘nikmasi, bo‘lajak o‘qituvchi, pedagogik-psixologik xususiyatlar, hamkorlik, refleksiya, motivatsiya, kommunikativ kompetensiya, ta’lim texnologiyalari.

**ПЕДАГОГО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ
НАВЫКОВ ПРОЕКТИРОВАНИЯ КОЛЛАБОРАТИВНОЙ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ**

Аннотация. В данной статье анализируются педагого-психологические особенности развития навыков проектирования коллаборативной (совместной) образовательной среды у будущих педагогов. Актуальность исследования обусловлена тем, что в современном образовании коллективная деятельность, совместное решение проблем, коммуникация и рефлексивный анализ приобретают приоритетное значение по сравнению с индивидуальным получением знаний. В статье освещены теоретические основы проектирования коллаборативной среды, компоненты подготовки будущих педагогов в этой области, психологические факторы и механизмы практического развития. Также, опираясь на педагогический опыт, разъясняются мотивационные, коммуникативные, рефлексивные и технологические аспекты организации коллаборативной среды. В результате обосновывается необходимость

поэтапного, интегративного и практико-ориентированного подхода к формированию данного навыка у будущих учителей.

Ключевые слова: коллаборативное обучение, образовательная среда, навык проектирования, будущий педагог, педагого-психологические особенности, сотрудничество, рефлексия, мотивация, коммуникативная компетентность, образовательные технологии.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF DEVELOPING SKILLS FOR DESIGNING A COLLABORATIVE LEARNING ENVIRONMENT IN FUTURE TEACHERS

Abstract. This article analyzes the pedagogical and psychological features of developing skills for designing a collaborative learning environment in future teachers. The relevance of the research is determined by the fact that in modern education, collective activity, collaborative problem-solving, communication, and reflective analysis are gaining priority over individual knowledge acquisition. The article highlights the theoretical foundations of designing a collaborative environment, the components of future teachers' preparation in this area, psychological factors, and mechanisms for practical development. Furthermore, based on pedagogical experience, the motivational, communicative, reflective, and technological aspects of organizing a collaborative environment are explained. As a result, the necessity of a phased, integrative, and practice-oriented approach to forming this skill in future teachers is substantiated.

Keywords: collaborative learning, learning environment, design skill, future teacher, pedagogical and psychological features, collaboration, reflection, motivation, communicative competence, educational technologies.

KIRISH. Bugungi ta'lim makonida o'qituvchi faqat tayyor bilimni uzatuvchi subyekt emas, balki o'quvchilar, talabalar va kasbiy hamjamiyat o'rtasida samarali hamkorlikni tashkil etuvchi, ta'limiy muloqotni boshqaruvchi va birgalikdagi faoliyat uchun rivojlantiruvchi muhit yaratuvchi mutaxassis sifatida qaralmoqda. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarning kollaborativ o'qitish muhitini loyihalash ko'nikmasi ularning kasbiy kompetentligining tarkibiy qismiga aylanmoqda. Kollaborativ o'qitishning nazariy asoslari ijtimoiy konstruktivizm, sotsiokultural yondashuv, o'zaro bog'liqlik nazariyasi, o'z-o'zini boshqarib o'qish va texnologik-pedagogik integratsiya kabi yo'nalishlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular ta'lim jarayonida bilimning muloqot va hamkorlik asosida shakllanishini ta'kidlaydi [2, 64; 4, 36; 8, 1018]. Bu yo'nalishlarning asosiy g'oyasi shundan iboratki, inson tafakkuri ko'pincha ijtimoiy o'zaro ta'sir maydonida faollashadi, murakkab vazifalar esa birgalikdagi fikrlash orqali samaraliroq hal etiladi.

Kollaborativ muhitni loyihalash o'qituvchidan faqat metod tanlashni emas, balki guruh ichidagi rollarni taqsimlash, psixologik xavfsizlikni ta'minlash, o'quv

motivatsiyasini qoʻllab-quvvatlash, refleksiyaning yoʻlga qoʻyish va zarur hollarda raqamli vositalarni maqsadga muvofiq integratsiya qilishni talab etadi. Shu bois bu koʻnikmani rivojlantirish pedagogika, psixologiya va didaktika kesishgan nuqtada koʻrilishi zarur. Tadqiqot muammosi shundaki, pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida kollaborativ muhitni tayyor shaklda qoʻllashga eʼtibor nisbatan koʻproq, uni mustaqil loyihalashga oid kasbiy tayyorgarlik esa yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Metodologiya. Mazkur maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega boʻlib, unda pedagogik va psixologik adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish, konseptual umumlashtirish, tizimlashtirish, interpretatsiya va amaliy pedagogik kuzatuv natijalarini mantiqiy sharhlash usullaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida boʻlajak oʻqituvchilarning kasbiy tayyorgarligi jarayoni olindi, predmeti esa shu jarayonda kollaborativ oʻqitish muhitini loyihalash koʻnikmasining shakllanishiga taʼsir etuvchi pedagogik-psixologik omillar boʻldi.

Tahlil uchun tanlangan yondashuvlar bir necha metodologik tayanchga ega. Birinchidan, sotsiokultural yondashuv boʻyicha oʻrganish jarayoni ijtimoiy muloqot va hamkorlik orqali chuqurlashadi; demak, taʼlim muhiti mazmunni uzatish vositasi emas, balki rivojlantiruvchi ijtimoiy fazodir [10,86]. Ikkinchidan, kooperativ va kollaborativ oʻqitish nazariyalarida oʻzaro ijobiy bogʻliqlik, individual masʼuliyat, yuzma-yuz qoʻllab-quvvatlovchi oʻzaro taʼsir, ijtimoiy koʻnikmalar hamda guruh refleksiya samarali hamkorlikning tayanch elementlari sifatida koʻrsatiladi [5,23]. Uchinchidan, oʻz-oʻzini boshqarib oʻqish va oʻz-oʻziga ishonch nazariyalari boʻlajak oʻqituvchining tashabbuskorligi, rejalashtirish qobiliyati, oʻz faoliyatini kuzatishi va natijani tahlil qilishiga psixologik asos beradi [1,37; 9,66]. Toʻrtinchidan, texnologik-pedagogik yondashuv kollaborativ muhitni anʼanaviy auditoriya, aralash taʼlim va raqamli platformalar orqali loyihalash imkonini ochib beradi [8,1021;3, 57].

Maqolada kuzatilgan pedagogik holatlar quyidagi mezonlar boʻyicha talqin qilindi: a) motivatsion tayyorgarlik; b) kommunikativ tayyorgarlik; c) reflektiv-analitik tayyorgarlik; d) didaktik-loyihalash tayyorgarligi; e) raqamli vositalardan pedagogik maqsadda foydalanish tayyorgarligi.

Natijalar. Tahlillar shuni koʻrsatdiki, boʻlajak oʻqituvchilarda kollaborativ oʻqitish muhitini loyihalash koʻnikmasi bir yoʻla emas, balki oʻzaro bogʻlangan bir nechta tarkibiy komponentlar orqali shakllanadi. Birinchi komponent - **motivatsion-qadriyatli komponent**. Agar boʻlajak oʻqituvchi hamkorlikni faqat tashkiliy usul deb emas, balki bilimni birgalikda qurishning qadriyatli modeli deb qabul qilsa, unda u kollaborativ vazifalarni yuzaki emas, maqsadli loyihalay boshlaydi. Bu yerda taʼlim oluvchiga nisbatan hurmat, oʻzaro ishonch, ochiqlik va masʼuliyatni boʻlishish kabi qadriyatlar muhim oʻrin tutadi. Aynan shu qadriyatlar boʻlmasa, guruhli ish shakllan mavjud boʻlsa-da, mazmunan kollaborativ muhitga aylanmaydi [4, 91; 5, 17].

Ikkinchi komponent - **kommunikativ-interaktiv komponent**. Kollaborativ muhitni loyihalash uchun bo'lajak o'qituvchi muloqot strukturasi oldindan ko'ra olishi kerak: savol-javoblar ketma-ketligi qanday bo'ladi, bahs madaniyati qanday shakllanadi, ixtiloflar qanday boshqariladi, sust ishtirokchilar faolligi qay tarzda qo'llab-quvvatlanadi. Pedagogik kuzatishlar shuni anglatadiki, ko'plab talabalarda guruhli ishni tashkil etish istagi mavjud, biroq ular konstruktiv muloqotni boshqarish mexanizmlarini yetarlicha bilmaydi. Natijada guruh ichida bir-ikki faol a'zo yetakchilik qiladi, qolganlar esa passiv kuzatuvchiga aylanib qoladi. Demak, kollaborativ muhitni loyihalash uchun bo'lajak o'qituvchiga muloqotni faollashtiruvchi topshiriqlar, rolli taqsimot, juftlik va kichik guruh dinamikasi, bahs etikasi hamda fikrlarni sintez qilish usullarini o'rgatish zarur [7, 14; 5, 45].

Uchinchi komponent - **refleksiv-analitik komponent**. Kollaborativ muhit samaradorligi faqat yakuniy natija bilan emas, balki o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro ta'sir sifati bilan ham belgilanadi. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchi guruh faoliyatini tahlil qila olishi, "Nima o'rgandik?", "Qaysi bosqich muvaffaqiyatli bo'ldi?", "Kimning ishtiroki sust bo'ldi va nima uchun?", "Keyingi safar vazifa qanday qayta tuziladi?" kabi savollar orqali refleksiyani yo'lga qo'yishi lozim. Refleksiya mavjud bo'lsa, kollaborativ faoliyat tasodifiy tajriba emas, o'zini doimiy takomillashtirib boradigan ta'limiy mexanizmga aylanadi [9, 64].

To'rtinchi komponent - **didaktik-loyihalash komponenti**. Bu komponent o'qituvchining maqsad, mazmun, metod, shakl va baholash mezonlarini hamkorlik ruhida bir-biriga moslashtirish qobiliyatini bildiradi. Masalan, kollaborativ muhit uchun topshiriq shunday tuzilishi kerakki, uni yakka tartibda emas, aynan hamkorlik orqali samarali bajarish mumkin bo'lsin. Topshiriq ochiq, muammoli, muqobil yechimlarga boy va o'zaro bog'liqlikni talab qiladigan bo'lishi zarur. Aks holda guruhli ish shunchaki vazifani bo'lib olishga aylanishi mumkin. Shu nuqtada vazifa dizayni, vaqtni rejalashtirish, baholashning individual va guruhli ko'rinishlarini muvofiqlashtirish alohida ahamiyat kasb etadi [6, 235; 7, 28].

Beshinchi komponent - **psixologik xavfsizlik va o'z-o'ziga ishonch komponenti**. Hamkorlikka kirishish uchun ta'lim oluvchi o'z fikrini bildirishdan qo'rqmasligi, xatoni rivojlanish omili sifatida qabul qilishi va guruhda qadrlanishini his etishi kerak. Bo'lajak o'qituvchi ana shu muhitni loyihalashni o'rganmasa, kollaborativ ta'lim tashqi shakldan nariga o'tmaydi. O'z-o'ziga ishonch, ijobiy kutilma va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy fon faol ishtirokni kuchaytiradi; aksincha, tanqidiy bosim, taqqoslash va noaniq mezonlar ishtirokni susaytiradi [1, 3; 9, 66]. Shuning uchun pedagogik tayyorgarlik jarayonida bo'lajak o'qituvchi faqat boshqalarni o'qitish emas, balki o'zida ham psixologik tayyorgarlikni shakllantirishi zarur.

Oltinchi komponent - **raqamli-kollaborativ kompetensiya**. Hozirgi ta'lim tizimida kollaborativ muhit faqat auditoriyada emas, balki aralash va onlayn formatlarda ham qurilmoqda. Shu sababli bo'lajak o'qituvchi raqamli vositalarni bezak sifatida emas, balki pedagogik maqsadga bo'ysundirilgan muhit elementi sifatida ko'ra olishi lozim. Forumlar, umumiy hujjatlar, virtual doskalar, peer-review platformalari, kichik guruh xonalari va umumiy loyiha maydonlari hamkorlikning yangi shakllarini yuzaga keltiradi. Biroq texnologiyaning o'zi natija bermaydi; u faqat pedagogik maqsad, kontent va metod bilan uyg'unlashgandagina samarali bo'ladi [3, 56–57; 8, 1017–1018].

Natijalarning umumlashgan tahlili shuni ko'rsatdiki, bo'lajak o'qituvchilarda kollaborativ muhitni loyihalash ko'nikmasini rivojlantirish uchun oliy ta'limda quyidagi didaktik shart-sharoitlar muhim: 1) amaliy mashg'ulotlarda mikroloyihalash topshiriqlaridan foydalanish; 2) guruhli faoliyatni kuzatish va tahlil qilish uchun refleksiv kundalik yuritish; 3) namunaviy dars senariylarini qayta konstruktsiya qilish; 4) peer-feedback va o'zaro ekspertiza amaliyotini joriy etish; 5) raqamli hamkorlik vositalaridan maqsadli foydalanish; 6) baholashda individual javobgarlik va guruh natijasini uyg'unlashtirish. UNESCOning so'nggi materiallarida ham o'qituvchilik kasbining barqaror rivoji uchun hamkorlik, mentorlik va professional hamjamiyatlar muhim omil sifatida qayd etilgan.

Muhokama. Olingan natijalar kollaborativ o'qitish muhitini loyihalash ko'nikmasi bo'lajak o'qituvchining tor metodik mahorati emasligini, balki ko'p qatlamli kasbiy-pedagogik sifat ekanini ko'rsatadi. Birinchidan, bu ko'nikma ijtimoiy xarakterga ega. Chunki kollaborativ muhit individual muvaffaqiyatni jamoaviy rivojlanish bilan bog'laydi. Ikkinchidan, u psixologik xarakterga ega, zero hamkorlikning sifati ishonch, motivatsiya, o'z-o'ziga ishonch, ijtimoiy faollik va refleksiv tayyorgarlikka tayangan holda yuzaga chiqadi. Uchinchidan, u dizaynerlik xarakteriga ega, chunki o'qituvchi o'quv faoliyatining tarkibini oldindan konstruktsiya qiladi: maqsad qo'yadi, topshiriq tipini tanlaydi, muloqot strukturasi ishlab chiqadi, baholash mezonini belgilaydi va ehtimoliy qiyinchiliklarni bashorat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, kollaborativ o'qitish muhitini loyihalashni o'rgatish jarayoni ham kollaborativ bo'lishi kerak. Ya'ni, pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar faqat kollaborativ ta'lim haqida nazariy ma'lumot eshitib qolmasdan, uni amalda boshdan kechirishi, o'zi loyihalashi, xatolarini tahlil qilishi va takomillashtirishi lozim. Aks holda, nazariy bilim bilan amaliy mahorat o'rtasida uzilish yuzaga keladi. Bu, ayniqsa, pedagogik amaliyot davrida yaqqol ko'rinadi: nazariy tayyorgarligi yuqori bo'lgan talaba ham real sinf yoki auditoriyada guruh dinamikasini boshqarishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin.

Muhokama natijasida yana bir muhim jihat ayon bo'ldi: kollaborativ muhitni loyihalashda "hamma uchun bir xil model" samara bermaydi. Fan xususiyati, yosh

davri, guruh tarkibi, topshiriq murakkabligi, vaqt resursi va texnologik imkoniyatlar hisobga olinishi zarur. Demak, bo'lajak o'qituvchini qat'iy algoritimga emas, moslashuvchan loyihalash tafakkuriga o'rgatish muhim. Aynan moslashuvchanlik, vaziyatni tahlil qilish va muqobil yechimlar ishlab chiqish qobiliyati kollaborativ dizaynning yadrosini tashkil etadi [4, 12; 7, 9].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bo'lajak o'qituvchilarda kollaborativ o'qitish muhitini loyihalash ko'nikmalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Mazkur ko'nikma motivatsion-qadriyatli, kommunikativ-interaktiv, refleksiv-analitik, didaktik-loyihalash, psixologik xavfsizlik va raqamli-kollaborativ komponentlarning o'zaro birligi asosida shakllanadi. Uning rivojlanishi uchun oliy ta'lim muassasalarida nazariya va amaliyotni integratsiyalash, mikroloyihalash topshiriqlari, refleksiv tahlil, o'zaro ekspertiza va raqamli hamkorlik vositalarini tizimli qo'llash zarur.

Shuningdek, kollaborativ muhitni loyihalash bo'lajak o'qituvchining nafaqat darsni tashkil etish usuli, balki o'quvchilarning ijtimoiylashuvi, mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatda hamkorlik qilishi va o'zaro hurmatga asoslangan ta'limiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladigan strategik kompetensiyasi ekanligi aniqlandi. Shu bois pedagog kadrlar tayyorlash dasturlarida mazkur yo'nalishga alohida modul, amaliy seminar va kuzatuv-refleksiya mexanizmlari orqali chuqurroq yondashish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bandura, A. *Self-efficacy: The Exercise of Control*. New York: W. H. Freeman, 1997. - 604 p.
2. Dillenbourg, P. *Collaborative Learning: Cognitive and Computational Approaches*. New York: Elsevier Science & Technology Books, 1999. -246 p.
3. Garrison, D. R., Vaughan, N. D. *Blended Learning in Higher Education: Framework, Principles, and Guidelines*. San Francisco: Jossey-Bass, 2008. - 245 p.
4. Johnson, D. W., Johnson, R. T., Holubec, E. J. *Cooperation in the Classroom*. Edina, Minnesota: Interaction Book Company, 1988. - 328 p.
5. Johnson, D. W., Johnson, R. T., Holubec, E. J. *Circles of Learning: Cooperation in the Classroom*. Edina, Minnesota: Interaction Book Company, 1986. - 180 p.
6. Hmelo-Silver, C. E. Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn? // *Educational Psychology Review*. 2004. Vol. 16, No. 3. - P. 235–266.
7. Barkley, E. F., Cross, K. P., Major, C. H. *Collaborative Learning Techniques: A Handbook for College Faculty*. San Francisco: Jossey-Bass, 2014. - 448 p.

8. Mishra, P., Koehler, M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // *Teachers College Record*. 2006. Vol. 108, No. 6. -P. 1017–1054.
9. Zimmerman, B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview // *Theory Into Practice*. 2002. Vol. 41, No. 2. - P. 64–70.
10. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. -159 p.

O‘QUVCHILAR JAMOASI BILAN ISHLASHDA RAQAMLI TA’LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH

(Bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari misolida)

Nurmanova Dilfuza Jamilovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim
nazariyasi va amaliyoti kafedrasining mustaqil izlanuvchisi

e-pochta: dilfuzanurmanova05@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini kasbiy-pedagogik tayyorlash jarayonida sinf jamoasi bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishning zamonaviy raqamli ta’lim vositalaridan foydalanishning eng so‘nggi ilmiy-metodik asoslari yoritilgan. Raqamli platformalarning jamoaviy o‘quv faoliyatini tashkil etish, o‘qituvchi-o‘quvchilar jamoasi munosabatlarini shakllantirishda pedagogik jarayonning ijtimoiy-psixologik samaradorligini oshirish haqida ham tahlil mulohaza yutitadi. Milliy va xorijiy tajribalarga tayanib raqamli ta’lim vositalarini sinf jamoasi bilan ishlashda ularni integratsiya qilish mexanizmlari izohi berilgan.

Kalit so‘zlar: sinf jamoasi, raqamli ta’lim vositalari, bo‘lajak o‘qituvchi, pedagogik kompetensiya, interaktiv platformalar, kasbiy tayyorgarlik, milliy va xorijiy tajribalar.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ В РАБОТЕ С УЧЕНИЧЕСКИМ КОЛЛЕКТИВОМ

(на примере будущих учителей начального образования)

Аннотация: В статье рассматриваются современные научно-методические основы использования цифровых образовательных средств в процессе профессионально-педагогической подготовки будущих учителей начального образования, направленные на развитие компетентности работы с классным коллективом. Особое внимание уделяется анализу педагогического потенциала цифровых платформ в организации коллективной учебной деятельности, формировании устойчивых взаимоотношений в системе «учитель - ученический коллектив», а также повышении социально-психологической эффективности педагогического процесса. На основе национального и зарубежного опыта раскрываются механизмы интеграции цифровых образовательных средств в практику работы с классным коллективом.

Ключевые слова: классный коллектив, цифровые образовательные средства, будущий педагог, педагогическая компетентность, интерактивные платформы, профессиональная подготовка, национальный и зарубежный опыт.

THE USE OF DIGITAL EDUCATIONAL TOOLS IN WORKING WITH A STUDENT COLLECTIVE (on the Example of Future Primary School Teachers)

Abstract: The article examines the latest scientific and methodological foundations for the use of modern digital educational tools in the process of professional and pedagogical training of future primary school teachers, aimed at developing their competence in working with the classroom community. Particular attention is paid to the pedagogical potential of digital platforms in organizing collaborative learning activities, shaping sustainable relationships within the “teacher–student community” system, and enhancing the socio-psychological effectiveness of the educational process. Based on national and international experience, the article explains the mechanisms for integrating digital educational tools into classroom community management practices.

Key words: classroom community, digital educational tools, future teacher, pedagogical competence, interactive platforms, professional training, national and international experience.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimini raqamlashtirish jarayonlarining jadal rivojlanishi pedagogika yo’nalishida ham tubdan yangilanishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida ta’lim jarayonining samaradorligi nafaqat o‘quvchilarda bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, balki sinf jamoasida ijtimoiy hamkorlik, o‘zaro muloqot va jamoaviy faoliyatni maqsadli tashkil etish ham muhim sanaladi. Shu bois bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonida sinf jamoasi bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biri sifatida qaralmoqda.

Raqamli ta’lim vositalari va interaktiv platformalarning ta’lim jarayoniga integratsiyalashuvi sinf jamoasini boshqarish va jamoaviy o‘quv faoliyatini tashkil etishda yangi pedagogik imkoniyatlarni yuzaga chiqarmoqda. Biroq mavjud amaliyot shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘pincha axborot uzatish va baholash funksiyalari bilan cheklanib, ularning sinf jamoasida ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishdagi imkoniyatlari yetarli darajada ilmiy-metodik asoslanmagan. Bu holat bo‘lajak o‘qituvchilarning raqamli-pedagogik kompetensiyalarini tizimli ravishda rivojlantirish zaruratini keltirib chiqarmoqda.

Shu nuqtai nazardan, milliy va xorijiy ta’lim tajribalarini qiyosiy tahlil qilish asosida zamonaviy raqamli ta’lim vositalaridan sinf jamoasi bilan ishlash jarayonida samarali foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi. Mazkur tadqiqot bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish, pedagogik jarayonning ijtimoiy-psixologik samaradorligini oshirish

hamda ta'limning zamonaviy talablariga mos kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

Kasbiy-pedagogik tayyorgarlik jarayonida bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini sinf jamoasi bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy pedagogik va raqamli ta'lim paradigmalari kontekstida amalga oshiriladi. Tadqiqotning metodologik asosi quyidagi nazariy va konseptual yondashuvlar bilan belgilandi:

Sistemali yondashuv - pedagogik jarayonni o'zaro bog'langan tarkibiy elementlar tizimi sifatida tahlil qilish imkonini beradi: o'qituvchi, o'quvchilar jamoasi, metodik resurslar va pedagogik strategiyalar [1]; [2]. Bu yondashuv sinf jamoasi bilan ishlash jarayonida raqamli ta'lim vositalarining samaradorligini nazariy va amaliy jihatdan asoslash uchun zamin yaratadi.

Kompetensiyaviy yondashuv - bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida ularning pedagogik kompetensiyalarini tizimli rivojlantirishga urg'u beriladi, xususan: tashkiliy, kommunikativ va raqamli-pedagogik kompetensiyalar [3]; [4]. Raqamli ta'lim vositalari ushbu kompetensiyalarni amaliy faoliyat orqali shakllantirish va mustahkamlash imkonini beradi.

Konstruktivistik yondashuv - o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarni faol va interaktiv tarzda egallashini ta'minlaydi [5]; [6]. Interaktiv platformalar va virtual laboratoriyalar sinf jamoasi bilan ishlash jarayonida hamkorlikni tashkil etish, ijtimoiy va psixologik muhitni optimallashtirish hamda reflektiv faoliyatni yo'lga qo'yish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Milliy va xorijiy tajribalarni integratsiya qilish - Finlyandiya, Janubiy Koreya va Singapur kabi ta'lim tizimlarida raqamli platformalardan foydalanish sinf jamoasi bilan ishlashning pedagogik samaradorligini oshirish vositasi sifatida muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda [2]; [1]. Milliy tajribada esa raqamli vositalar ko'pincha baholash va nazorat funksiyalari bilan cheklanadi, bu esa ularni pedagogik jarayonning interaktiv va jamoaviy komponentlariga integratsiya qilish zaruratini keltirib chiqaradi [7]; [8].

Faoliyat yondashuvi - pedagogik jarayonni subyekt-subyekt munosabatlari tizimi sifatida ko'rib chiqish va raqamli vositalar orqali jamoaviy o'quv faoliyatini boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqish imkonini beradi [1]; [4].

Shu bilan birga, tadqiqot metodologiyasi zamonaviy pedagogik paradigmalarni, raqamli ta'lim vositalarining didaktik potensialini hamda milliy va xorijiy tajribalarni uyg'unlashtirishga asoslanadi. Natijada, bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining sinf jamoasi bilan ishlash kompetensiyasini tizimli, samarali va pedagogik jihatdan asoslangan shaklda rivojlantirish imkoniyati yaratiladi.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining sinf jamoasi bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda zamonaviy raqamli ta'lim vositalarini

integratsiyalashni yo'lga qo'yish zaman talabiga aylandi. Ko'pincha biz tadqiqotlar raqamli vositalarni faqat axborot uzatish yoki baholash vositasi sifatida ko'ramiz. Ammo ushbu ish raqamli platformalarni jamoaviy o'quv faoliyatini tashkil etish, o'qituvchi–o'quvchi munosabatlarini mustahkamlash va pedagogik jarayonning ijtimoiy-psixologik samaradorligini oshirish vositasi sifatida tahlil qiladi.

Nazariya	Amaliyotdagi misol
Konstruktivistik yondashuv – o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari ijtimoiy hamkorlik orqali shakllanadi	Google Classroomda STAD (Student Teams-Achievement Divisions) metodologiyasi bo'yicha guruh loyihalari. O'quvchilar topshiriqlarni kichik guruhlarda bajaradi va natijalarni birgalikda muhokama qiladi
Kompetensiyaviy yondashuv – pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish	Padlet platformasida guruh ishlarini tashkil etish orqali o'quvchilarning tashkiliy va kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirish
Refleksiv faoliyatni rivojlantirish – interaktiv va tezkor feedback	Mentimeter/Kahoot orqali sinfdagi muhokamalar va baholashlar. O'quvchilar o'z fikrlarini tezkor tarzda bildirishadi, o'qituvchi natijalarni vizual tarzda tahlil qiladi
Milliy va xorijiy tajribalarni uyg'unlashtirish – raqamli vositalarni interaktiv jamoaviy faoliyatga integratsiya qilish	Milliy tajribada raqamli vositalar baholash uchun ishlatilsa, tadqiqot natijasida ular jamoaviy o'quv faoliyati va pedagogik qaror qabul qilish vositasi sifatida qo'llaniladi

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini mustahkamlashda raqamli ta'lim vositalarining integratsiyalashgan qo'llanilishi pedagogik jarayonning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turli pedagogik metodlarni raqamli platformalarda tatbiq etish bo'lajak o'qituvchilarga sinf jamoasi bilan ishlash kompetensiyasini amaliy tarzda rivojlantirish imkonini beradi. Quyida ushbu metodlarning amaliy misollari keltirilgan:

1. STAD (Student Teams-Achievement Divisions) metodi: Bo'lajak o'qituvchilar Google Classroom yoki Microsoft Teams platformalarida STAD metodini qo'llash orqali guruhlar bilan jamoaviy loyiha ishlarini tashkil etadi. Masalan, 4-sinf o'quvchilari matematika darsida "O'nlik va birliklar bilan amallarni bajarish" mavzusida kichik guruhlarga bo'linadi. Har bir guruh a'zolari o'zaro topshiriqlarni muhokama qiladi va yakuniy natijani birgalikda taqdim etadi. Shu jarayon o'quvchilarda ijtimoiy ko'nikmalar, mas'uliyat va hamkorlikni rivojlantiradi, o'qituvchiga esa sinfni boshqarish va progressni real vaqtda kuzatish imkonini beradi.

2. Jigsaw metodi: O‘quvchilarni kichik ekspert guruhlariga ajratib, har bir guruh alohida mavzuni o‘rganadi va so‘ngra ma‘lumotni boshqa guruhlar bilan almashadi. Masalan, tabiiy fanlar darsida “Ekotizim elementlari” mavzusi bo‘yicha har bir guruh o‘z qismidagi materialni virtual platforma (Padlet yoki Google Slides) yordamida tayyorlaydi va boshqa guruhlariga tushuntiradi. Bu usul o‘quvchilarning tushunish, izohlash va interaktiv fikr almashish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

3. Think-Pair-Share metodi: Mentimeter yoki Kahoot orqali individual savollarga javob berish va natijalarni vizual tarzda ko‘rsatish orqali o‘quvchilar fikrini shakllantiradi. Masalan, til fanlari darsida “So‘zlarni sinflantirish” topshirig‘i beriladi. O‘quvchilar avval individual tarzda javob beradi, keyin juftliklar bilan muhokama qiladi va so‘ng guruh oldida umumiy yechimni taqdim etadi. Bu jarayon reflektiv faoliyatni rivojlantiradi va sinf jamoasidagi ijtimoiy-psixologik muhitni optimallashtiradi.

4. Virtual laboratoriyalar: Matematik yoki tabiiy fanlar bo‘yicha virtual laboratoriyalar yordamida tajribalarni guruhlar bilan bajarish orqali o‘quvchilar o‘zaro maslahatlashadi va xatolarni muhokama qiladi. Masalan, “Oddiy kimyoviy reaksiyalar” mavzusida har bir guruh virtual tajribani bajaradi va natijalarni Google Slidesda vizual tarzda taqdim etadi. Bu usul o‘quvchilarda nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

5. Ijtimoiy loyiha ishlari: Padlet, Google Slides yoki Trello kabi platformalar yordamida ijtimoiy loyiha ishlarini tashkil etish orqali o‘quvchilar nafaqat mavzuni chuqur o‘rganadi, balki tashkiliy va kommunikativ kompetensiyalarini ham rivojlantiradi. Masalan, “Makonda ekologik muammolarni aniqlash va yechim taklif qilish” loyihasi guruhlar tomonidan tayyorlanadi, prezentatsiya qilinadi va sinf jamoasi bilan muhokama qilinadi.

6. Tezkor vizual feedback: Mentimeter, Kahoot va Poll Everywhere kabi interaktiv vositalar yordamida sinfdagi o‘quvchilarning fikrlari va natijalari real vaqtda vizual tarzda ko‘rsatiladi. Bu o‘qituvchiga pedagogik qarorlarni asoslash, reflektiv faoliyatni rivojlantirish va sinf jamoasining ijtimoiy-psixologik samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Izlanishlar natijasi shuni ko‘rsatadiki, raqamli ta‘lim vositalari va interaktiv metodlarni uyg‘un qo‘llash bo‘lajak o‘qituvchilarning nazariy bilimlari bilan amaliy ko‘nikmalari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni samarali ta‘minlaydi. Shu bilan birga, STAD, Jigsaw va Think-Pair-Share metodlari orqali raqamli platformalarda guruh ishlarini tashkil etish bo‘lajak o‘qituvchilarga sinf jamoasi bilan ishlash kompetensiyasini amaliy jihatdan rivojlantirish imkonini beradi. Bu metodlar nafaqat bilimni egallash, balki o‘quvchilarda hamkorlik, kommunikatsiya va mas‘uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi, pedagogik jarayonning ijtimoiy-psixologik samaradorligini oshiradi.

Milliy pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, ko'plab o'quv jarayonlarida raqamli vositalar asosan baholash va axborot uzatish vositasi sifatida ishlatiladi, bu esa interaktiv va jamoaviy o'quv faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu bilan birga, xorijiy tajribalarda, xususan Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya tajribalarida, raqamli vositalar sinf jamoasida ijtimoiy va emotsional ko'nikmalarni rivojlantirish, jamoaviy qaror qabul qilish va interaktiv muloqotni qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida keng tatbiq etiladi.

Shu nuqtai nazardan, tadqiqot milliy sharoitda raqamli vositalarni pedagogik jarayonning interaktiv va jamoaviy komponentlariga integratsiyalash bo'yicha konkret metodik tavsiyalar ishlab chiqadi. Misol uchun, Padlet va Google Slides orqali jamoaviy loyiha ishlari tashkil qilish, Mentimeter va Kahoot yordamida tezkor vizual feedback olish, virtual laboratoriyalar orqali amaliy tajribalarni guruhlariga bo'lib bajarish bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik kompetensiyalarni sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot shuni ham ko'rsatadiki, raqamli vositalarni strategik va metodik jihatdan uyg'un qo'llash nafaqat o'qituvchining tashkiliy imkoniyatlarini kengaytiradi, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash, refleksiv faoliyat va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli ta'lim vositalarini jamoaviy o'quv faoliyatiga integratsiyalash bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining sinf jamoasi bilan ishlash kompetensiyasini tizimli, uzviy va samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu orqali o'quvchilar:

- ijtimoiy ko'nikmalarni, ya'ni guruh ichida hamkorlik va muloqot qobiliyatini;
- kommunikativ kompetensiyalarni, ya'ni fikr almashish, argumentatsiya va mulohaza yuritish qobiliyatini;
- refleksiv faoliyat ko'nikmalarini, ya'ni o'z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish qobiliyatini;
- sezilarli darajada rivojlantiradi.

Shuningdek, milliy va xorijiy pedagogik tajribalarni uyg'unlashtirish orqali innovatsion metodik tavsiyalar ishlab chiqdi. Masalan, STAD, Jigsaw va Think-Pair-Share metodlarining raqamli platformalarda tatbiqi, interaktiv feedback vositalari va virtual laboratoriyalarni joriy etish bo'yicha konkret tavsiyalar keltirildi. Ushbu yondashuv pedagogik jarayonning interaktiv, jamoaviy va ijtimoiy-psixologik samaradorligini oshirishga, shuningdek bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik tayyorgarligini sifat jihatdan yaxshilashga imkon yaratadi. Shuni aytish mumkinki, nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash, raqamli vositalarni pedagogik jarayonga metodik asosda integratsiyalash, ham milliy, ham xorijiy tajribalarni uyg'unlashtirish ta'lim jarayonining innovatsion rivojlanishi va boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 05.06.2018 yildagi PQ-3775-son
2. Fullan M. *The New Pedagogy: Students and Teachers in Digital Learning*. London: Routledge. 2020.
3. UNESCO. *Digital Education Transformation*. Paris: UNESCO Publishing. 2022.
4. M.T.Ahmedova “Pedagogik kompetentlik” Uslubiy qo‘llanma”T.:2018 80 b
5. B.Xodjayev “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti” Darslik T.: “Sano-standart” nashriyoti, 2017-yil, 416 bet
6. Xasanboyeva, N. X. (2021). Boshlang‘ich ta’lim metodikasi. Toshkent: TDPU nashriyoti.
7. Jo‘raqulova, M. (2020). Raqamli ta’lim vositalari va ularning boshlang‘ich ta’limdagi o‘rni. — “Ta’lim innovatsiyalari” jurnali, №3.
8. Abdurahmonova, G. (2022). Pedagogik texnologiyalar va raqamli kompetensiyalar. Toshkent: “Ilm ziyo” nashriyoti.
9. Karimova, D. (2021). Raqamli pedagogika asoslari. Toshkent: TDPU.
10. Muslimov N.A. *Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish nazariyasi*. Toshkent: Fan. 2022.
11. Toirova M.E. *Boshlang‘ich ta’limda innovatsion yondashuvlar*. Toshkent: O‘zbekiston. 2023.
12. Xolmatova N.X. *Raqamli ta’lim texnologiyalari*. Toshkent: O‘zbekiston. 2023.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ДИСКУРСИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГОВ В ПРОЦЕССЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ

Файзуллаева Гулчехра Шарипбоевна

доктор педагогических наук (DSc), доцент заведующая кафедрой педагогики, психологии и образовательных технологий Самаркандского областного центра педагогического мастерства

E-mail: gulchexrasharipboyevna81@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9900-2695

Суванкулов Умид Илхом угли

Самаркандский государственный педагогический институт, независимый исследователь

E-mail: Mironshohsuvankulov@gmail.com

ORCID: 0009-0001-7898-1182

Аннотация. В статье рассматривается содержание дискурсивных компетенций педагогов дошкольных образовательных организаций. Обосновываются формы, методы и средства развития дискурсивных компетенций педагогов в системе повышения квалификации. Представлены методические подходы и практические рекомендации по развитию дискурсивной компетентности педагогов.

Ключевые слова. компетенция, дискурс, речевая технология, педагогический такт, дикция, коммуникативная деятельность, саморазвитие.

Введение

На современном этапе развития образования модернизация образовательной системы, совершенствование профессиональных компетенций педагогов и повышение качества образовательного процесса являются одними из приоритетных задач. Важную роль в эффективности образовательной деятельности играет речь педагога, культура педагогического общения и правильная организация педагогического дискурса [3; 8; 9].

Дискурсивная компетенция рассматривается как способность педагога эффективно организовывать речевую деятельность, логично, последовательно и адекватно коммуникативной ситуации выражать свои мысли. В современных педагогических исследованиях дискурсивная компетенция трактуется как важная составляющая коммуникативной компетентности специалиста [5; 6].

Система повышения квалификации занимает особое место в профессиональном развитии педагогов. В рамках данной системы важным

является не только обновление теоретических знаний педагогов, но и развитие их практических навыков и профессиональных компетенций. Особое значение имеет формирование культуры педагогического общения, развитие речевых технологий и коммуникативных навыков, необходимых для эффективной профессиональной деятельности [7; 8].

В этой связи исследование методических возможностей развития дискурсивных компетенций педагогов в процессе повышения квалификации приобретает особую актуальность.

Совершенствование системы дошкольного образования является одним из важнейших направлений государственной образовательной политики. Внедрение эффективных механизмов развития дошкольного образования способствует повышению качества духовно-нравственного и интеллектуального развития подрастающего поколения. Кроме того, это создает условия для внедрения инновационных форм и методов обучения в образовательный процесс [1; 15].

Современные социально-экономические условия требуют пересмотра содержания образования, форм организации учебного процесса и механизмов его реализации. В этой связи особую значимость приобретает совершенствование содержания и форм повышения квалификации педагогов дошкольных образовательных организаций [7; 9].

Нормативно-правовую основу исследования составляют постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-231 от 21 июня 2024 года «О дополнительных мерах по совершенствованию системы непрерывного профессионального развития работников организаций дошкольного и школьного образования», постановление Президента Республики Узбекистан № ПК-4312 от 8 мая 2019 года «Об утверждении Концепции развития системы дошкольного образования Республики Узбекистан до 2030 года», Закон Республики Узбекистан «О дошкольном образовании и воспитании» (ЎРҚ-595) от 16 декабря 2019 года и Закон Республики Узбекистан «Об образовании» (ЎРҚ-637) от 23 сентября 2020 года. Указ Президента Республики Узбекистан № ПФ-5198 от 30 сентября 2017 года целесообразно рассматривать как важный исторический этап реформирования системы дошкольного образования [1; 2; 15; 16].

Согласно статье 8 Закона Республики Узбекистан «Об образовании» от 23 сентября 2020 года дошкольное образование направлено на обучение и воспитание детей, их интеллектуальное, духовно-нравственное, эстетическое и физическое развитие, а также на подготовку к общему среднему образованию [16].

В условиях современного общества особое значение приобретает формирование у педагогов навыков XXI века: критического мышления, креативности, эффективной коммуникации, способности к сотрудничеству, инициативности и лидерских качеств. Эти навыки должны быть интегрированы в содержание дошкольного образования и в программы профессионального развития педагогов [4].

Для эффективной организации образовательного процесса педагог должен обладать необходимыми теоретическими знаниями, практическими умениями и навыками, а также способностью применять их в профессиональной деятельности. Развитие профессиональной компетентности педагога предполагает не только накопление знаний и навыков, но и формирование интегративных профессиональных качеств, обеспечивающих эффективность педагогической деятельности [8; 17].

Анализ литературы и методология исследования

Одним из важнейших компонентов профессиональной компетентности педагогов дошкольных образовательных организаций является дискурсивная компетентность.

С точки зрения современных научных подходов дискурс представляет собой сложное коммуникативное явление, включающее не только текст, но и совокупность лингвистических и экстралингвистических факторов: знания участников коммуникации, их цели, намерения и социальный контекст взаимодействия [12].

Термин «дискурс» был впервые введен в научный оборот американским лингвистом З. Харрисом в статье «Discourse Analysis», опубликованной в 1952 году. В дальнейшем данное понятие получило широкое распространение в лингвистике и педагогике [10].

По мнению ряда исследователей, дискурс представляет собой процесс речевого взаимодействия между участниками коммуникации, осуществляемый посредством языковых и внеязыковых средств [10; 12].

Дискурсивная компетенция характеризует особенности коммуникативной деятельности педагога и его взаимодействия с обучающимися. Она тесно связана с эффективностью педагогической деятельности, направленной на достижение образовательных и воспитательных целей [5; 6].

Результаты исследования

Анализ научной литературы позволил выделить основные компоненты дискурсивной компетенции педагога:

- логичность и последовательность речи;
- умение строить высказывания в соответствии с коммуникативной ситуацией;

- способность эффективно организовывать педагогическое общение;
- культура речи и педагогический такт.

Дискурсивная компетенция педагогов дошкольных образовательных организаций представляет собой совокупность знаний и навыков, необходимых для эффективной коммуникативной деятельности. Она включает лексические, грамматические и синтаксические знания, а также стилистические, культурные, социальные и психологические аспекты коммуникации [4; 11].

Развитие дискурсивной компетенции педагогов требует применения специальных педагогических технологий и методических подходов. В процессе повышения квалификации педагогов могут использоваться различные формы и методы обучения, в частности [5]:

- педагогические чтения;
- научно-практические семинары;
- вебинары;
- мастер-классы;
- тренинговые занятия;
- анализ педагогических ситуаций.

Применение данных методов способствует развитию коммуникативных навыков педагогов, формированию культуры педагогического общения и совершенствованию их профессиональной речи [7; 11].

Заключение

Проведенное исследование показало, что развитие дискурсивных компетенций педагогов является важным условием повышения эффективности образовательного процесса. Культура речи педагога, его коммуникативные способности и умение организовывать педагогическое взаимодействие оказывают существенное влияние на качество обучения и воспитания [9; 11].

Дискурсивная компетенция включает способность педагога ясно, логично и последовательно выражать свои мысли, адекватно реагировать на коммуникативные ситуации и эффективно организовывать педагогическое общение [5; 6].

В процессе повышения квалификации педагогов необходимо использовать современные педагогические технологии, интерактивные методы обучения и практико-ориентированные формы работы. Особое внимание следует уделять развитию культуры речи, дикции, интонации и педагогического такта [7; 14].

Таким образом, развитие дискурсивных компетенций педагогов способствует совершенствованию профессиональной деятельности и повышению качества образовательного процесса в системе дошкольного образования [3; 15].

Список литературы

1. Президент Республики Узбекистан. (2019, 8 мая). Об утверждении Концепции развития системы дошкольного образования Республики Узбекистан до 2030 года (ПҚ-4312). Lex.uz.
2. Президент Республики Узбекистан. (2024, 21 июня). О дополнительных мерах по совершенствованию системы непрерывного профессионального развития работников организаций дошкольного и школьного образования (ПП-231). Lex.uz.
3. Avalos, B. (2011). Teacher professional development in Teaching and Teacher Education over ten years. *Teaching and Teacher Education*, 27(1), 10–20. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.007>
4. Battelle for Kids. (2019). Framework for 21st century learning definitions. https://static.battelleforkids.org/documents/p21/p21_framework_definitionsbfk.pdf
5. Canale, M. (1983). From communicative competence to communicative language pedagogy. In J. C. Richards & R. W. Schmidt (Eds.), *Language and communication* (pp. 2–27). Longman.
6. Celce-Murcia, M. (2007). Rethinking the role of communicative competence in language teaching. In E. A. Soler & M. P. Jordà (Eds.), *Intercultural language use and language learning* (pp. 41–57). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-5639-0_3
7. Darling-Hammond, L., Hyler, M. E., & Gardner, M. (2017). *Effective teacher professional development*. Learning Policy Institute. <https://doi.org/10.54300/122.311>
8. Desimone, L. M. (2009). Improving impact studies of teachers' professional development: Toward better conceptualizations and measures. *Educational Researcher*, 38(3), 181–199. <https://doi.org/10.3102/0013189X08331140>
9. Guskey, T. R. (2002). Professional development and teacher change. *Teachers and Teaching*, 8(3), 381–391. <https://doi.org/10.1080/135406002100000512>
10. Harris, Z. S. (1952). Discourse analysis. *Language*, 28(1), 1–30. <https://doi.org/10.2307/409987>
11. Onrubia, J., Roca, B., & Minguela, M. (2022). Assisting teacher collaborative discourse in professional development: An analysis of a facilitator's discourse strategies. *Teaching and Teacher Education*, 113, 103667. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103667>
12. van Dijk, T. A. (Ed.). (2011). *Discourse studies: A multidisciplinary introduction* (2nd ed.). Sage.
13. Бабаева, Д. Р. (2018). Теория и методика развития речи. *Barkamol fayz media*.

14. Джамилова, Н. Н. (2017). Технология преподавания дисциплин дошкольной методики. ТДПУ.
15. Республика Узбекистан. (2019, 16 декабря). О дошкольном образовании и воспитании (ЎРҚ-595). Lex.uz.
16. Республика Узбекистан. (2020, 23 сентября). Об образовании (ЎРҚ-637). Lex.uz.
17. Содикова, Ш. А. (2017). Дошкольная педагогика. Фан ва технология.

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIGA MIQDORLARNI
O‘RGATISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV****Yalg‘ashev Burxon Fayzullayevich**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Matematika o‘qitish metodikasi va geometriya kafedrasini mudiri,

fizika-matematika fanlari doktori (DSc), dotsent,

byalgashev@bk.ru

ORSID ID: 0009-0003-4343-0668

Suyunova Diyora Husniddin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 2-kurs magistranti

E-mail: suyunovadiyora2814@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga miqdorlarni o‘rgatishda kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslari, metodik xususiyatlari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Boshlang‘ich ta‘limda miqdor tushunchasini shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari tahlil qilingan. Miqdorlarni o‘rgatishda kompetensiyaviy yondashuv asosida darslarni tashkil etish metodikasi ishlab chiqilgan hamda tajriba-sinov ishlari natijalari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitish o‘quvchilarning matematik savodxonligini, mantiqiy fikrlashini, mustaqil ishlash ko‘nikmalarini va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishini ko‘rsatdi. Maqolada miqdorlarni o‘rgatishda amaliy mashg‘ulotlar, didaktik o‘yinlar, muammoli vaziyatlar va interaktiv metodlardan foydalanish samarali ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Miqdor, kompetensiyaviy yondashuv, boshlang‘ich ta‘lim, matematika o‘qitish metodikasi, matematik kompetensiya, o‘lchash, uzunlik, massa, vaqt, hajm, matematik savodxonlik.

**COMPETENCY-BASED APPROACH IN TEACHING QUANTITIES TO
PRIMARY SCHOOL STUDENTS**

Abstract. This article discusses the theoretical foundations, methodological features and practical importance of the competency-based approach in teaching quantities to primary school students. The pedagogical and psychological foundations of forming the concept of quantity in primary education are analyzed. The methodology of organizing lessons based on a competency-based approach in teaching quantities is developed and the results of experimental work are analyzed. The research results show that competency-based learning improves students' mathematical literacy, logical thinking, independent learning skills and practical

competencies. The article also proves the effectiveness of using practical activities, didactic games, problem situations and interactive methods in teaching quantities.

Keywords: Quantity, competency-based approach, primary education, mathematics teaching methodology, mathematical competence, measurement, length, mass, time, volume, mathematical literacy.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ КОЛИЧЕСТВАМ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются теоретические основы, методические особенности и практическое значение компетентностного подхода при обучении величинам учащихся начальных классов. Проанализированы педагогико-психологические основы формирования понятия величины в начальном образовании. Разработана методика организации уроков на основе компетентностного подхода и проанализированы результаты экспериментальной работы. Результаты исследования показали, что компетентностный подход способствует развитию математической грамотности, логического мышления, самостоятельной работы и практических компетенций учащихся. Обоснована эффективность использования практических заданий, дидактических игр, проблемных ситуаций и интерактивных методов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Величина, компетентностный подход, начальное образование, методика обучения математике, математическая компетенция, измерение, длина, масса, время, объем.

Introduction (Kirish). Zamonaviy ta'lim tizimida yuz berayotgan tub islohotlar o'quv jarayoniga yangicha yondashuvlarni joriy etishni talab etmoqda. Bugungi kunda ta'limning asosiy maqsadi faqatgina nazariy bilim berish bilan cheklanmay, balki o'quvchilarda amaliy kompetensiyalarni shakllantirishdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy pedagogikaning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Boshlang'ich ta'lim bosqichi o'quvchilarning bilim olish jarayonida poydevor vazifasini bajaradi. Aynan shu bosqichda o'quvchilarning matematik tafakkuri, mantiqiy fikrlashi va hayotiy ko'nikmalari shakllana boshlaydi. Matematika fanida esa miqdor tushunchasi markaziy o'rin egallaydi. Chunki real hayotdagi deyarli barcha jarayonlar miqdorlar bilan bog'liq: vaqtni belgilash, masofani o'lchash, buyumlarning og'irligini aniqlash, hajmni hisoblash va boshqalar. Miqdor tushunchasi o'quvchilarga abstrakt matematik tushunchalarni anglashda ko'priq vazifasini bajaradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun miqdorlarni o'rganish nafaqat matematik bilim, balki kundalik hayot uchun zarur ko'nikmalarni ham shakllantiradi. Shu sababli miqdorlarni o'rgatish jarayoni samarali tashkil etilishi zarur. Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan

darslarda o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo'ladi [7]. U bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki mustaqil izlanish, tajriba, muammoli vaziyatlarni hal qilish orqali o'zlashtiradi. Bu esa bilimlarning mustahkam va uzoq muddatli bo'lishini ta'minlaydi. Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda miqdorlarni o'rgatishda kompetensiyaviy yondashuvni qo'llash o'quvchilarning matematik savodxonligini oshirish, ularni real hayotga tayyorlash hamda mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Literature Review (Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili). Boshlang'ich ta'limda matematik tushunchalarni shakllantirish masalasi ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Xususan, miqdor tushunchasini shakllantirish nazariyasi va metodikasi bir qator taniqli pedagog va psixolog olimlarning ilmiy ishlarida keng yoritilgan. Avvalo, rus pedagogi va psixologi L.S. Vygotsky o'zining "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasida o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish jarayoni ijtimoiy muhit va faoliyat bilan chambarchas bog'liq ekanligini ta'kidlaydi [4]. Uning fikricha, o'quvchi yangi bilimlarni kattalar yoki tajribaliroq tengdoshlari yordamida egallaydi. Bu yondashuv kompetensiyaviy ta'limning asosiy g'oyalaridan biri bilan mos keladi.

Shuningdek, J. Piaget [5] bolalar tafakkurining rivojlanish bosqichlarini o'rganib, boshlang'ich sinf o'quvchilari konkret operatsiyalar bosqichida bo'lishini aniqlagan. Bu bosqichda o'quvchilar konkret predmetlar orqali tushunchalarni yaxshiroq o'zlashtiradilar. Shu sababli miqdorlarni o'rgatishda amaliy faoliyat muhim o'rin tutadi. Matematika o'qitish metodikasi bo'yicha mashhur olimlardan biri A.M. Kolmogorov matematik ta'limning mantiqiy asoslarini ishlab chiqqan. U matematik tushunchalarni tizimli ravishda o'rgatish zarurligini ta'kidlagan.

Boshlang'ich matematika metodikasi bo'yicha N.B. Istomina [8] o'z tadqiqotlarida o'quvchilarda matematik tushunchalarni shakllantirishda bosqichma-bosqichlik, izchillik va amaliy yo'naltirilganlik muhim ekanligini ko'rsatgan.

O'zbekistonlik olimlardan N. G'aybullayev, S. Nishonova, M. Ochilov va boshqalar boshlang'ich ta'lim metodikasini rivojlantirishga katta hissa qo'shganlar [6]. Ular o'z ilmiy ishlarida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, dars jarayonini faollashtirish, innovatsion metodlardan foydalanish masalalarini keng yoritganlar.

Miqdor tushunchasi bo'yicha ilmiy adabiyotlarda quyidagi asosiy yo'nalishlar ajratib ko'rsatiladi:

- miqdorlarning mohiyati;
- o'lchash tushunchasi;
- birliklar tizimi;
- miqdorlar orasidagi bog'lanishlar;
- amaliy qo'llanish.

Olimlarning fikricha, miqdor tushunchasi o‘quvchilarda quyidagi ko‘nikmalarni shakllantiradi: taqqoslash; umumlashtirish; tahlil qilish; amaliy hisoblash [5]. Kompetensiyaviy yondashuv nazariyasi esa G‘arb va Sharq pedagogikasida keng rivojlangan. Xususan, John Dewey ta’limni hayot bilan bog‘lash zarurligini asoslab bergan. Uning fikricha, o‘quvchilar bilimni faqat amaliy faoliyat orqali chuqur o‘zlashtiradi. Shuningdek, Benjamin Bloom taksonomiyasi asosida o‘quvchilarning bilim darajalari aniqlanib, yuqori darajadagi fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimligi ta’kidlangan. Zamonaviy tadqiqotlarda kompetensiyaviy yondashuv quyidagi asosiy komponentlardan iborat deb qaraladi: bilim, ko‘nikma, malaka, tajriba, qadriyatlar [10]. Yaponiya ta’lim tizimida esa matematika o‘qitishda “Lesson Study” metodidan keng foydalaniladi [5]. Bu metod o‘qituvchilarning hamkorlikda darsni tahlil qilish va takomillashtirishga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchilarning chuqur tushunishini ta’minlaydi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinflarda miqdorlarni o‘rgatishda kompetensiyaviy yondashuvni qo‘llash ilmiy jihatdan asoslangan va samarali yo‘nalish hisoblanadi.

Methods (Metodlar). Tadqiqot jarayonida kompleks metodlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy va amaliy yondashuvlarni o‘z ichiga oldi. Tadqiqot jarayonida quyidagi nazariy va empirik metodlardan foydalanildi:

- pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlarni tahlil qilish;
- tadqiqotchilik faoliyatiga oid ilmiy qarashlarni tizimlashtirish;
- didaktik tamoyillarni umumlashtirish va tasniflash;
- o‘quv-tadqiqot, loyihaviy-tadqiqot va ilmiy-tadqiqot faoliyatlarini solishtirma tahlil qilish;
- pedagogik tajriba materiallarini tahlil etish;
- tadqiqot natijalarini baholashda Bloom taksonomiyasi va shakllantiruvchi baholash usullaridan foydalanish [3].

Tadqiqotning metodologik asosini ta’limning ilmiylik, tizimlilik, ongli faollik, nazariya va amaliyot birligi tamoyillari tashkil etdi.

Tadqiqot metodlari:

Nazariy tahlil – ilmiy adabiyotlar o‘rganildi.

Pedagogik kuzatish – dars jarayonlari kuzatildi.

Tajriba-sinov ishlari – ikki guruhda o‘tkazildi.

Diagnostik testlar – o‘quvchilarning bilim darajasi o‘lchandi.

Suhbat va anketa – o‘qituvchi va o‘quvchilar fikri o‘rganildi [6].

Statistik tahlil – natijalar solishtirildi.

Tadqiqot bosqichlari:

- diagnostika bosqichi;
- tajriba bosqichi;
- tahlil bosqichi.

Kompetensiyaviy metodlar:

- muammoli o‘qitish;
- loyihaviy faoliyat;
- guruhli ishlar;
- interaktiv metodlar;
- didaktik o‘yinlar.

Misol uchun:

“O‘lchash laboratoriyasi” mashg‘uloti;

“Do‘kon” o‘yini orqali pul va massa tushunchasi;

“Sayohat” orqali vaqt va masofa tushunchasi.

Results (Natijalar). Tadqiqot natijalari kompetensiyaviy yondashuvning yuqori samaradorligini ko‘rsatdi.

Asosiy natijalar:

- o‘zlashtirish darajasi 20% ga oshdi;
- amaliy masalalarni yechish ko‘nikmasi rivojlandi;
- o‘quvchilarning faolligi oshdi;
- mustaqil fikrlash shakllandi.

Ko‘rsatkichlar:

- Ko‘rsatkich
- An’anaviy

O‘quvchilar ayniqsa real hayotiy masalalarda yuqori natijalar ko‘rsatdilar.

Discussion (Muhokama). Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘qitish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik kompetensiyalarini rivojlantirishda eng samarali vositalardan biridir. Kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarga nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish imkonini beradi, balki o‘rganilgan tushunchalarni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantiradi [1]. Bu esa o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, ularni muammolarni tahlil qilish va yechish jarayoniga faol jalb qiladi.

1. Amaliy ko‘nikmalar va tafakkur rivoji: O‘quvchilarga darslarda amaliy mashg‘ulotlar, didaktik o‘yinlar, loyiha ishlari va real hayotiy vaziyatlar bilan shug‘ullanish imkoniyati berildi. Masalan, o‘quvchilar do‘kondan mahsulot xaridi qilish orqali summani hisoblash, sinf xonasining uzunligini va maydonini o‘lchash, vaqt jadvalini tuzish kabi topshiriqlarni bajarishdi. Bu jarayon tafakkur, matematik mantiq va amaliy kompetensiyalarni rivojlantirdi. Vygotsky nazariyasi asosida bu jarayon ijtimoiy-madaniy muhit bilan bog‘liq o‘rganishni ta‘minlaydi va yaqin rivojlanish zonasi orqali o‘quvchilarning bilish salohiyatini maksimal darajada oshiradi [5].

2. Muammoli vaziyatlar va mantiqiy yechimlar: Tadqiqot davomida o‘quvchilarga muammoli vaziyatlar berildi, ularni yechish jarayonida o‘quvchilar

guruh yoki individual ishlashga jalb qilindi. Muammolarni yechish jarayoni tafakkur va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam berdi. O'quvchilar xatolarini tahlil qilib, to'g'ri yechim topishga o'rgandilar. Shu bilan birga, kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarda kritik fikrlash va ijodiy yechim topish qobiliyatini rivojlantirdi.

3. O'quvchilarning qiziqishi va motivatsiyasi: Interaktiv o'yinlar, loyiha ishlari va real hayotiy topshiriqlar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshirdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuv asosida o'qitilgan sinflarda o'quvchilarning darsga qiziqishi an'anaviy usulga qaraganda sezilarli darajada yuqori bo'lgan. Bu motivatsiya o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minladi va ularni mustaqil o'rganishga rag'batlantirdi. Bloom'ning yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish g'oyasi asosida, o'quvchilar murakkab masalalarni yechishda chuqurroq fikrlashga majbur bo'ldi [10].

4. Mustaqil ishlash va hamkorlik ko'nikmalari: Kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarga mustaqil ishlash imkoniyatini beradi. Ular muammoni aniqlash, yechim topish va natijalarni baholash jarayonida o'zini mustaqil his qiladi. Shu bilan birga, guruh ishlari orqali hamkorlik, o'zaro muloqot va jamoaviy fikrlash ko'nikmalari rivojlantirildi. O'quvchilar guruh ichida vazifalarni taqsimlash, qarorlar qabul qilish va natijalarni muhokama qilish orqali ijtimoiy kompetensiyalarini oshirdi.

5. Nazariy asoslar va pedagogik tahlil : Piagetning rivojlanish bosqichlari nazariyasi va Istominaning metodik ishlanmalari asosida o'quvchilarning yosh xususiyatlari inobatga olingan holda darslar tashkil qilindi [4]. Bu darslarning samaradorligini oshirdi va o'quvchilarning matematik tushunchalarni chuqurroq o'zlashtirishiga yordam berdi. Deweyning "learning by doing" tamoyili va Vygotskyning ijtimoiy-madaniy yondashuvi kompetensiyaviy metodika bilan uyg'unlashib, o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini real hayotiy kontekstda rivojlantirish imkonini berdi.

6. Kompetensiyaviy yondashuvning umumiy ta'siri: Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuv nafaqat matematik bilimlarni o'rgatadi, balki o'quvchilarning tafakkur, mantiqiy fikrlash, ijodiy yechim topish va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Shu sababli, bu yondashuv boshlang'ich ta'limda miqdor tushunchasini o'rgatishda samarali pedagogik vosita sifatida qaraladi [2]. Tajribalar ko'rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarning bilimni o'zlashtirish tezligi, mustaqil ishlash va real hayotiy masalalarni yechish ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi.

Conclusion (Xulosa). Boshlang'ich sinflarda miqdorlarni o'rgatishda kompetensiyaviy yondashuv ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kompetensiyaviy yondashuv boshlang'ich

sinflarda miqdor tushunchasini o'rgatishda samarali vosita hisoblanadi. Bu yondashuv o'quvchilarning matematik bilimlarini nafaqat nazariy jihatdan oshiradi, balki amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi, mustaqil fikrlash va muammolarni yechish qobiliyatini shakllantiradi. Umuman olganda, kompetensiyaviy yondashuv nafaqat boshlang'ich sinflarda miqdor tushunchasini o'rgatishda, balki o'quvchilarning umumiy intellektual va ijtimoiy rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi. Bu esa pedagogik amaliyot va ilmiy tadqiqotlarda ushbu yondashuvni yanada keng qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vygotsky L.S. Thinking and Speech. Moscow, 1934.
2. Piaget J. The Psychology of Intelligence. London, 1950.
3. Kolmogorov A.N. Mathematics and Education. Moscow, 1985.
4. Istomina N.B. Methods of Teaching Mathematics in Primary School. Moscow, 2002.
5. G'aybullayev N. Pedagogika asoslari. Toshkent, 2010.
6. Nishonova S. Ta'lim metodikasi. Toshkent, 2015.
7. Ochilov M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2012.
8. Dewey J. Experience and Education. New York, 1938.
9. Bloom B. Taxonomy of Educational Objectives. New York, 1956.
10. UNESCO. Competency-based Education Framework, 2018.
11. OECD. Education 2030 Framework, 2019.
12. O'zbekiston Respublikasi umumiy o'rta ta'lim matematika dasturi, 2021.

**BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KASBIY KARYERA
STRATEGIYALARINI ISHLAB CHIQUISH KO‘NIKMALARINI
RIVOJLANTIRISH**

Djalolova Sevara Xolmurodovna

Samarqand viloyat pedagogik mahorat markazi o‘qituvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada bo‘ljak o‘qituvchilarda kasbiy karyera strategiyalarini ishlab chiqish ko‘nikmalarini rivojlantirishning nazariy asoslari yoritilgan. Unda karyera rejalashtirish, strategik fikrlash, kasbiy o‘zini anglash hamda kompetensiyalarni shakllantirish jarayonlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinib, mazkur ko‘nikmalarni rivojlantirishning samarali yondashuvlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: kasbiy tayyorgarlik, kasbiy ko‘nikma va malaka, o‘qituvchilik faoliyati, kasbiy karyera, karyerani loyihalash, gorizantal yo‘nalish, vertikal yo‘nalish.

**РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИЙ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КАРЬЕРЫ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ**

Аннотация: в данной статье освещены теоретические основы формирования и развития у будущих педагогов навыков разработки стратегий профессиональной карьеры. Рассматриваются процессы планирования карьеры, стратегического мышления, профессионального самопознания и формирования компетенций с научно-педагогической точки зрения, а также представлены эффективные подходы к развитию указанных навыков.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональные навыки и умения, педагогическая деятельность, профессиональная карьера, проектирование карьеры, горизонтальное направление, вертикальное направление.

**DEVELOPING FUTURE TEACHERS’ SKILLS IN DESIGNING
PROFESSIONAL CAREER STRATEGIES**

Annotation: this article highlights the theoretical foundations for the formation and development of career strategy planning skills in future teachers. It examines the processes of career planning, strategic thinking, professional self-awareness, and competency development from a scientific and pedagogical perspective, and presents effective approaches to enhancing these skills.

Keywords: professional training, professional skills and competencies, teaching activity, professional career, career planning, horizontal direction, vertical direction.

KIRISH. Insoniyat taraqqiyoti bilan bir qatorda barcha sohalarda kuzatilayotgan globallashtirish jarayonlari natijasida yuzaga kelayotgan sifat va tarkibiy o'zgarishlar har bir insondan, ayniqsa bo'lajak mutaxassislardan, o'z kasbiy faoliyatini ongli ravishda rejalashtirish va muntazam rivojlantirib borishni talab qilmoqda. Ushbu jarayonlar shaxsning kasbiy karyerasiga nisbatan yangicha yondashuvni shakllantirishni, unga moslashishni hamda zamon talablariga uyg'un tarzda taraqqiyot etishni dolzarb masalaga aylantirmoqda.

Rivojlanib borayotgan O'zbekistonda ta'lim sohasiga davlat siyosati darajasida ustuvor e'tibor qaratilmoqda. Xususan, 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning yangi tahriri ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, uning sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim normativ-huquqiy asos bo'ldi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni asosidagi Taraqqiyot strategiyasi, 2025-yil 28-apreldagi PF-73-son hamda 2026-yil 16-fevraldagi PF-21-son Farmonlari ta'lim tizimini tubdan takomillashtirishga qaratilgan kompleks islohotlarni o'z ichiga oladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bugungi kunda bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy karyera strategiyalarini shakllantirish ta'lim tizimining muhim yo'nalishiga aylanmoqda. Bu jarayonda kompetensiyaviy yondashuv, refleksiya, o'z-o'zini baholash va individual rejalashtirish metodlari keng qo'llanilmoqda. Shuningdek, uzluksiz ta'lim, mentorlik, amaliy mashg'ulotlar hamda innovatsion texnologiyalar orqali kasbiy rivoj ta'minlanib, maxsus dastur va treninglar asosida karyera ko'nikmalari rivojlantirilmoqda.

Tadqiqot jarayonida bir qator mualliflar karyerani pedagogik tadqiqotlar uchun qimmatli bo'lgan shaxsiy rivojlanish g'oyalari nuqtai nazaridan tadqiqot olib borganligiga guvoh bo'ldik.

Jumladan, X.Dessler [5] karyerani shaxsning kasbiy yo'li sifatida qaraydi va uning bu jarayondagi rivojlanishini ta'kidlaydi. V.A.Dyatlov [6] esa karyerani muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiya, o'zini anglash, yutuq va fidoyilik, rasmiy pog'onalar bo'ylab ko'tarilish, o'zini boshqara olish va samaradorlik, ya'ni ijtimoiy e'tirof etilish bilan birga kechadigan muvaffaqiyatli o'zini namoyon qilish jarayoni sifatida ta'riflaydi. Karyera (mavqe) - bu xodimlarning o'z mehnat istiqboli to'g'risidagi subyektiv ravishda anglab yetilgan fikr-mulohazalari, o'zini namoyon qilish va mehnatdan qoniqish hosil qilishning kutilgan yo'llaridir. Insonning ishdan

tashqari hayoti karyeraga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi va bu karyeraning ajralmas qismi hisoblanadi. Karyera tushunchasi tashkiliy pog'onalar bo'ylab uzluksiz va doimiy ravishda yuqoriga ko'tarilishni anglatmaydi.

Karyera - bu insonning mehnat qilish bilan bog'liq hayoti mobaynidagi ish tajribasi va faoliyatini anglab yetilgan mavqei va xulq - atvoridir. V.Dyatlov[6]karyeraning ikki turi bo'ladi:

- kasb karyerasi;
- tashkilot ichidagi karyera.

Kasbiy karyera shu bilan ajralib turadiki, muayyan bir xodim o'zining kasbiy faoliyati jarayonida rivojlanishning turli bosqichlaridan o'tadi, ya'ni ta'lim olish, ishga kirish, kasb-hunar sohasida o'sish, o'ziga xos kasbiy qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlash va pensiyaga chiqish.

Tashkilot ichidagi karyera - bu xodimning bir tashkilot doirasida rivojlanish bosqichlarining izchil almashinuvidir. Tashkilot ichidagi karyera ikkita asosiy yo'nalishda bo'ladi:

vertikal yo'nalish - tarkibiy pog'onaning yuqoriroq darajasiga ko'tarilishni anglatadi;

gorizontal yo'nalish - faoliyatning boshqa funksional sohasiga o'tkazishni yoki pog'onadagi muayyan xizmat rolini bajarishni nazarda tutadi. Karyerani rejalashtirish va amalga oshirishning asosiy vazifasi kasbiy va tashkilot ichidagi karyeralarning o'zaro ta'sirini ta'minlashdan iborat.

Yuqorida keltirilgan fikrlar bo'lajak o'qituvchida kasbiy bilimlarini rivojlantirish va yangiliklardan doimiy xabardor bo'lish zarurligini anglatadi.

Bunda insonning shaxsiy xususiyatlari, qobiliyati, fikrlash tarzi, nostandart yechimlarga kelishi, ijodkorligi, yangi g'oyalarni yarata olish xislati va intuitsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi.

I.N.Dimuraning "Yosh o'qituvchilarning kasbiy chidamliligini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik shart-sharoitlari" (qishloq maktablari materiallari asosida) nomli ilmiy ishida [7; 45-b.] kasbiy barqarorlik fanlararo tushuncha sifatida tahlil qilinadi va bu tushuncha o'qituvchining haqiqiy va ehtimoliy faoliyat davomiyligini ifodalaydi. Muallif, funksional ahamiyatga ega bo'lgan tamoyillarga asoslanib, kasbiy barqarorlikka ta'sir ko'rsatuvchi uch guruh omillarni ajratib ko'rsatgan:

birinchisi, o'qituvchining jinsi, yoshi, ijtimoiy kelib chiqishi kabi xususiyatlarini o'zida jipslashtirgan shaxsiy-demografik jarayon;

ikkinchisi, shaxsiy va professional, shu jumladan, ish tajribasi, o'qituvchi shaxsining pozitsiyasi, pedagogik mahorat darajasi;

uchinchisi, shaxsiy va atrof-muhit, bu erda shaxsning turmush tarzi, ularning qadriyat yo'nalishlari, o'qituvchilar tarkibidagi iqlim kabi omillar joylashtirilgan.

I.N.Dimuraning fikricha, bunday taqsimot turli sinflar, qatlamlar va ijtimoiy guruhlar orasidagi o'tishlar bilan bog'liq kasbiy faoliyatdagi o'zgarishlarni ko'rib chiqish imkonini beradi. Bu shaxsning ijtimoiy va kasbiy jihatdan barqaror bo'lishi, hamda uning ijtimoiy ehtiyojlarini qondira oladigan darajada bo'lishini anglatadi.

“Zamonaviy ta’lim sharoitida pedagog shaxsining kasbiy karyerasini shakllantirish” nomli monografiyasida L.T. Razikova[8] karyera tushunchasi, turlari va rivojlanish tarixi haqida batafsil to'xtalib o'tgan.

U o'z tadqiqot ishida karyeraning bir necha xillari haqida aytib o'tgan, ular:

tanlangan kasbda olg'a siljish;

yuqori maqomga erishish;

o'z qobiliyatlarini rivojlantirish;

kasbiy tajriba orttirish va hokazo.

Bundan tashqari, tadqiqotchining ishida kasbiy karyera qilish jadvalini ham ko'rishimiz mumkin, unga ko'ra (1-jadval)

1-jadval

Kasbiy karyera qilish bosqichlari (L.T. Razikova)

Karyera bosqichi	Yosh davri	Karyeraning qisqacha tavsifi	Motivatsiya (Mosloug ko'ra)
<i>Dastlabki</i>	25 yoshgacha	Ishga tayyorlanish, faoliyat sohasini tanlash	Xavfsizlik, ijtimoiy tan olish
<i>Rivojlanish</i>	30 yoshgacha	Ishni o'zgartirish, kasbiy mahoratni rivojlantirish	Ijtimoiy tan olish, mustaqillik
<i>Rag'batlantirish</i>	45 yoshgacha	Malaka oshirish	Ijtimoiy tan olish, o'zini anglash
<i>Tugatish</i>	60 yoshdan keyin	Pensiyaga tayyorgarlik, shogirtlar bilan ishlash	Saqlash, ijtimoiy tan olinishi
<i>Pensiya</i>	65 yoshdan keyin	Boshqa faoliyat bilan shug'ullanish	Faoliyatning yangi yo'nalishida o'zini namoyon qilishni izlash

Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy karyera strategiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biri bo'lib, bu jarayon turli pedagogik yondashuvlar, amaliy faoliyat va innovatsion usullar orqali samarali tashkil etilmoqda hamda

kelajak mutaxassislarining kasbiy jihatdan yetuk bo‘lib shakllanishiga xizmat qilmoqda.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Kasbiy karyerani samarali loyihalash va rivojlantirishda shaxsiy rejalashtirish, professional jamoalarda faol ishtirok etish, o‘z-o‘zini uzluksiz o‘rganish hamda konstruktiv fikr-mulohazalardan foydalanish muhim strategik omillar hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalarini tizimli ravishda rivojlantirish, pedagogik mahoratini takomillashtirish hamda zamonaviy ta’lim talablari asosida moslashuvchan va raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllanishiga muhim omil hisoblanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchi o‘z kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish uchun, avvalo, aniq maqsad va vazifalarni belgilab olishi zarur. Karyerani loyihalash jarayoni individual rivojlanish rejasini ishlab chiqish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirish, innovatsion yondashuvlarni amaliyotga joriy etish hamda doimiy ravishda o‘z ustida ishlashni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, refleksiya va o‘z-o‘zini baholash mexanizmlari orqali o‘z faoliyatini tahlil qilish o‘qituvchining kasbiy o‘sishiga xizmat qiladi, 1-rasmga qarang.

1-rasm. Muvaffaqiyatli kasbiy rivojlanish strategiyasi

Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy rivojlanishi va muvaffaqiyatli karyera qurishi ko‘p jihatdan uning o‘z faoliyatiga ongli va tizimli yondasha olishiga bog‘liqdir. Kasbiy faoliyatni diagnostika qilish va aniq maqsad qo‘yish o‘qituvchiga o‘zining mavjud bilim va ko‘nikmalarini baholash, kuchli va rivojlantirilishi zarur bo‘lgan jihatlarini aniqlash imkonini beradi. Shu asosda belgilangan maqsadlar kasbiy o‘sishning aniq yo‘nalishini belgilab beradi. Hamkasblar bilan hamkorlikda rivojlanish esa tajriba almashish, yangi pedagogik yondashuvlarni o‘rganish va ta’lim jarayoniga samarali tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, uzluksiz o‘z-o‘zini rivojlantirish o‘qituvchidan doimiy ravishda yangi bilimlarni egallashni, zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘zlashtirishni talab etadi. Pedagogik faoliyatni muntazam tahlil qilish va uni

optimallashtirish orqali o'qituvchi o'z ish uslublarini takomillashtirib boradi, dars samaradorligini oshiradi. Amaliy faoliyat asosida pedagogik mahoratni oshirish esa nazariy bilimlarni real ta'lim jarayonida qo'llash orqali mustahkamlanadi. Shu bilan birga, tahlil va baholash asosida o'zini takomillashtirish o'qituvchining kasbiy refleksiyasini rivojlantiradi va uning doimiy o'sishini ta'minlaydi.

XULOSA. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy karyera strategiyalarini ishlab chiqish ko'nikmalarini rivojlantirish jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi. U talabalar uchun o'z imkoniyatlarini baholash, kasbiy faoliyat yo'nalishlarini aniqlash hamda aniq karyera rejalarini ishlab chiqishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, nazariy bilimlarni amaliy yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish orqali kasbiy tajriba va strategik fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Mazkur jarayon bo'lajak o'qituvchilarning raqobatbardosh, mustaqil fikrlaydigan va yetuk mutaxassis sifatida shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – QHMMB, 03/20/637/1313-son, 24.09.2020 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF–5847-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son Farmoni. – QHMMB, 06/22/60/0082-son, 29.01.2022 y.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida: PF–73-son Farmon, 2025-yil 28-aprel. – Toshkent, 2025.
5. Dessler X. The Psychology of Careers. – New York: Harper & Brothers, - 362 p.
6. Дятлов В. А. Педагогическое мастерство и профессиональная деятельность учителя. – Москва: Педагогика, 2004. – 256 с.
7. Norqo'ziyeva M.A. Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik faoliyatga kasbiy barqarorligini shakllantirish: ped. fan... (PhD) diss. – Jizzax, 2022 y. –117 b.
8. Razikova L.T. Zamonaviy ta'lim sharoitida pedagog shaxsining professional karyerasini shakllantirish. // Monografiya. – Toshkent. – 2022 y. – 112 b.

**TA'LIMDA FANLARARO ALOQADORLIKNI TA'MINLASHDA
INNOVATSION DIDAKTIK VOSITALARNING O'RNI****Rashidova Dildora Mansur qizi***Samarqand davlat pedagogika instituti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik ta'lim jarayonida fanlararo aloqadorlikni ta'minlashda innovatsion didaktik vositalarning o'rni tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'limda raqamli texnologiyalar, STEAM yondashuvi, loyihaviy ta'lim va interfaol metodlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ushbu vositalarning talabalarda tizimli fikrlash, kreativlik va mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli asoslab berilgan. Maqolada fanlararo integratsiyani samarali tashkil etish yo'llari va mavjud muammolar hamda ularning yechimlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar. 4K ko'nikmalari, malaka oshirish, MTT, tarbiyachi, kreativlik, kritik fikrlash, kommunikatsiya, kollaboratsiya, kasbiy kompetensiya.

**РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ДИДАКТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В
ОБЕСПЕЧЕНИИ МЕЖПРЕДМЕТНЫХ СВЯЗЕЙ В ОБРАЗОВАНИИ**

Аннотация. В данной статье анализируется роль инновационных дидактических средств в обеспечении междисциплинарной связи в процессе педагогического образования. Освещено значение цифровых технологий, подхода STEAM, проектного обучения и интерактивных методов в современном образовании. Также обоснована роль этих средств в развитии у студентов системного мышления, креативности и навыков самостоятельного обучения. В статье рассматриваются пути эффективной организации междисциплинарной интеграции, существующие проблемы и пути их решения.

Ключевые слова: междисциплинарная связь, инновационные дидактические средства, педагогическое образование, STEAM-подход, цифровые технологии, интерактивные методы, интеграция, креативное мышление.

**THE ROLE OF INNOVATIVE DIDACTIC TOOLS IN ENSURING
INTERDISCIPLINARY INTEGRATION IN EDUCATION**

Abstract. This article analyzes the role of innovative didactic tools in ensuring interdisciplinary connections in the pedagogical education process. The importance of digital technologies, the STEAM approach, project-based learning, and interactive methods in modern education is highlighted. The role of these tools in the development of students' systemic thinking, creativity, and independent learning

skills is also substantiated. The article examines ways to effectively organize interdisciplinary integration, existing problems, and their solutions.

Keywords. interdisciplinary connectivity, innovative didactic tools, pedagogical education, STEAM approach, digital technologies, interactive methods, integration, creative thinking.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimi jadal rivojlanib borayotgan jamiyat talablariga moslashishni talab etadi. Ayniqsa, pedagogik ta'limda bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida fanlararo aloqadorlikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki real hayotdagi muammolar biror bitta fan doirasida emas, balki bir nechta fanlar kesishmasida hal etiladi. Pedagogik ta'lim tizimi bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanib bormoqda. Zamonaviy sharoitda ta'limdan nafaqat nazariy bilim berish, balki talabalarda mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va real hayotiy vaziyatlarga moslashish ko'nikmalarini shakllantirish talab etiladi. Fanlararo aloqadorlik turli fanlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlab, bilimlarni yagona tizimga keltirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv orqali talabalarda tizimli fikrlash, keng dunyoqarash va integrativ bilimlar shakllanadi. Shu sababli ta'lim jarayonida fanlararo integratsiya asosida bilim berish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Fanlararo aloqadorlikni samarali tashkil etishda esa innovatsion didaktik vositalar muhim rol o'ynaydi. Ushbu vositalar o'quv jarayonini interfaol, qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot ishida ta'lim jarayonida fanlararo aloqadorlikni samarali tashkil etish hamda innovatsion didaktik vositalarning ushbu jarayondagi o'rnini va ahamiyatini aniqlashga qaratilgan kompleks yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi tizimli, faoliyatga yo'naltirilgan va integrativ yondashuvlar asosida ishlab chiqildi [6]. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini pedagogika, didaktika, innovatsion ta'lim texnologiyalari, shuningdek, fanlararo integratsiya konsepsiyalariga oid ilmiy qarashlar tashkil etadi. Tadqiqot davomida ilmiy bilishning umumiy va maxsus metodlaridan keng foydalanildi. Tadqiqotda nazariy tahlil metodlari qo'llanildi. Bu metodlar orqali fanlararo aloqadorlik, integratsiyalashgan ta'lim, innovatsion didaktik vositalar tushunchalari ilmiy jihatdan o'rganildi, mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari tahlil qilindi. Xususan, ta'limda integratsiya jarayonining mohiyati, uning pedagogik asoslari hamda innovatsion vositalarning funksiyalari aniqlashtirildi.

Taqqoslash metodi asosida an'anaviy va innovatsion didaktik vositalarning samaradorligi o'zaro solishtirildi. Ushbu metod yordamida turli pedagogik yondashuvlarning afzalliklari aniqlanib, ularning fanlararo aloqadorlikni ta'minlashdagi o'rnini baholandi [3].

Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, so‘rovnoma va intervyu metodlari qo‘llanilib, ta‘lim jarayonida fanlararo aloqadorlikni tashkil etish amaliyoti bevosita o‘rganildi. Kuzatuv jarayonida talabalarning faolligi, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari va integrativ bilimlarni egallash darajasi tahlil qilindi. So‘rovnoma va intervyu metodlari orqali o‘qituvchilar hamda talabalar fikrlari o‘rganildi. Ushbu metodlar innovatsion didaktik vositalardan foydalanish samaradorligini aniqlash va mavjud muammolarni belgilash imkonini berdi. Tajriba-sinov (eksperimental) metodi asosida fanlararo integratsiyaga yo‘naltirilgan darslar tashkil etildi. Tajriba jarayonida STEAM yondashuvi, muammoga asoslangan (PBL), loyihaviy faoliyat va raqamli ta‘lim vositalaridan foydalanildi. Tajriba va nazorat guruhlar natijalari o‘zaro solishtirilib, samaradorlik darajasi aniqlashtirildi.

Tadqiqot jarayonida multimedia vositalari, interaktiv platformalar, virtual laboratoriyalar, konseptual xaritalar va keys-stadi metodlari kabi innovatsion didaktik vositalardan foydalanildi. Ushbu vositalar fanlararo aloqadorlikni ta‘minlashda samarali vosita sifatida xizmat qildi [8]. Natijada qo‘llanilgan metodlar majmuasi tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta‘minlab, fanlararo aloqadorlikni rivojlantirishda innovatsion didaktik vositalarning muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi.

Natijalar. Pedagogik ta‘limda fanlararo aloqadorlikni ta‘minlashda innovatsion didaktik vositalar - raqamli texnologiyalar, multimedia, simulyatsiyalar va loyihaviy ta‘lim - talabalarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog‘lash, tizimli fikrlashni rivojlantirish va ta‘lim sifatini oshirishda muhim o‘rin tutadi. Ular turli fanlarga oid axborotlarni integratsiyalashgan holda o‘zlashtirishga yordam beradi. Fanlararo aloqadorlikni samarali tashkil etishda innovatsion didaktik vositalarning o‘rni beqiyosdir. Innovatsion didaktik vositalar deganda ta‘lim jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi zamonaviy metodlar, texnologiyalar va vositalar tushuniladi. Ular o‘quv jarayonini faollashtirib, talabalarning bilim olishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularni mustaqil izlanishga undaydi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar, STEAM yondashuvi, loyihaviy ta‘lim va virtual laboratoriyalar fanlararo aloqadorlikni ta‘minlashda keng imkoniyatlar yaratadi. Boshlang‘ich ta‘limda fanlarni integratsiyalash dars samaradorligini oshiradi, vaqtdan unumli foydalanishga olib keladi, darsni chuqur o‘zlashtirishga yordam beradi, bo‘sh vaqt orttiriladi va to‘garaklarga jalb etiladi. Boshlang‘ich ta‘limda ona tili, o‘qish, tabiat, tasviriy san‘at darslarini integratsiyalash mumkin. Masalan, O‘zbekiston mening Vatanim mavzusini o‘tishi uchun mavzu tushuntiriladi, tabiiy boyliklari va ularni qadriga yetish ko‘rib chiqiladi, mavzu asosida rasm ham chiziladi. Bu esa bolaning mavzuni yaxshi, kengroq va chuqurroq tushunishiga imkon ortadi, uzoq vaqt yodda saqlab qolishiga yordam beradi. Bu esa dars samaradorligini oshiradi. Ona tili, o‘qish, matematika, mehnat darslari integratsiya qilinsa ham yaxshi natijaga erishiladi. Bunda ham o‘quvchi darsni yaxshi tushunadi. Ta‘lim-tarbiya jarayoni har bir

o'qituvchidan katta aql-zakovat, sabr-matонат, ta'lim oluvchilarga va o'z kasbiga yuksak mehr-muhabbatli bo'lishni talab etadi. O'qituvchining doimo izlanuvchan, bilim va tajribasini orttirib boruvchan bo'lishi, ta'lim oluvchilarni chuqur tushunish, ularning ichki dunyosini payqay olishi, o'sish va rivojlanish darajalarini nazorat qilib borishi va zarur paytda yordam bera olish qobiliyati ta'lim va tarbiya jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlovchi omillardir.

Raqamli texnologiyalar pedagogik ta'limda innovatsion vositalarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Elektron darsliklar, multimedia taqdimotlar, onlayn platformalar orqali turli fanlarga oid bilimlarni birlashtirish imkoniyati paydo bo'ladi. Masalan, geografiya, matematika va informatika fanlarini integratsiyalash orqali murakkab jarayonlarni yanada aniq va tushunarli qilib tushuntirish mumkin. Bu esa talabalarning bilimlarni chuqur o'zlashtirishiga yordam beradi.

STEAM yondashuvi ham fanlararo aloqadorlikni ta'minlashning samarali yo'llaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika yo'nalishlarini o'zaro bog'laydi. Natijada talabalarda ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal etish ko'nikmalari rivojlanadi. Pedagogik ta'limda STEAM yondashuvi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Loyihaviy ta'lim texnologiyasi ham fanlararo aloqadorlikni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Talabalar loyiha ustida ishlash jarayonida turli fanlarga oid bilimlardan foydalanadilar. Bu esa ularning bilimlarini amaliyot bilan bog'lash imkonini beradi. Masalan, ekologik loyihalar orqali biologiya, kimyo va geografiya fanlari integratsiyalashadi. Shu bilan birga, talabalar jamoada ishlash, muammolarni tahlil qilish va yechim topish ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar.

Interfaol metodlar ham innovatsion didaktik vositalar qatoriga kiradi. “Aqliy hujum”, “klaster”, “insert”, “debat” kabi metodlar orqali talabalar dars jarayonida faol ishtirok etadilar. Bu metodlar nafaqat bilimlarni mustahkamlash, balki fanlararo bog‘liqlikni ochib berishda ham muhim ahamiyatga ega. Interfaol yondashuv talabalarning fikrlash faolligini oshiradi va ularni mustaqil xulosa chiqarishga o‘rgatadi. Zamonaviy ta’limda virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar ham keng qo‘llanilmoqda. Ushbu vositalar orqali talabalar turli fanlar kesishmasidagi tajribalarni bajarish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa nazariy bilimlarni amaliy tajriba bilan mustahkamlashga yordam beradi. Ayniqsa, fizika, kimyo va biologiya fanlarini o‘qitishda virtual laboratoriyalar samarali natijalar beradi.

Muhokama. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, innovatsion didaktik vositalardan foydalanish pedagogik ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ular talabalarning darsga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi, mustaqil ta’lim olish ko‘nikmasini rivojlantiradi hamda kreativ va tanqidiy fikrlashni shakllantiradi. Shu bilan birga, talabalarning real hayotiy muammolarni hal etishga tayyorligini oshiradi. Biroq ushbu jarayonda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, texnik vositalarning yetishmasligi, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyalarining yetarli darajada shakllanmaganligi va metodik ta’minotning kamligi fanlararo aloqadorlikni to‘liq amalga oshirishga to‘sqinlik qilmoqda. Ushbu muammolarni hal etish uchun o‘qituvchilar malakasini oshirish, ta’lim muassasalarini zamonaviy texnologiyalar bilan ta’minlash va innovatsion metodik qo‘llanmalar yaratish zarur. Muhokama jarayonida olingan natijalar boshqa tadqiqotchilar fikrlari bilan hamohang ekanligi aniqlandi. Jumladan, integratsiyalashgan ta’lim modeli talabalarda kompleks tafakkurni shakllantirishda muhim omil sifatida qaraladi [9]. Umuman olganda, olib borilgan tadqiqot natijalari fanlararo aloqadorlikni ta’minlashda innovatsion didaktik vositalar nafaqat samarali o‘qitish vositasi, balki talabalarning kompetensiyalarini rivojlantiruvchi muhim pedagogik omil ekanligini ko‘rsatdi. Ushbu yondashuv ta’lim sifatini oshirishga, talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga va zamonaviy jamiyat talablariga mos kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, pedagogik ta’limda fanlararo aloqadorlikni ta’minlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Bu jarayonda innovatsion didaktik vositalar muhim rol o‘ynaydi. Ular ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, talabalarning bilimni chuqurlashtirish va ularni zamonaviy talablar asosida tayyorlash imkonini beradi. Shu sababli pedagogik ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish va fanlararo integratsiyani rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Markhabo Raxmonkulovna Abdullayeva. (2022). CONVEY THE NATIONAL SPIRIT IN TRANSLATIONS. International Scientific and Practical Conference “Modern Psychology and Pedagogy: problems and solutions”, ANGILYA.
2. Sayidaxmedov.N.S. Oliy pedagogik ta’limda integral texnologiyalar. 2003 y.
3. Klarin M.V. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Moskva, 2000.
4. Zokirova.D.N. Integrativ yondashuv asosida bo’lajak mutaxassislarni kasbiy-innovatsion faoliyatga tayyorlashning metodik modeli. //Ta’lim, fan va innovatsiya. Ma’naviy-ma’rifiy, ilmiy-uslubiy jurnal. 2-son, 2023-yil
5. Ergasheva N. A. Zamonaviy pedagogik ta’limda integratsiyaning ahamiyati va o’rni. International Conference on Developments in Education Hosted from Saint Petersburg, Russia.2023may.pp.17-23 O‘zbekiston Respublikasi. Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida gi Qonun, O‘RQ-595, 2019.
6. Bepalko V.P. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Moskva, 1995.
7. Raximov.Z.T. Innovatsion yondashuv asosida bo’lajak kasb ta’limi o’qituvchilarining o’quv-bilish kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi, avtorefeat, (DSc),2021.
8. Bybee R.W. The BSCS 5E Instructional Model and 21st Century Skills. – USA, 2010.
9. Drake S.M. Integrated Curriculum. – Canada, 2012

MAKTABGACHA KICHIK YOSHDAGI BOLALARDA IJTIMOIIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI

Kuvandiqova Moxira Abdugarimovna

Samarqand viloyati pedagogik mahorat markazi maktabgacha, boshlang'ich va
maxsus ta'lim metodikasi kafedrasida o'qituvchisi

kuvandikovamoxira@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha kichik yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishning pedagogik va psixologik ahamiyati yoritiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi o'yin faoliyati, kommunikativ mashg'ulotlar, tarbiyaviy vaziyatlar va interfaol metodlarning samaradorligi ko'rib chiqiladi. Maqolada kichik yoshdagi bolalarda o'zaro hurmat, hamkorlik, muomala madaniyati va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishning nazariy asoslari hamda amaliy tavsiyalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, kichik yoshdagi bolalar, ijtimoiy ko'nikmalar, ijtimoiylashuv, muloqot madaniyati, hamkorlik, tengdoshlar bilan munosabat, tarbiyaviy jarayon, o'yin faoliyati, kommunikativ rivojlanish, shaxs rivoji, pedagogik yondashuv.

ЗНАЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В данной статье раскрывается педагогическое и психологическое значение формирования социальных навыков у детей младшего дошкольного возраста. Рассматривается эффективность игровой деятельности, коммуникативных занятий, воспитательных ситуаций и интерактивных методов, способствующих развитию социальных навыков в организациях дошкольного образования. В статье также изложены теоретические основы и практические рекомендации по формированию у детей младшего возраста взаимного уважения, сотрудничества, культуры общения и социальной ответственности.

Ключевые слова: дошкольное образование, дети младшего возраста, социальные навыки, социализация, культура общения, сотрудничество, отношения со сверстниками, воспитательный процесс, игровая деятельность, коммуникативное развитие, развитие личности, педагогический подход.

THE IMPORTANCE OF FORMING SOCIAL SKILLS IN YOUNG PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. This article highlights the pedagogical and psychological importance of developing social skills in young preschool children. It examines the effectiveness of play activities, communicative lessons, educational situations, and interactive

methods that contribute to the development of social skills in preschool educational institutions. The article also presents the theoretical foundations and practical recommendations for developing mutual respect, cooperation, communication culture, and social responsibility in young children.

Keywords: preschool education, young children, social skills, socialization, communication culture, cooperation, peer relationships, educational process, play activities, communicative development, personality development, pedagogical approach.

Kirish

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, kichik yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish ularning shaxs sifatida kamol topishida muhim o'rin tutadi. Chunki aynan maktabgacha yosh davri bolaning atrof-muhit bilan muloqotga kirishishi, tengdoshlari va kattalar bilan o'zaro munosabatlarni o'rnatishi hamda jamiyat qoidalarini anglay boshlashi bilan xarakterlanadi [5].

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish jarayoni, avvalo, ularning o'zaro muloqot qilish, hamkorlikda faoliyat yuritish, boshqalarni tinglash, o'z fikrini ifodalash, o'zaro yordam ko'rsatish kabi sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu ko'nikmalar bolaning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o'qishi, jamiyatga moslashuvi hamda ijtimoiy faol shaxs bo'lib shakllanishi uchun muhim omil hisoblanadi [2].

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish turli pedagogik vositalar orqali amalga oshiriladi. Jumladan, o'yin faoliyati, jamoaviy mashg'ulotlar, tarbiyaviy vaziyatlar, suhbatlar hamda interfaol metodlar bolalarda hamkorlik, o'zaro hurmat va muomala madaniyatini shakllantirishda samarali hisoblanadi [4].

Shu nuqtai nazardan, maktabgacha kichik yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishning ahamiyati, nazariy asoslari hamda amaliy jihatlari tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu masala ko'plab mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlarida o'rganilgan bo'lib, ularning tadqiqotlarida bolalarning ijtimoiy rivojlanishida muhit, tarbiya hamda o'yin faoliyatining muhim o'rni alohida ta'kidlangan.

Psixolog olimlar bolalarning ijtimoiy rivojlanishida muloqot va hamkorlik faoliyati muhim omil ekanligini qayd etadilar. Ularning fikriga ko'ra, maktabgacha yosh davrida bola atrofidagi kattalar va tengdoshlari bilan faol muloqot qilish jarayonida ijtimoiy tajribani egallaydi [1].

Ayniqsa, o'yin faoliyati bolalarning ijtimoiy munosabatlarni anglashiga, turli ijtimoiy rollarni o'zlashtirishiga hamda muomala madaniyatini shakllantirishiga xizmat qiladi [3].

Pedagogik tadqiqotlarda ham maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga katta e'tibor qaratilgan. Olimlarning ta'kidlashicha, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan jamoaviy o'yinlar, suhbatlar, rolli o'yinlar va turli tarbiyaviy vaziyatlar bolalarda hamkorlik, o'zaro hurmat, mas'uliyat va muloqot madaniyatini shakllantirishga yordam beradi [4].

Shuningdek, zamonaviy pedagogik yondashuvlarda bolalarning ijtimoiy rivojlanishida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, interfaol metodlar hamda hamkorlikda o'qitish usullarining samaradorligi alohida e'tirof etilmoqda. Bu metodlar bolalarning mustaqil fikrlashi, o'z fikrini erkin ifoda etishi hamda jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish ularning shaxs sifatida rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Shu sababli maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarning ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan samarali pedagogik shart-sharoitlarni yaratish zarur hisoblanadi.

Adabiyotlar va tahlillar

Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida keng o'rganilgan. Ushbu yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar bolalarning ijtimoiy rivojlanishida muhit, muloqot va o'yin faoliyatining muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Psixolog olim L.S. Vigotskiy o'z tadqiqotlarida bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhit muhim o'rin tutishini ta'kidlaydi. Uning fikriga ko'ra, bolaning bilim va ko'nikmalari avvalo ijtimoiy muhitda, ya'ni kattalar va tengdoshlari bilan muloqot jarayonida shakllanadi [1].

Shuningdek, J. Piaget bolalarning ijtimoiy va intellektual rivojlanishida faoliyat va tajriba muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Uning nazariyasiga ko'ra, bolalar atrof-muhit bilan faol o'zaro munosabat jarayonida ijtimoiy tajriba orttiradilar [2].

Mahalliy pedagog olimlarning tadqiqotlarida ham maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan [5].

Ularning fikricha, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tashkil etiladigan o'yinlar, suhbatlar, jamoaviy mashg'ulotlar hamda tarbiyaviy vaziyatlar bolalarda hamkorlik, o'zaro hurmat va muomala madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish ularning shaxs sifatida rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Shu bois maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarning ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi samarali pedagogik metod va vositalardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi kichik bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish ularning shaxs sifatida rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Ushbu yosh davrida bolalar atrof-muhitni faol o'rganadi, tengdoshlari va kattalar bilan muloqotga kirishadi hamda ijtimoiy tajriba orttiradi. Shuning uchun ham maktabgacha ta'lim jarayonida bolalarda hamkorlik, o'zaro hurmat, muloqot madaniyati, yordam berish va jamoada ishlash kabi ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'yin faoliyati, jamoaviy mashg'ulotlar, kommunikativ vaziyatlar va interfaol metodlar bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, rolli o'yinlar va jamoaviy faoliyat orqali bolalar o'zaro muloqot qilish, muammoli vaziyatlarni hal etish hamda ijtimoiy qoidalarni tushunishni o'rganadilar.

Demak, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, ularni jamoaviy faoliyatga jalb etish hamda ijobiy tarbiyaviy muhit yaratish bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

Takliflar

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan o'yin va mashg'ulotlar sonini ko'paytirish.
2. Tarbiyachilar tomonidan jamoaviy o'yinlar, rolli o'yinlar va interfaol metodlardan keng foydalanish.
3. Bolalarning tengdoshlari bilan muloqot qilish imkoniyatlarini kengaytirish va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirish.
4. Tarbiyaviy jarayonda bolalarda o'zaro hurmat, hamkorlik va yordam berish kabi ijtimoiy fazilatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish.
5. Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini oilada ham rivojlantirishga ko'maklashish

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vigotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. – Moskva: Pedagogika, 1984.
2. Piaget J. The Psychology of the Child. – New York: Basic Books, 1969.
3. Poddyakov N.N. Psixicheskoye razvitiye doshkolnika. – Moskva: Prosveshcheniye, 1985.
4. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Ilk qadam davlat o‘quv dasturi. – Toshkent, 2022.
5. Nishonova Z.T. Bolalar psixologiyasi va pedagogikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DIFFERENSIAL YONDASHUV VA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI**Davronova Maxfuza Isroilovna**

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti huzuridagi
Markaziy Osiyo xalqlari tillari va madaniyati
instituti professori (DSc), f.f.d

Shanazarova Nigora Abirkulovna,

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali,
“Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi” kafedrası
“M.Sc. Theory and methods of primary education” mutaxassisligi magistranti
Samarqand, Uzbekistan
gigijon464@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotda boshlang'ich ta'lim tizimidagi pedagogik paradigmaning transformatsiyalashuvi sharoitida differensial yondashuv va shaxsga yo'naltirilgan ta'limning metodologik asoslari tahlil qilinadi. O'quv jarayonini tabaqalashtirish (differensiallash) – o'quvchilarni ularning individual-psixofiziologik xususiyatlari (IQ darajasi, temperament, kognitiv uslub) va tayyorgarlik darajasiga ko'ra guruhlash orqali ta'lim mazmunini moslashtirish mexanizmi sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar: differensial yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kognitiv uslub, fasilitator, yaqin rivojlanish zonasi, individual-psixofiziologik xususiyatlari, adaptiv tizimlar.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА И ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: В данном исследовании анализируются методологические основы дифференцированного подхода и личностно-ориентированного обучения в условиях трансформации педагогической парадигмы в системе начального образования. Дифференциация учебного процесса обосновывается как механизм адаптации содержания образования посредством группирования учащихся в соответствии с их индивидуально-психологическими особенностями (уровень IQ, тип темперамента, когнитивный стиль) и уровнем подготовленности.

Ключевые слова: дифференцированный подход, личностно-ориентированное обучение, когнитивный стиль, фасилитатор, зона ближайшего развития, индивидуально-психологические особенности, адаптивные системы.

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE DIFFERENTIATED APPROACH AND LEARNER-CENTERED EDUCATION IN PRIMARY EDUCATION

Abstract: This study analyzes the methodological foundations of the differentiated approach and learner-centered education in the context of the transformation of the pedagogical paradigm within the primary education system. The differentiation of the learning process is substantiated as a mechanism for adapting educational content through grouping students according to their individual psychophysiological characteristics (IQ level, temperament type, cognitive style) and their level of academic preparedness.

Keywords: differentiated approach, learner-centered education, cognitive style, facilitator, zone of proximal development, individual psychophysiological characteristics, adaptive systems.

KIRISH. Global raqamlashtirish va ta'lim paradigmasining transformatsiyalashuvi sharoitida o'quv jarayonini tabaqalashtirilgan (differensial) asosida tashkil etish zamonaviy didaktikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ta'lim mazmuni shunchaki bilimlar majmuini yetkazishdan (an'anaviy paradigma), o'quvchini jarayonning faol subyektiga aylantirish va uning individual-kognitiv imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga yo'naltirilgan insonparvarlik (fenomenologik) paradigmasiga o'tmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida o'quvchi shaxsini ta'lim tizimining bosh obyekti va subyekti sifatida e'tirof etilishi, har bir ta'lim oluvchi uchun individual rivojlanish trayektoriyasini tanlash huquqini kafolatlaydi [2]. Boshlang'ich ta'lim bosqichida shaxsning ontogenezidagi fundamental stadiya hisoblanib, fenomenologik paradigma doirasida o'quvchining kognitiv-motivatsion sohasi, ijtimoiy adaptatsiyasi hamda bilimlar tizimiga nisbatan subyektlik statusi va munosabatlarining asosi shakllanadi. Empirik tadqiqotlarda o'quvchilarning individual-tipologik xususiyatlari, kognitiv uslublari, temperament dinamikasi hamda intellektual koeffitsiyenti (IQ) bo'yicha sezilarli darajadagi tabaqalanganligini (differentia) tasdiqlaydi. An'anaviy ta'limdagi "yagona mezonli baholash" va unifikatsiyalashgan (standartlashtirilgan) topshiriqlar tizimi subyektlarning individual variativligini inobatga olmaydi. Shunga ko'ra mazkur yondashuv o'quv jarayonida regressiv holatlarni keltirib chiqaradi. Jumladan, kognitiv imkoniyatlari nisbatan past o'quvchilarda ijtimoiy-psixologik izolyatsiyani va o'ziga bo'lgan ishonchning destruksiyasini shakllantirsa, yuqori intellektual salohiyatli subyektlarda "kognitiv passivlik" (mental tormozlanish) va motivatsion inqirozni yuzaga keltirishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, differensial yondashuv – o'quv topshiriqlarini murakkablik darajasi, o'quvchilarning tayyorgarligi va

o'zlashtirish sur'atiga munosib ravishda moslashtirish mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Zamonaviy bosqichda differensial ta'lim nafaqat metodik usullar, balki sun'iy intellekt (SI) va adaptiv o'quv tizimlari yordamida har bir o'quvchining bilim darajasini real vaqt rejimida tashxislash (diagnostika) va individual metodik tavsiyalar berish imkoniyati bilan boyitilmoqda.

Mazkur maqolada ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining individual-psixologik xususiyatlarini (temperament, xarakter, bilish jarayonlari) inobatga olgan holda differensial o'qitishni tashkil etishning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi. Muammoning dolzarbligi shundaki, o'qituvchini dars jarayonida an'anaviy bilim beruvchi roldan tahliliy ma'lumotlar asosida jarayonni boshqaruvchi fasilitator va moderator darajasiga ko'tarish, shu orqali yaxlit pedagogik jarayon samaradorligini optimallashtirish zaruriyati bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Muammo yuzasidan olib borilgan ilmiy izlanishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limda differensial yondashuv va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muammosi so'nggi yillarda pedagogika fanining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Manbalarga tayangan holda so'nggi yillardagi tadqiqotlarni o'rganishlarimiz natijalarida ularni quyidagi yo'nalishlarda umumlashtirishimiz mumkin:

1. Differensial yondashuvning nazariy-metodologik asoslari zamonaviy pedagogikada unifikatsiyalashgan (bir xillashtirilgan) ta'lim modelidan voz kechish va insonparvarlik (fenomenologik) paradigmasiga o'tish zaruriyati bilan belgilanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda ushbu yondashuv shunchaki didaktik texnikalar majmui emas, balki ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari uchun teng imkoniyatlar yaratish strategiyasiga hamda ijtimoiy adolat tamoyillariga tayangan murakkab pedagogik tizim sifatida talqin etilmoqda. Ushbu tizimning ilmiy-metodologik kengaytirilgan talqini quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

• **Subyektlik statusini ta'minlash:** Differensial yondashuv o'quvchini tayyor bilimlarni qabul qiluvchi passiv obyekt emas, balki ta'lim tizimining bosh subyekti va faol ishtirokchisi sifatida shakllantirishni nazarda tutadi. Bu jarayonda talaba shaxsining o'zini ifodalash imkoniyatlari, o'rganish jarayonidagi erkinligi va noyobligini asrash markaziy o'ringa chiqadi.

• **Tizimli diagnostika va guruhlash:** Mazkur yondashuvning tizim sifatidagi mohiyati didaktik tashxis (diagnostika) natijalariga asoslanishidir. O'quvchilar intellektual salohiyati (IQ), temperament dinamikasi, qiziqishlari va o'zlashtirish sur'atiga ko'ra dinamik guruhlarga ajratilib, o'quv materiali har bir guruhning individual ehtiyojlariga munosib ravishda variatsiyalanadi (moslashtiriladi).

• **Didaktik integratsiya va adaptivlik:** Differensiallashtirilgan ta'lim tizimi o'quv topshiriqlarini murakkablik darajasi bo'yicha tabaqalash orqali kuchli o'quvchilarning salohiyatini to'liq namoyon etishiga, sust o'zlashtiruvchi

o‘quvchilarning esa “kognitiv passivlik” va ijtimoiy izolyatsiyadan chiqishiga xizmat qiladi.

• **Texnologik transformatsiya:** Bugungi kunda differensial yondashuv adaptiv o‘quv tizimlari va sun’iy intellekt algoritmlari bilan boyitilib, har bir o‘quvchining bilim darajasini real vaqt rejimida monitoring qilish va individual metodik tavsiyalar berish imkonini yaratuvchi yuqori texnologik boshqaruv shakliga aylandi.

Demakki, differensial yondashuv o‘qituvchini an’anaviy axborot yetkazuvchi roldan tahliliy ma’lumotlar asosida jarayonni muvofiqlashtiruvchi fasilitator va moderator darajasiga ko‘taradi, bu esa yaxlit pedagogik jarayon samaradorligini barqaror oshirishning fundamental omilidir. Aynan shu yo‘nalishda quyidagi olimlar o‘z tadqiqotlarini olib borganlar. Xususan, M.E.Ro‘ziyeva izlanishlarida differensial yondashuvning amaliy ahamiyatini barcha o‘quvchilarga yagona talab qo‘yish orqali ularning individual farqlarini inkor etishga qarshi yo‘naltirilganligini asoslab beradi [7]. S.Shodmonova - differensial ta’limning mazmunini o‘quvchilarni intellektual rivojlanish (IQ), temperament va qiziqishlariga ko‘ra tabaqalash mexanizmlari orqali ochib beradi [11]. S.Narbayeva esa differensial yondashuvning pedagogik-psixologik mazmunini shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va inkluziv ta’lim bilan integratsiyalashgan holda tahlil qilgan [12].

2. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va subyektlik statusi. Zamonaviy pedagogik tahlillar ta’lim jarayonini an’anaviy (ratsionalistik) paradigmadan insonparvarlik (fenomenologik) paradigmasiga transformatsiya qilish, ya’ni o‘quvchini bilimlarni passiv qabul qiluvchi obyekt darajasidan o‘z o‘quv-bilish faoliyatining ongli va mas’uliyatli faol subyektiga aylantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilamoqda. Ushbu transformatsiya jarayonining ilmiy-metodologik asoslari quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

- **Subyektlik statusining mohiyati:** Falsafiy va psixologik nuqtayi nazardan subyekt – bu bilish va predmetli-amaliy faoliyat egasi, ongli va maqsadga yo‘naltirilgan faollik manbaidir. Ta’lim oluvchining subyekt sifatida shakllanishi uning o‘z axborot ehtiyojlarini mustaqil shakllantirishi, ta’lim modelini tanlashi va o‘quv jarayonida o‘zining hayotiy tajribasini integratsiya qila olish layoqati bilan belgilanadi;

- **“Subyekt-subyekt” munosabatlari:** Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi munosabatlar iyerarxik (bo‘ysunish) xarakteridan voz kechib, teng huquqli sheriklik va hamkorlik darajasiga ko‘tariladi. Bunda o‘qituvchi faqat axborot yetkazuvchi emas, balki o‘quvchining individual rivojlanish yo‘lini muvofiqlashtiruvchi fasilitator va moderator rolini bajaradi;

- **Refleksiya – subyektlik mexanizmi sifatida:** Ta’lim oluvchini faol subyektga aylantirishda refleksiv kompetensiya muhim mexanizm hisoblanadi. Refleksiya orqali o‘quvchi o‘z harakatlari va tajribasini tanqidiy tahlil qiladi, o‘zining kuchli va

kuchsiz tomonlarini anglaydi hamda o'z rivojlanish trayektoriyasi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga oladi;

- **Mustaqillik va erkin tanlov:** Subyekt statusiga ega bo'lgan o'quvchi o'quv jarayonida faqat reproduktiv (namuna asosida) harakat qilmasdan, balki muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, ijodiy yondashish va o'z-o'zini rivojlantirish sifatlarini namoyon etadi. Bu esa kadrlar tayyorlash milliy modelida shaxsni ta'lim tizimining bosh subyekt va obyekt sifatida e'tirof etilishi bilan hamohangdir.

Ta'limda subyektlik statusining ta'minlanishi o'quvchini ijtimoiy-pedagogik ta'sirning passiv obyektidan o'z hayoti va kasbiy kamoloti uchun mas'ul bo'lgan, jamiyatda o'zligini namoyon eta oladigan ijodkor shaxsga aylantirishning fundamental shartidir. Bu yo'nalishda G.N.Davranovanning ta'kidlashicha, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvda talaba shaxsining o'zini ifodalash imkoniyatlari va o'rganish jarayonidagi erkinligi markaziy o'rin egallaydi [9].

3. Raqamli transformatsiya va Sun'iy intellekt (SI) integratsiyasi. Ta'lim paradigmasining global raqamlashtirish sharoitida transformatsiyalashuvi differensial yondashuvni amaliyotga tatbiq etishning sifat jihatidan yangi, texnologik bosqichini belgilab berdi. Bugungi kunda SI vositalari va raqamli monitoring tizimlari o'quv jarayonini unifikatsiyalashgan (standartlashtirilgan) qoliplardan ozod qilib, uni har bir o'quvchining individual-kognitiv ehtiyojlariga moslashtirish imkonini beruvchi asosiy determinantga aylandi. D.O.Abduqahhorova va S.X.Normurodova olib borgan tadqiqotlarida Sun'iy intellekt texnologiyalarining, xususan, adaptiv o'quv tizimlarining yuqori pedagogik samaradorligini ilmiy asoslab [10]. Mazkur tizimlar o'quvchilarning bilim darajasi, o'zlashtirish sur'ati va intellektual salohiyatini real vaqt rejimida (online monitoring) avtomatik tahlil qilish xususiyatiga ega. Bu esa o'qituvchiga dars mazmunini har bir subyektning kognitiv imkoniyatlariga munosib ravishda variatsiyalash (tabaqalashtirish) va intellektual yordamchi dasturlar orqali individual o'quv trayektoriyalarini shakllantirish imkonini beradi. Natijada, past o'zlashtiruvchi o'quvchilarda izolyatsiya hissi kamayadi, yuqori salohiyatli subyektlarda esa motivatsiya va mustaqil izlanish faolligi ortadi. U.I.Inoyatov kabi tadqiqotchilar raqamli transformatsiya sharoitida pedagogning an'anaviy roli tubdan o'zgarishini ta'kidlaydilar [16]. Raqamli texnologiyalar o'qituvchini shunchaki axborot uzatuvchi ("translyator") funksiyasidan ozod qilib, uni tahliliy ma'lumotlar (data analytics) asosida jarayonni muvofiqlashtiruvchi fasilitator va moderator darajasiga ko'taradi. SI tomonidan taqdim etilgan diagnostik ko'rsatkichlar pedagogga o'quv jarayonidagi "metodik bo'shliqlar"ni o'z vaqtida aniqlash va strategik qarorlar qabul qilishda tayanch nuqtasi bo'lib xizmat qiladi. Bu yondashuv o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarni "subyekt-subyekt" tamoyili asosida qayta qurib, ta'lim tizimining moslashuvchanligi va raqobatbardoshligini ta'minlaydi.

SI integratsiyasi differensial ta'limni shunchaki metodik usuldan yuqori texnologik boshqaruv tizimiga aylantiradi. Bu esa o'quvchilarning raqamli savodxonligi va XXI asr ko'nikmalarini (tanqidiy fikrlash, muammo yechish) shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

4. O'qituvchining professional va refleksiv kompetensiyasi. Differensial ta'lim tizimining barqaror rivojlanishi va pedagogik samaradorligi bevosita o'qituvchining refleksiv madaniyati hamda o'z kasbiy faoliyatini tanqidiy tahlil qilish darajasi bilan uzviy bog'liqdir. Refleksiv kompetensiya zamonaviy pedagogika fanida o'qituvchining o'z tajribasini mazmunli anglashini, ta'lim muhitidagi transformatsiyalarga operativ moslashishini va asoslangan professional qarorlar qabul qilishini ta'minlovchi integrativ shaxsiy sifat sifatida talqin etiladi. Individual-kasbiy rivojlanish va diagnostikasi yuzasidan Sh.Sh.Kenjaboyev bo'lajak o'qituvchilarning professional shakllanishini uzluksiz va dinamik jarayon sifatida tahlil qilib, ushbu tizimda diagnostik ta'minotning hal qiluvchi rolini ilmiy asoslab bergan [13]. Diagnostik yondashuv pedagogik oliy ta'lim muassasasi talabalarining kasbiy motivatsiyasi, kompetentligi va kreativ qobiliyatlarini muntazam ravishda "o'lchash" imkonini beradi. Mazkur mexanizm talabada sodir bo'ladigan ma'naviy-axloqiy va professional o'zgarishlarni o'z vaqtida aniqlash hamda rejalashtirilgan didaktik natijalarga kafolatli erishish uchun maqsadli pedagogik ta'sir ko'rsatishga zamin yaratadi. "Lifelong learning" paradigmasi va shaxsiy sifatlar transformatsiyasi: N.S.Xakimova tomonidan ishlab chiqilgan "Lifelong learning" (umr davomida ta'lim) konsepsiyasiga asoslangan shaxsiy sifatlarni rivojlantirish modeli pedagogik kompetentlikni oshirishning fundamental strategiyasi hisoblanadi [15]. Ushbu model o'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ichki ehtiyojini faollashtirib, unda yangiliklarni qabul qilishga tayyorlik va adaptivlik sifatlarini shakllantiradi. Empirik ma'lumotlarga ko'ra, doimiy ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirish respondentlarning 78 foizida o'z-o'ziga ishonchni va 82 foizida o'qishga bo'lgan motivatsiyani mustahkamlashga xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, o'qituvchining shaxsiy rivojlanish ko'rsatkichlarini yaxshilash orqali uning professional faoliyatidagi umumiy samaradorligini kafolatlaydi.

MULOHAZA. Olingan ilmiy manbalar va zamonaviy pedagogik tadqiqotlar tahlili asosida, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va dars loyihasini takomillashtirish masalalarini quyidagi kengaytirilgan akademik tahlil orqali bayon etish mumkin. Birinchidan, ta'lim paradigmasining transformatsiyasi va subyektlik statusini zamonaviy ta'lim tizimi an'anaviy bilim berish modelidan (ratsionalistik paradigma) insonparvarlik (fenomenologik) paradigmasiga o'tish jarayoni bilan o'zgarishi bilan kechirmoqda. Ushbu transformatsiyaning markazida o'quvchini ta'limning passiv obyektidan o'z o'quv-bilish faoliyatini ongli boshqaruvchi faol subyektiga aylantirish strategiyasi yotadi. Subyektlik statusi o'quvchining o'z axborot

ehtiyojlarini mustaqil shakllantirishi, shaxsiy rivojlanish trayektoriyasini tanlashi va qilingan tanlov uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishi bilan xarakterlanadi.

Ikkinchidan, differensial yondashuv: “yaqin rivojlanish zonasi” va diagnostikada differensial yondashuv shunchaki metodik usullar majmuyi emas, balki o'quvchilarning individual-psixofiziologik xususiyatlari (IQ, temperament, kognitiv uslub) asosida ta'limda teng imkoniyatlar yaratuvchi strategik tizimdir. Diagnostik boshqaruv: ta'limni tabaqalashtirish muntazam didaktik tashxis natijalariga tayanadi. o'qituvchi o'quvchilarni intellektual salohiyati va o'zlashtirish sur'atiga ko'ra dinamik guruhlariga ajratib, o'quv materialini har bir subyektning ehtiyojiga moslashtiradi.

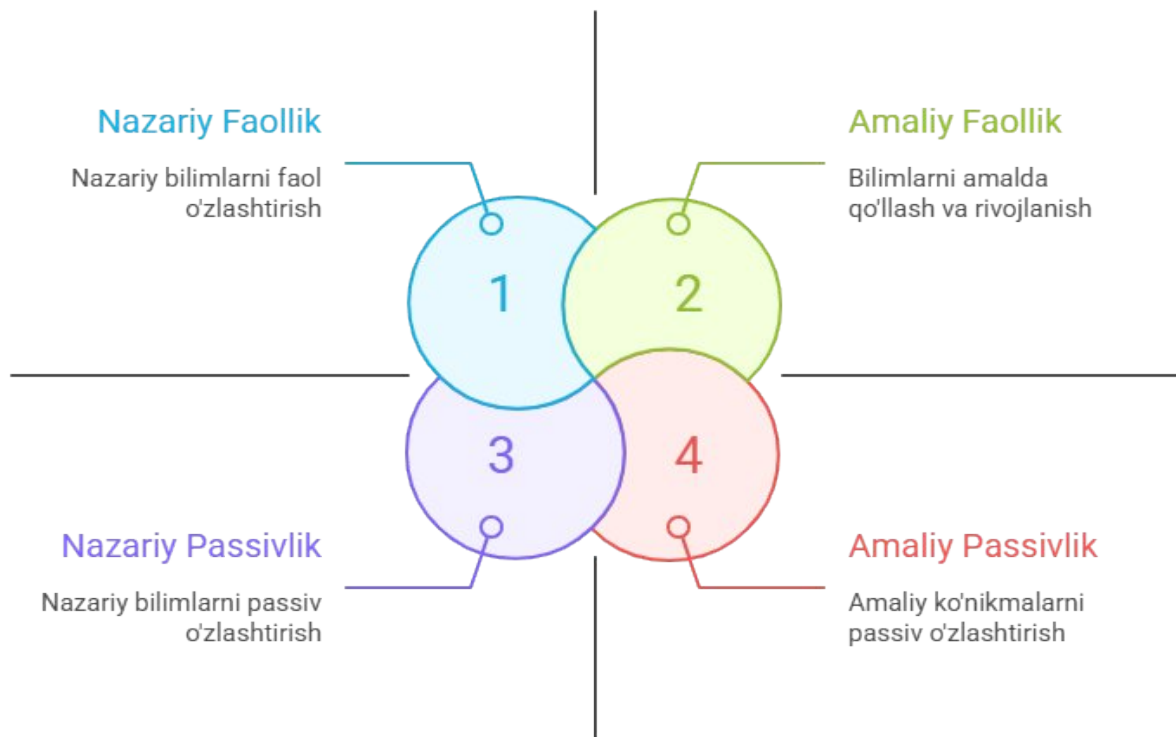
Uchunchidan, reflektiv kompetensiya va professional akmeologiya. O'qituvchining reflektiv kompetensiyasi — bu pedagogik tajribani tanqidiy tahlil qilish, kutilmagan vaziyatlarda asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beruvchi integrativ shaxsiy sifatdir.

To'rtinchidan esa, raqamli Transformatsiya va TPACK Modeli. Raqamli texnologiyalar va Sun'iy intellekt (SI) integratsiyasi differensial ta'limni yangi texnologik bosqichga olib chiqdi. TPACK integratsiyasi - texnologik, pedagogik va fan mazmuni bilimlarining uyg'unligi (TPACK) o'qituvchiga adaptiv o'quv tizimlari yordamida har bir o'quvchi uchun individual o'quv yo'nalishini yaratish imkonini beradi. AI vositachiligi - sun'iy intellekt ta'limda shunchaki avtomatlashtirish vositasi emas, balki o'quvchining kognitiv o'sishini qo'llab-quvvatlovchi interaktiv fasilitator sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu o'qituvchini an'anaviy axborot uzatuvchi roldan tahliliy ma'lumotlar asosida jarayonni boshqaruvchi moderator darajasiga ko'taradi.

Beshinchidan, uzluksiz kasbiy rivojlanish (Lifelong Learning)da bo'lajak o'qituvchining individual-kasbiy rivojlanishi uzluksiz jarayon bo'lib, u ta'limning an'anaviy triadasini (Bilim-Ko'nikma-Malaka) “sikstet” modeliga (Bilim-Ko'nikma-Malaka-Tajriba-Kompetensiya-Kompetentlik) transformatsiya qilishni taqozo etadi. “Lifelong learning” konsepsiyasi asosida o'qituvchi o'z ustida doimiy ishlashi, o'z-o'zini diagnostika qilishi va raqobatbardoshligini oshirishi – barkamol avlodni tarbiyalashning fundamental shartidir.

Refleksiv va differensial yondashuvlarning uyg'unligi ta'lim sifatini kafolatlovchi asosiy mexanizm bo'lib, u o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlarni “subyekt-subyekt” tamoyili asosida qayta qurishga xizmat qiladi.

Boshlang'ich ta'limda differensial yondashuv va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim bo'yicha olib borilgan muhokama va natijalarni quyidagi tizimli jadval orqali ifodalash mumkin. Ushbu jadval yondashuvning ilmiy asoslari va ularning amaliyotdagi natijalarini o'zaro bog'lab tushuntiradi.

1-rasm.**Differensial va shaxsga yo‘naltirilgan ta‘limning natijalari tahlili**
Ta‘limni differensiallash

Yuqorida keltirib o‘tgan jadvalda ham differensial yondashuv shunchaki topshiriqlarni taqsimlash emas, balki o‘quvchining individual imkoniyatlarini maksimal darajada ro‘yobga chiqaruvchi yaxlit tizimdir. Bu jarayonda zamonaviy texnologiyalar va o‘qituvchining refleksiv kompetensiyasi ta‘lim sifatini kafolatlovchi asosiy determinantlar bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA. Olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar va manbalar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, boshlang‘ich ta‘lim tizimida differensial yondashuv va shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim integratsiyasi ta‘lim samaradorligini oshirishning fundamental omili hisoblanadi. Boshlang‘ich ta‘lim tizimida differensial yondashuv va shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim integratsiyasi ta‘lim samaradorligini kafolatlovchi fundamental omil hisoblanadi. Olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ta‘lim paradigmasi o‘quvchini passiv obyekt darajasidan o‘z rivojlanish trayektoriyasini ongli ravishda belgilovchi faol subyekt darajasiga ko‘tarishni ustuvor vazifa etib belgilagan. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining psixofiziologik xususiyatlari, intellektual salohiyati (IQ) va kognitiv uslublari turlicha bo‘lganligi sababli, unifikatsiyalashgan topshiriqlar tizimidan voz kechib, didaktik tashxis asosida tabaqalashtirilgan o‘qitishni tashkil etish zarur. Raqamli transformatsiya va Sun‘iy intellekt (SI) vositalarining integratsiyalashuvi har bir o‘quvchining bilim darajasini real vaqt rejimida monitoring qilish va individual

metodik tavsiyalar berish orqali jarayonni yanada optimallashtirmoqda. Mazkur transformatsiya o'qituvchining an'anaviy bilim beruvchi rolini tahliliy ma'lumotlar asosida jarayonni muvofiqlashtiruvchi fasilitator va moderator darajasiga ko'taradi. Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, differensial va individual yondashuvlarning uyg'un qo'llanilishi ta'lim jarayonining moslashuvchanligini oshirib, nafaqat akademik natijalarni yaxshilashga, balki mustaqil fikrlovchi, raqobatbardosh va barkamol shaxsni shakllantirishning ma'naviy-intellektual poydevorini yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "O'zbekiston – 2030" strategiyasi (Huquqiy va konseptual asoslar uchun).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni.
4. A.A.Umarov Boshlang'ich sinf darslarida sun'iy intellektdan foydalanish metodikasi. *International Journal of Scientific Researchers* (Shaxsga moslashtirilgan ta'lim qismi) 2025.
5. Ch.R.Qosimova *Boshlang'ich ta'limda sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar orqali fanlararo yondashuv* (Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim modellari) 2025.
6. N.B.Xojiyeva Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirish metodikasi (O'quvchi individualligiga e'tibor qismi) 2024.
7. Ro'ziyeva M.E. Ta'limda differensial va individual yondashuvning o'rni. // *Inter education & global study*. 2025. vol.3, №12. B.436-443.
8. Ibodova N. Boshlang'ich ta'limda differensial yondashuv asosida dars tashkil etish. // *Uzbek Scholar Journal*. Volume 42, July 2025. B.5-8.
9. Davranova G.N. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosidagi ta'limning ahamiyati. // *Pedagogik tadqiqotlar jurnali*. Vol. 2 No. 1, 2024.
10. Abduqahhorova D.O., Normurodova S.X. Ta'lim jarayonida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik samaradorligi. // *Zenodo (International scientific-online conference)*, 2024.
11. Shodmonova S. Differensial ta'lim mazmuni va uning pedagogik imkoniyatlari. // *Science Shine*. Issue 12, Vol. 1, 2024.

12. Narbayeva S. Differensial yondashuv tushunchasining pedagogik-psixologik mazmuni va uning ilmiy talqini. // *Interdisciplinary Science*. Vol. 03, Issue 2, 2026.
13. Kenjaboyev Sh.Sh. Bo‘lajak o‘qituvchilarning individual-kasbiy rivojlanishi uzluksiz jarayon sifatida. // *Pedagogik mahorat*. 6-son, 2024. B.74-78.
14. Xojiyeva N.B. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirish metodikasi. // *Pedagogik mahorat*. 6-son, 2024. B.214-218.
15. Xakimova N.S. “Lifelong learning” konsepsiyasi asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish modeli. // *Pedagogik mahorat*. 6-son, 2024. B.219-223.
16. Inoyatov U.I. Sun‘iy intellekt texnologiyalari va ta‘lim samaradorligi. – Toshkent: Fan, 2023.
17. Mustaeva Elena Y. Development Of Reflective Competence in In-Service Teachers as A Pressing Pedagogical Issue. // *Current Research Journal of Pedagogics*. 07(01), 2026. B.33-36.

KASBIY INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISHGA MO'LJALLANGAN DASTURIY TA'MINOTNI KONSENTRLASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Ro'ziqulov Sa'dulla Egamnazar o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

sadullaro9@gmail.com

Annotatsiya. Kasbiy intellektni rivojlantirishga mo'ljallangan dasturiy ta'minotni konsentrlashning pedagogik imkoniyatlari ta'lim natijalari prognoziga mos personallashtirilgan ta'lim trayektoriyasini modellashtirishda dasturiy mahsulotni tayyor holatga olib kelish faoliyatlari to'plamidan iborat bo'ladi. Kasbiy intellektni rivojlantirishga mo'ljallangan dasturiy ta'minotni konsentrlashning pedagogik imkoniyatlarini o'rganish innovatsion jarayonni alohida qo'llashning biroz soddalashtirilgan ketma-ketligini ifodalaydi. Maqolada kasbiy intellektni rivojlantirishga mo'ljallangan dasturiy ta'minotni konsentrlashning pedagogik imkoniyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Vazifa, texnologiya, tafakkur, tizim, moslashuvchanlik, g'oya, fikr, mahsulot.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРОГРАММНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ КОНЦЕНТРАЦИИ ВНИМАНИЯ, ПРЕДНАЗНАЧЕННОГО ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Аннотация. Педагогические возможности концентрирующего программного обеспечения для развития профессионального интеллекта заключаются в комплексе действий по доведению программного продукта до состояния готовности к моделированию персонализированной образовательной траектории в соответствии с прогнозом образовательных результатов. Изучение педагогических возможностей концентрирующего программного обеспечения для развития профессионального интеллекта представляет собой несколько упрощенную последовательность отдельных применений инновационного процесса. В статье освещаются педагогические возможности концентрирующего программного обеспечения для развития профессионального интеллекта.

Ключевые слова. Задача, технология, мышление, система, гибкость, идея, мысль, продукт.

PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR FOCUSING ON SOFTWARE DEVELOPMENT AIMED AT DEVELOPING PROFESSIONAL INTELLECTUAL PROPERTY

Abstract. Software is a set of actions necessary to bring a software product into working order. The study of the pedagogical potential of focusing on software for the development of professional intelligence represents a somewhat simplified sequence of individual applications of the innovation process.

This article examines the pedagogical potential of focusing on software for the development of professional intelligence.

Keywords. Problem, technology, thinking, system, adaptability, idea, thought, product.

Kirish. Intellekt dasturiy ta'minoti bozori sezilarli darajada o'sishni boshdan kechirmoqda, bu kognitiv bilim haqida xabardorlikning ortishi, ruhiy holat muammolar tarqalishining ortishi va raqamli shaxsiy rivojlanish yechimlarining keng qo'llanilishi bilan bog'liq. Ta'lim oluvchilarning intellektini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar bilan bir qatorda uning huquqiy me'yoriy asoslari xam mavjud. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yildagi PF-5349-son farmonida professor o'qituvchilar tarkibi mehnatini o'qitishning kredit tizimi shartlaridan kelib chiqib faqat ta'limga xos tadbirlar asosida ish vaqti hisobga olinishiga asoslangan holda mustaqil normalashni amalga oshirish, shuningdek, pedagog xodimlar tomonidan ilmiy-uslubiy, ilmiy-tadqiqot, tashkiliy-uslubiy, ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlarning bajarilishini rag'batlantirish huquqi berilishi ko'zda tutilgan[1].

Yuqorida sanab o'tilgan dasturiy ta'minot segmenti xotira, e'tibor, muammolarni hal qilish ko'nikmalari va umumiy aqliy faoliyatni yaxshilashga qaratilgan bo'lib, talabalar va mutaxassislardan tortib, kognitiv yordamga muhtoj keksa yoshdagilargacha bo'lgan turli demografik guruhlariga xizmat ko'rsatadi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda har qanday innovatsion jarayonlarning tuzilishini o'rganishda ikkita yondashuv ajratiladi: predmetli fenomenologik yoki individual yangilik (mikrodaraja) darajasida predmetli-texnologik, shuningdek alohida yangiliklarning birgalikdagi darajasi (makrodaraja).

Birinchi yondashuv yangilik kiritish jarayoni tuzilmasini mazmun tomondan qismlarga ajratadi, ya'ni biror yangi g'oyani haqiqatga aylantirish jarayonini ko'rib chiqadi.

Ikkinchi yondashuv, birinchi navbatda, alohida innovatsiyalarning o'zaro ta'siri: ularning kombinatsiyasi, raqobati, bir-biri almashtirishi bilan belgilanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Kasbiy intellektni rivojlantirishga mo'ljallangan dasturiy ta'minotni konsentrlashning ma'lum murakkabliklari mavjud bo'lib, ular fan va texnologiyalarning rivojlanish darajasi bilan ta'lim muassasalari bitiruvchilarining intellektual rivojlanishi darajasi o'rtasidagi tafovut, ya'ni uzilishdan iborat bo'lib, xozirda ushbu muammo bir qator mualliflar tomonidan faol muhokama kilinmoqda. Sh.Shodmonova tomonidan oliy o'quv yurti talabalarida mustaqillik tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish borasida tadqiqotlar olib borilgan [6]. Bo'lajak o'qituvchilarning ta'limini shaxsiylashtirish muammosini o'rganishda chiziqli bo'lmagan ta'lim tizimlari metodologiyasi I.F.Berejnaya [7]; G.E.Zborovskiy [9]lar tomonidan o'rganilgan bo'lib, bu shaxsiylashtirilgan ta'limga o'zgaruvchanlik, muqobillik, moslashuvchanlik, ketma-ket holatlarning ko'pligi va tizim rivojlanishining tarkibiy qismlari xususiyatlarini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Dasturiy ta'minot bu dasturiy mahsulotni tayyor holatga olib kelish faoliyatlari to'plamidir.

Dasturiy ta'minot yashash (xayot) sikli– bu ma'lum bir masalani hal qilish uchun dasturiy tizim yaratish g'oyasidan boshlab, to ishlab chiqilgan dasturiy ta'minot ma'nan eskirgungacha bo'lgan davr tushuniladi.

Ma'lumki, ixtiyoriy maxsulot, xususan, dasturiy maxsulot sifati bir qator ko'rsatkichlar orqali aniqlanadi. Ushbu ko'rsatkichlar mazkur "mahsulot"dan manfaatdor bo'lgan tomonlarning fikrlari, talablari, qarashlari orqali shakllanib, mahsulot qay darajada "yaxshi"ligini baholashda foydalaniladi.

Har qanday yangilik kiritish vaqt o'tishi bilan sodir bo'ladigan jarayon ekanligini inobatga olib, tadqiqotchilar yangilik kiritishning "hayot sikli" konsepsiyasini ishlab chiqmoqdalar. Yangilik kiritish jarayonida yangilikni yaratish va amalga oshirishni ta'minlaydigan faoliyat turlari bo'yicha farqlanadigan bosqichlar ajratiladi.

Innovatsion jarayon bosqichlarini aniqlashning eng keng tarqalgan sxemalaridan biri quyidagicha:

1. Yangi g'oyaning tug'ilish bosqichi yoki yangilik kiritish tushunchasining paydo bo'lishi. Shartli ravishda bu bosqichni kashfiyot bosqichi deb ataladi, u qoidaga ko'ra tayanch va amaliy ilmiy tadqiqotlar natijasi yoki "to'satdan anglash" natijasi hisoblanadi.

2. Ixtiro bosqichi, ya'ni biror obyektida mujassamlangan yangilikni yaratish.

3. Yangilik kiritish bosqichi, bunda olingan yangilik amaliyotda qo'llaniladi (Bu bosqich, qoidaga ko'ra, ushbu yangilikdan samara olish bilan tugaydi).

4. Innovatsiyani tarqatish bosqichi, xususan, uni yangi sohalarga keng joriy etishdan iborat.

5. Muayyan sohada innovatsiyani amalga oshirish bosqichi, bunda innovatsiya, aslida, bunday bo'lishni to'xtatadi va asta-sekin o'z yangiligini yo'qotadi. (Qoidaga

ko'ra, bu bosqich haqiqiy muqobilning paydo bo'lishi yoki bu yangilikni yanada samaralirog'i bilan almashtirish bilan yakunlanadi).

6. Innovatsiyalarni qo'llash ko'lamini qisqartirish bosqichi, uni keyingi yangilik bilan almashtirish bilan bog'liq.

Tahlil va natijalar. Kasbiy intellektni rivojlantirishga mo'ljallangan dasturiy ta'minotni konsentrlashning pedagogik imkoniyatlarini o'rganish innovatsion jarayonni alohida qo'llashning biroz soddalashtirilgan ketma-ketligini ifodalaydi.

Smartfonlar, planshetlar kabi qurilmalarning ko'payishi kasbiy intellektga talabni yanada oshirdi, bu esa interaktiv va shaxsiylashtirilgan kognitiv mashqlardan istalgan vaqtda foydalanish imkonini beradi. Ishlab chiquvchilar qiziqarli tajribalarni taqdim etish, foydalanuvchilarni saqlab qolish va samaradorligini oshirish uchun o'yinlashtirish, sun'iy intellekt algoritmlari va moslashuvchan o'rganish texnikasidan foydalanmoqdalar.

Har bir talaba muayyan vaziyatda namoyon bo'ladigan ko'plab yashirin, rivojlanmagan intellektual qobiliyatlarga ega. Yangi imkoniyatlar (bu muayyan vaziyatda yashirin) talabani zarur "intellektual yoki hissiy" faoliyatga jalb qilinganida "uyg'onishi" mumkin bo'lgan yashirin imkoniyatlardir. Haqiqiy (mavjud) imkoniyatlar "shu yerda va hozir" paydo bo'lishi mumkin. Yashirin (aniqlanmagan) intellektual qobiliyatlar - maxsus protseduralar, vositalar, texnologiyalar yordamida olinishi va rivojlanishi mumkin bo'lgan shaxsiy qobiliyatlardir.

Metodik nuqtayi nazardan, har qanday shaxsning rivojlanish haqiqati - uning qobiliyatlari, funksiyalari, organik tuzilmalari va xususiyatlari aniq va xilma-xildir, bunday hodisalar har birimizga yaxshi ma'lum. Organizmning o'sishi bilan, anatomik va fiziologik tuzilmalarning yetukligi insonning jismoniy rivojlanishi hisoblanadi. Aqliy rivojlanish insonning ongi, ehtiyoj va qiziqishlarini, his-tuyg'ulari, xatti-harakatlarini nazorat qilish qobiliyatini sifat jihatidan o'zgartiradigan ruhiy kuchlarning shakllanishi asosida quriladi. Axborot texnologiyalari bo'yicha bilimga ega bo'lmagan o'qituvchi dinamik rivojlanayotgan jamiyatdagi moslashuvchan mexanizmlardan biridan mahrum bo'ladi"[4]. Natijada, dunyoning yaxlit ko'rinishini va qarorlarning oqibatlarini oldindan ko'ra bilishni ta'minlaydigan axborotdan foydalanish muammosi yuzaga keladi.

Insonning ma'naviy hayoti ham vaqt o'tishi bilan sifat jihatidan o'zgarishlarga uchraydi. Insonning jismoniy, aqliy va ma'naviy rivojlanishining o'ziga xos davrlari va bosqichlari mavjud. Hayotning ma'lum bir bosqichida yangi ehtiyojlar va imkoniyatlar paydo bo'ladi va rivojlanadi, dunyoga va o'ziga yangi qarash, atrof-muhitga munosabat o'zgaradi. Bu vazifani bugungi kunda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish hisoblanadi. Yangi pedagogik va axborot texnologiyalarni qo'llashda didaktik ta'limotni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Didaktik vositalar o'quv jarayonida o'qituvchilarning eng yaqin yordamchisi

hisoblanadi [3]. Didaktik ta'minotlar esa, talabalarni kasbiy va hayotiy faoliyatga tayyorlashning bosh mezonidir.

Ilmiy-metodik adabiyotlarda hayotning muayyan davrlarida shaxsning umumiy rivojlanishi masalasiga alohida ahamiyat beriladi. Umumiy rivojlanish - bu, birinchi navbatda, hayotning tashqi sharoitlari bilan qisman o'zgartirilgan, ammo bu turning o'ziga xosligi bo'yicha o'zgarmagan, allaqachon mavjud bo'lgan biogenetik dastur bo'yicha yetuklik va o'sishdir. Shu jarayonda shakllanadigan tafakur esa, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli, ob'ektiv voqelikning ongimizda aks etish jarayoni, bilish quroli, inson faoliyatini amalga oshirishning asosiy sharti hisoblanadi. Ijodiy ishlar, kashfiyotlar, ixtirolar, takliflar – barchasi tafakkurning mahsuli hisoblanadi [2]. Demak, talabalarning fikr-mulohaza yuritishi, faraz va g'oyalari hamda xulosalarining shakllanishi ularning tafakkuri rivojlanganligini anglatadi, degan fikrga kelishi mumkin.

Pedagogik amaliyotda rivojlanish bu foydali bilim, ko'nikma va malakalarni maqsadli egallash, shaxning jamiyat uchun foydali fazilatlarini tarbiyalashdir. Rivojlanishning sanab o'tilgan turlari o'rtasida aniq farqlar mavjud, ammo ular – “inson rivojlanuvchi mavjudot” ekanligi asosida birlashtirilgan”.

Kasbiy intellektni rivojlantirishga mo'ljallangan dasturiy ta'minotni konsentrlashning pedagogik imkoniyatlari psixologik va pedagogik fan uchun yangi hodisadir. Hozirgi vaqtda kasbiy ta'lim amaliyoti individual yondashuv g'oyasini va ta'limni individuallashtirishning didaktik tamoyilini amalga oshirishni to'liq aks ettiradi. Shaxsiylashtirilgan, shaxsni rivojlantiruvchi ta'limning konsyeptual va nazariy asoslari sust rivojlangan va uni amalga oshirish uchun amaliy vositalarning tizimli tavsifi yetishmaydi. Talabalarga kasbiy malakalar kesishmasida o'z loyihalarini ishlab chiqish uchun turli imkoniyatlarni taklif qiluvchi ta'lim tizimi resurslari tizimi sifatida fanlararo ta'lim muhitining salohiyati yetarlicha ko'rib chiqilmagan. Oliy ta'lim jarayonida talabalarning faolligini rag'batlantirish g'oyasi taqdim etilmagan.

Xulosa va takliflar. Ta'lim natijalari prognoziga mos personallashtirilgan (individual) ta'lim trayektoriyasini modellashtirishda personologiya konsepsiyasi qo'llaniladi, unda ta'limni shaxsiylashtirishni rivojlantirish quyidagicha belgilanadi:

- ta'lim personologiyaga asoslangan bo'lishi kerak uning asosiy kontekstlari insonshunoslik, ijtimoiy amaliyot va pedagogik antropologiya hisoblanadi;
- ta'limning asosi shaxsga ta'sir qiluvchi barcha hodisalarni o'rganishni o'z ichiga olgan personologik yondashuv bo'lishi kerak;
- ta'limda har bir shaxs uchun muhim bo'lgan va an'anaviy ta'lim va tarbiyada hisobga olinmaydigan ko'plab sub'yektiv omillar mavjud;

- psixologik yondashuv shaxsning ta'limdagi sub'yektivligini, kasbda o'zini o'zi anglashini va professional martaba qurish uchun mas'uliyatini rag'batlantirish uchun muhim istiqbollarni ochadi.

Individual ta'lim trayektoriyasini tuzish talabdan kasbiy defitsitlari darajasini anglash va baholay olish, loyihalash va rivojlanish nuqtalarini oldindan ko'ra olish kabi ko'nikmalarga ega bo'lishini talab qiladi.

Individual ta'lim trayektoriyasini loyihalashda hamkorlikda ishlash va quyidagilarni inobatga olish zarur:

- umumiy kasbiy tayyorgarlik, ish tajribasi, kasbiy qiyinchiliklar va ehtiyojlar;
- kasbiy va ijtimoiy faoliyat holati;
- psixologik xususiyatlari (temperament, xarakter, emotsionallik va b.), kommunikativ xususiyatlar.

Kasbiy intellektni rivojlantirishga mo'ljallangan dasturiy ta'minotni konsentrlashning pedagogik imkoniyatlari kasbiy, ijtimoiy va bilish motivlarining shakllanganligi va turg'unligi, optimal qarorlar qabul qila olish hamda o'zi uchun eng qulay va samarali shakl va usullarni tanlay olish refleksiya, faoliyat mazmuni va defitsitlarini anglash kabilarda ko'rinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF -5349-sonli Farmoni. - Toshkent, 2018-yil, 19-fevral.
2. O'zbekiston Milliy endiklopediyasi. Toshkent, Davlat ilmiy nashriyoti. 299-bet,
3. Abduqodirov A. A. Uzluksiz ta'lim tizimida fan, ta'lim va madaniyat: muammolar va yechimlar. Toshkent: Ma'naviyat . 2017. 224 b.
4. Jo'rayev R. X. O'zbekistonda ta'lim tizimini takomillashtirish bosqichlari. Toshkent : Ziyo . 186 b.
5. Sharipov Sh., Muslimov N., Ismailova M.. Kasbiy ta'lim pedagogikasi. Metodik qo'llanma. –T. 2005-y.
6. Shodmonova Sh. Oliy o'quv yurti talabalarida mustaqillik tafakkurini shakllantirish va rivojlantirish (kasb ta'limi yo'nalishi misolida): P.f.d. diss. - T., 2010. -340-b.
7. Бережная И.Ф. «К вопросу проектирования нелинейного образовательного процесса в системе высшего образования». Вестник Воронежского государственного технического университета. 2014. Т. 10, № 5–2. С. 16–20.
8. Вербиский А.А. "Противоречия образования и культуры" «Психология образования: Проблемы и перспективы», М., 2004. -С. 17-22.

9. Зборовской Г.Е., Нелинейная модель российского высшего образования в макрорегионе: теоретическая концепция и практические возможности. Монография. Екатеринбург. Гуманитарный университет, 2016. 336 с.
10. Мокий В.С., Лукянова Т.А. “От дисциплины к трансдисциплинарности в концепциях и определениях” Универсум: Социальные науки: электронный научный журнал. 2016. № 7.

ADABIYOT DARSLARIDA INTEGRATSIYA**Allamberganova Nodira**

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

E-mail: Farzona@mail.ru**Jadgarova Farida**

Nukus davlat pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi magistranti.

E-mail: jadgarovafarida@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada adabiyot fanini boshqa fanlar bilan uyg'unlashtirilgan, integrativ yondashuv asosida o'qitish bo'yicha amaliy tavsiyalar hamda adabiy ta'limida fanlararo integratsiyaning nazariy jihatlarini xususida mulohazalar bayon etilgan. Shuningdek, adabiyot va musiqa fanlarining integratsiyalashishi natijasida ta'lim jarayonining samarali olib borilishi haqida fikr yuritilgan

Kalit so'zlar: integratsiya, fanlararo aloqa, ta'lim, adabiyot, san'at, musiqa.

ИНТЕГРАЦИЯ В УРОКИ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация: В статье представлены практические рекомендации по преподаванию литературы в интегрированном формате с другими дисциплинами, а также теоретические аспекты междисциплинарной интеграции в литературном образовании. Также рассматривается эффективная реализация образовательного процесса в результате интеграции литературы и музыки.

Ключевые слова: интеграция, междисциплинарная коммуникация, образование, литература, искусство, музыка.

INTEGRATION IN LITERATURE LESSONS

Abstract: The article presents practical recommendations for teaching literature in an integrated manner with other disciplines, as well as theoretical aspects of interdisciplinary integration in literature education. It also discusses the effective implementation of the educational process as a result of the integration of literature and music.

Keywords: integration, interdisciplinary communication, education, literature, art, music.

Kirish (Introduction). Bugungi kun adabiyoti har bir o'qituvchidan o'tkir sinchkovlik, ayniqsa, yuzaga chiqayotgan ilmiy kashfiyot va yangiliklardan xabardor bo'lishni, umuman, keng qamrovli ish olib borishni talab etadi. Bu esa milliy adabiyotimizning boy ma'naviy xazinasini chuqur o'rganishimiz, uni anglashimiz uchun zamin yaratadi. Adabiyot darslarining samaradorligiga erishishda fanlararo integratsiyaning o'rnini belgilash bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri

bo‘lib kelmoqda. Negaki, olamdagi barcha narsa-hodisalar bir-biri bilan o‘zaro chambarchas bog‘liqdir. Dunyo bilimlarini o‘rganish manbayi bo‘lgan ta‘lim jarayonida ham barcha fanlarni o‘zaro aloqadorlikda integrativ o‘qitish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan sanaladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. (Literature review). Keyingi yillarda ta‘limda integrativ yondashuv jarayonlarini tadqiq qilishda ko‘plab izlanishlar olib borildi. Shuningdek, ona tili va adabiyot darslarini integrativ o‘qitishning samaradorligi va bu jarayonga xos ta‘lim metodlarini ishlab chiqish kabi masalalar atroflicha o‘rganildi. Xususan, A.G‘ulomov, H.Ne‘matov, B.Ziyommuhammadov, B.Abdullayeva, B.To‘xliyev, Q.Husanboyeva singari olimlarning ishlarida fanlararo integratsiyaning ona tili va adabiyot ta‘limidagi o‘rni xususida qimmatli fikrlar uchraydi.

Integratsiya uzluksiz ta‘limni yo‘lga qo‘yishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu o‘rinda integratsiya atamasining ma‘nosiga to‘xtalib o‘tsak. “Integratsiya lotincha “integratio” so‘zidan olingan bo‘lib “qo‘llash”, “birlashish” ma‘nolarini anglatadi. Ma‘lumotlarni integratsiyalash har xil manbalarda mavjud bo‘lgan materiallarni ma‘lum maqsad asosida qo‘llab, birlashtirib o‘rganishni talab qiladi.

Integratsiyalashgan ta‘lim va fanlararo aloqa bir-birini to‘ldiradigan ikki xil tushuncha. Fanlararo aloqada o‘quvchining ma‘lum bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida u yoki bu muammoni imkon qadar chuqur anglash hamda olingan bilimlarni amaliyotga samarali joriy etishiga imkon berish maqsadida o‘quv fanlari orasida o‘rnatiladigan aloqa nazarda tutiladi.

Integratsiya esa fanlararo aloqaga, ya‘ni umuman fanlar, o‘quv fanlari, ularning bo‘lim va mavzulari bo‘yicha olingan bilimlariga tayanilgan holda o‘rganilgan masalaga xos bo‘lgan yetakchi g‘oyalar hamda hodisalarning izchil, har jihatdan chuqur hamda serqirra ochilishi demakdir“ [1.28].

Fanlararo aloqa asosida tashkil qilingan dars o‘quvchining emotsional tuyg‘ularining yaxshi rivojlanishiga zamin yaratadi. Bunda o‘rganilayotgan mavzu xoh u epik asar bo‘lsin, xoh lirik asar o‘quvchiga tushuntirishda asardagi voqea-hodisalar tabiat tasviri, matnning ohang va ritm jihatdan tushuntirilsa mavzuni anglashi osonlashadi.

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, fanlararo integratsiyani yo‘lga qo‘yish masalasiga qiziqish juda qadim zamonlardan boshlangan. Y.A.Komenskiy grammatika va falsafani, falsafa va adabiyotni, D.Lokk esa, tarix bilan geografiyani o‘zaro aloqada o‘rganish haqida fikr yuritgan. I.Gerbert, A.Disterveglar ham o‘z vaqtida fanlar o‘rtasidagi chegaralarni kamaytirish, ularni o‘zaro aloqada o‘rganish bo‘yicha tadqiqot olib borgan. XIX-XX asrlar oralig‘ida A.Y.Gerd, D.N.Kaygorodov va A.P.Pavlovlar tomonidan kichik yoshdagi maktab o‘quvchilarining tabiiy muhit bilan tanishtirishning integratsiyalashgan kursini yaratish fikrini muhokama qilgan.

Milliy o‘quv dasturida ham bu masala yechimiga jiddiy e‘tibor qaratilganligi, “2020-2025-yillarda ijod maktablari faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasi”ga ko‘ra, ijod maktablari o‘quvchilarining asosiy ko‘rsatkichlari sifatida o‘zbek va dunyo adabiyoti, o‘zbek va dunyo kinomotografiyasi, o‘zbek va dunyo tasviriy san’ati, o‘zbek va dunyo mumtoz musiqasining eng mukammal asarini bilishi nazarda tutilgani, 2019-2020-o‘quv yilida Davlat test markazi imtihonlari savollari tarkibiga: tarix va geografiya fanlaridan yozuvsiz xarita, jadval, rasmi test topshiriqlari qo‘llanilganligi; abituriyentlarning test topshiriqlarini tez anglay olishi, fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish maqsadida endilikda yana ona tili va adabiyot, chet (ingliz, nemis, fransuz) tillari, biologiya, kimyo fanlaridan ham holatni ifodalash uchun rasmi test topshiriqlari shakllantirilayotganligi ushbu izlanishlarning natijasi sifatida baholash mumkin.

Tahlil va natijalar. (Literature review).A.Zunnunov va boshqalar “Adabiyot o‘qitish metodikasi” nomli metodik qo‘llanmasida ta’kidlaganidek: “Ijtimoiy fanlar o‘z tarkibiga ona tili, adabiyot, tarix, musiqa, tasviriy san’at fanlarini qamrab oladi va ularni o‘zaro birlashtiradi. Ammo ularning har biri o‘z tadqiq etish manbayi va usuliga ega. Shu sababli, maktabda ularni o‘rganishda o‘quvchilarning bu fanlar o‘rtasidagi o‘xshashlikni, har biriga xos xususiyatlarni, har birini o‘rganish usullarini bilib olishlariga erishish o‘qituvchilar oldiga asosiy vazifa qilib qo‘yiladi. Ijtimoiy fanlar o‘zaro bog‘liq holda o‘rganilmasa, o‘quvchilar ongida har bir fan bo‘yicha bir-biridan ajralgan tushunchalar hosil bo‘ladi, ular tarixiy, falsafiy, adabiy dalillar va qonuniyatlar haqida bir butun bilimga ega bo‘lmaydilar. Bu esa o‘quvchilarda ijtimoiy hayot va san’at voqealarini mustaqil aniqlash masalasini va izchil dunyoqarashini shakllantirishga salbiy ta’sir ko‘rsatadi” [3.15].

San’at insonning ruhiy kechinmalarini eng nozik jihatlarigacha qamrab oladi. U faqatgina hissiyotlarga ta’sir etish bilan cheklanmay, balki insonning irodasi va niyatini ham aks ettiradi. Shu nuqtayi nazardan san’atning o‘z-o‘zini anglashni chuqurlashtirish, axloqiy fazilatlarni shakllantirish hamda dunyoqarashni rivojlantirishdagi o‘rni beqiyosdir. Insonni ihartomonlama yetuk shaxs sifatida tarbiyalash jarayonida san’at asarlaridan foydalanish eng samarali vositalardan biri sanaladi. Hozirgi kunda uzluksiz ta’lim tizimida san’atning an’anaviy yo‘nalishlarini o‘rgatish amaliyoti davom ettirilmoqda. Har bir san’at yo‘nalishining o‘ziga xos manbalari bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi asosiy unsur mavjud. Bu unsur “Obraz” dir (rus.obraz– aks)” [5.206].

Obraza tamasi hayotiy mazmun va estetik jozibani o‘zida jamlagan tushuncha bo‘lib, inson tafakkurining mahsuli u orqali inson o‘z ichki kechinmalari, dunyoqarashi, orzu-umidlari va qadriyatlarini ifodalaydi. Shu boisdan obraz san’atning barcha ko‘rinishlarida – adabiyotda, tasviriy san’atda, musiqada va teatrdan muhim o‘rin egallaydi. Obraz tomoshabinni yoki kitobxonni asar mazmuniga olib

kiradi u ichki kechinmalar va teran fikrlar yuritishga undaydi. San'atning tarbiyaviy va estetik vazifalari aynan obraz orqali namoyon bo'ladi. Bolalar va yoshlarda go'zallikni his qilish, ezgulik va yovuzlikni ajratish, murakkab hayotiy holatlarni anglay olish qobiliyati san'at asarlaridagi obrazlarni idrok etish orqali rivojlanadi. Shu sababli ta'lim jarayonida obrazni tahlil qilish, tushunish va yaratishga alohida e'tibor berish zarur.

O'quvchi, tomoshabin yoki tinglovchi badiiy obraz muallifning tasavvur va fikrlari asosida yaratilishini anglashi, adabiyot, tasviriy san'at hamda musiqa asarlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni, ularning izchil va mantiqiy rivojlanishini sezishi va tushunib yetishi zarurdir. Adabiy obrazlarda aks ettirilgan hodisalar o'quvchilar uchun hayotda uchratgan voqealarning umumlashtirilgan shakli, hayotiy tajribaning ifodasi bo'lib xizmat qilishi kerak. Adabiyotni musiqa va tasviriy san'at bilan birgalikda o'rganish busan'at yo'nalishlarining umumiy mohiyatidan kelib chiqadi. Chunki bularning barchasi hayotni obrazlar orqali ifodalaydi va insonga estetik hamda ma'naviy ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotda obraz so'z orqali yaratilganligi uchun u boshqa san'at turlariga nisbatan hayot va inson mohiyatini kengroq va chuqurroq yoritish imkoniyatiga ega. Musiqada esa tuyg'ularning ifoda tili ohang hisoblanadi. Unda eng muhim omil bir-biriga bog'lanib ketadigan intonatsiyalar orqali shakllanuvchi kuy bo'lib, u inson qalbiga izchil ravshda ta'sir ko'rsatadi. Kuy inson ruhiyatida ma'lum o'zgarishlar uyg'otib, tanani bo'shashtiradi, asab tizimini tinchlantiradi, ichki muvozanatni tiklaydi. Ba'zan kuy ohangi, ya'ni undagi mazmunga qarab odam beixtiyo rfikr va hissiyotlar dunyosiga sho'ng'iydi. Shunday kuylar borki, insonda ilhom uyg'otadi, kuch-quvvat baxsh etadi, og'irkechinmalarni yengillashtiradi

Adabiyotshunos Naim Karimov she'r, shoir va musiqa haqida fikr bildirar ekan, lirika va musiqani obrazli aytganda, san'atning Fotima va Zuhrolari, uning egizak farzandlariga qiyoslaylaydi. Darhaqiqat, o'sib kelayotgan avlod uchun musiqiy tarbiyaning ahamiyati muhim ekanligi haqida mutafakkirlarimiz alohida ta'kidlashgan. Shu bilan birqatorda musiqiy atamalarni, usullarni sharhlashga harakat qilganlar. Jumladan, so'z mulking sultoni Alisher Navoiy o'z asarlarida musiqani chuqur o'rganib, shunday degan edi: "Musiqaga jamiyat hayotining muhim negizidir. Faqat musiqagina odamning qalbiga tiniqlik, mutanosiblik va o'z-o'zidan qanoat tuyg'usini olib kiradi va uni baxtiyor qiladi".

Haqiqatdan ham adabiyot va musiqa insonning axloqiy estetik hissiyotlariga kuchli va betakror ta'sir etish xususiyatiga ega. Shuning uchun ham bu fanlarni o'qitishda eng, avvalo, tarbiyaviy maqsadlar bosh vazifa hisoblanadi. Ma'lumki, adabiyot fani birinchi navbatda ona tili fani bilan ajratib bo'lmaydigan darajada yaqin aloqadorlik mavjud. Negaki, adabiyot so'z san'ati sifatida ona tiliga tayanadi, undan quvvat oladi. Ona tili darslarida badiiy matnlarning til xususiyatlarini, adabiyot

saboqlarida esa soʻzlarning maʼno turlarini integrativlik asosida oʻrganish darslar samaradorligini oshiradi. Ona tili saboqlarini adabiy matnlar vositasida oʻqitish zarur. Adabiyot darslarida olingan nazariy maʼlumotlardan ona tili darslarida foydalanish bilimning mustahkamligini taʼminlaydi. Muayyan bir fanni oʻqitishda oʻrganilayotgan mavzuning tabiatidan kelib chiqqan holda boshqa oʻquv fanlari bilan turli darajada integratsiya amalga oshiriladi. Mutaxassislarning taʼkidlashlaricha, oʻquv fanlari oʻzaro aloqadorlik darajasi boʻyicha:

- a) bir tomonlama:
- b) ikki tomonlama:
- d) koʻp tomonlama integratsiyalanishi mumkin.

Bir tomonlama integratsiya bir xilturdagi oʻquvfanlar mavzusini yoritishga xizmat qilishi jihatlardan foydalanish kerak boʻladi. Masalan, adabiyot darslaridagi biror mavzuni tushuntirishda qozoq yoki qoraqalpoq adabiyotidagi ayni shunga oʻxshash mavzudan foydalanilsa, bir tomonlama integratsiya yuzaga keladi. Agar adabiyot darsidagi biror mavzuni oʻrgatishda ona tili, tarix, musiqa yoki boshqa ijtimoiy fanlar bilan bogʻliq maʼlumotlar bogʻlab oʻrgatilsa, ikki tomonlama integratsiya paydo boʻladi. Adabiyot darslaridagi qaysidir mavzuni tushuntirishda ikkitadan ortiq fanga tegishli maʼlumotlardan foydalanilsa, koʻp tomonlama integratsiya hosil boʻladi.

Ilmiy tadqiqotlarga koʻra, oʻqituvchilarining fanlararo aloqalarni amalga oshirishda quyidagilarni bilishi va ularga amal qilishi talab etiladi: aloqador fanlarning mazmuni va tuzilishiga tegishli tarkibiy qismlarni ajratib olish, aloqador fanlarni oʻqitish vaqtida oʻzaro muvofiqlashtirishni amalga oshirish, fanlararo aloqadorlik shakllantirishda, qonunlar va nazariyalarni oʻrganishda uzluksizlikni taʼminlash, oʻquvchilarda oʻquv faoliyatiga bogʻliq koʻnikma va malakalarini shakllantirishni umumiy tushunchalar, asosiy qonun va nazariyalarni oʻrganish jarayoni bilan bogʻlanishini taʼminlash, oʻrganilgan aloqador obyektlar orqali turli tabiat hodisalarining oʻzaro bogʻliqligini yoritib berish, aloqador fanlarning oʻquv axborotlarini tahlil qilish, oʻquvchilarda fanlararo bilim va koʻnikmalarning shakllanganlik darajasi, fanlararo aloqalar asosida qoʻllaniladigan oʻqitish usullari, oʻquvmashgʻulotlari shakllari, oʻqitish vositalarining samaradorligi, obyektlararo aloqalarni amalga oshirishga yordam beradigan maqsad vazifalar tizimini shakllantirish tarkibi, fanlararo aloqalarni amalga oshirishga qaratilgan taʼlim-tarbiya ishlarini rejalashtirish, fanlararo aloqalarning taʼlimiy va rivojlantiruvchi imkoniyatlarini aniqlash, fanlararo va integrativ mazmunli darslar, seminarlar va boshqa mashgʻulotlarni loyihalash, fanlararo bilim va koʻnikmalarni shakllantirishda oʻquvchilar duch kelishi mumkin boʻlgan qiyinchiliklar va xatolarni oldindan koʻra olish, darslarning uslubiy jihozlarini loyihalash, fanlararo aloqalar asosida oʻqitishning eng ratsional shakllari va usullarini tanlash, oʻquv va bilim olish

faoliyatini tashkil etishning turli shakllarini rejalashtirish, o‘quv mashg‘ulotlarining didaktik ta‘minotini loyihalash, tashkiliy komponent maqsad va vazifalarga, ularning individual xususiyatlariga qarab o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini tashkil etish, fanlararo aloqalar asosida o‘quvchilarning fanlarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarini shakllantirish, fan to‘garaklari va fakultativ mashg‘ulotlariga doir ishlarni tashkil etish va boshqarish, o‘quvchilar faoliyatini kuzatish usullaridan foydalana olish, muloqat psixologiyasining kommunikativ komponenti, integratsiyalashgan bilim va ko‘nikmalarni shakllantirishning psixologik va pedagogik asoslari, o‘quvchilarning ruhiy xolatlari, o‘quvchilar jamoasida psixologik vaziyatlarni boshqarish, sinfda o‘zaro munosabatlarni o‘rnatish, fanlararo aloqalarni birgalikda amalga oshirish maqsadida tegishli fan o‘qituvchilari bilan shaxslararo munosabatlarni o‘rnatishi lozim.

Xulosa va takliflar. (Conclusion/Recommendations). Integratsiya go‘yoki bilim berishda zarur emasga o‘xshaydi, biroq u insonning dunyoni kengroq tushunishi uchun bir yo‘l bo‘lib, u orqali o‘quvchilar dunyoqarashi kengayadi: til, san‘at, tarix, musiqa, odobnoma va adabiyotning qonuniyatlarini chuqur anglaydi, aloqadorlikni bilib oladi.

Shuningdek, integratsiyalashgan ta‘lim, o‘quvchilarda ijodkorlik qobiliyatini o‘stiradi, ularning faolligini oshiradi. O‘quvchilarni ijod qilishga o‘rgatish, izlanishga yo‘naltirish, tasavvur va fantaziyani hosil qilishda ingegratsiyadan foydalanish ta‘lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Husanboyeva Q, Niyozmetova R. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Barkamol fayz media nashriyoti, 2018.
2. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent, 2010.
3. Quronov D., Mamajonov Z., Sheralieva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. –Toshkent: Akademnashr, 2010.
4. Zunnunov A. va boshqalar. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.

**REFLEKSIV KOMPETENSIYALARNING MAZMUN-MOHIYATI VA
PEDAGOGIK AHAMIYATI
(BO‘LAJAK O‘QITUVCHILAR MISOLIDA)**

Yuldasheva Sevara Maxsudjonovna

Samarqand pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

sevara.08038896@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksiv kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy asoslari hamda ularning mazmun-mohiyati yoritilgan. Bunda refleksiya tushunchasining pedagogik talqini, refleksiv kompetensiyalarning tarkibiy komponentlari va ularning pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksiv kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik omillar, metod va yondashuvlar ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Refleksiv kompetensiyalar o‘qituvchining o‘z kasbiy faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirishga xizmat qiladigan muhim kasbiy funktsiya sifatida talqin etiladi hamda pedagogik jarayon samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: pedagogik faoliyat, kasbiy kompetentlik, refleksiv tahlil, pedagogik jarayon, kasbiy rivojlanish, o‘z-o‘zini baholash, pedagogik mahorat.

**СОДЕРЖАНИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ РЕФЛЕКСИВНЫХ
КОМПЕТЕНЦИЙ
(НА ПРИМЕРЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ)**

Аннотация: В данной статье раскрываются теоретические основы формирования рефлексивных компетенций у будущих учителей, а также их сущностное содержание. Рассматривается педагогическая интерпретация понятия рефлексии, анализируются структурные компоненты рефлексивных компетенций и их значение в повышении эффективности педагогической деятельности. Кроме того, научно обосновываются педагогические факторы, методы и подходы, способствующие развитию рефлексивных компетенций у будущих учителей. Рефлексивные компетенции рассматриваются как важная профессиональная функция, обеспечивающая анализ, оценку и совершенствование собственной профессиональной деятельности учителя, а также выступающая значимым фактором повышения эффективности педагогического процесса.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, профессиональная компетентность, рефлексивный анализ, педагогический процесс, профессиональное развитие, самооценка, педагогическое мастерство.

THE CONTENT AND PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE OF REFLECTIVE COMPETENCIES (AN EXAMPLE OF FUTURE TEACHERS)

Abstract: This article reveals the theoretical foundations of the formation of reflective competencies in future teachers and highlights their essential characteristics. The pedagogical interpretation of the concept of reflection is considered, and the structural components of reflective competencies as well as their role in increasing the effectiveness of pedagogical activity are analyzed. In addition, pedagogical factors, methods, and approaches that contribute to the development of reflective competencies in future teachers are scientifically substantiated. Reflective competencies are interpreted as an important professional function that enables teachers to analyze, evaluate, and improve their own professional activities and serves as a significant factor in enhancing the effectiveness of the pedagogical process.

Keywords: pedagogical activity, professional competence, reflective analysis, pedagogical process, professional development, self-assessment, pedagogical mastery.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda reflektiv kompetensiyani shakllantirish muhim ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ta'lim jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining o'z kasbiy faoliyatini tahlil qilish, baholash hamda uni takomillashtirish qobiliyatiga bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, bo'lajak o'qituvchilarda reflektiv kompetensiyalarni shakllantirish masalasi pedagogika fanining dolzarb ilmiy muammolaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Refleksiya pedagogik faoliyatni anglash, uning natijalarini baholash va kelgusidagi faoliyatni samarali tashkil etishga xizmat qiladigan muhim nazariy hamda amaliy mexanizmlardan biridir. Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan modernizatsiya jarayonlari pedagoglardan yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlik, mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish hamda o'z faoliyatini muntazam ravishda takomillashtirib borishni talab etadi. Bu esa o'z navbatida bo'lajak o'qituvchilarda reflektiv kompetensiyalarni rivojlantirish zaruratini yanada kuchaytiradi. Reflektiv kompetensiyalar pedagogning o'z faoliyatini tahlil qilish, pedagogik vaziyatlarni baholash, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni samarali hal etish imkonini beradi. Natijada pedagog o'z kasbiy faoliyatini takomillashtirishga, ta'lim jarayonini samarali tashkil etishga hamda o'qituvchilar bilan samarali muloqot o'rnatishga erishadi. Pedagogika va psixologiya fanlarida refleksiya hamda reflektiv kompetensiyalar masalasi turli ilmiy tadqiqotlarda keng o'rganilgan. Mazkur tadqiqotlarda refleksiya shaxsning o'z faoliyatini anglash, tahlil

qilish va baholash jarayoni sifatida talqin qilinadi. Shu bilan birga, refleksiv kompetensiyalar pedagogning kasbiy rivojlanishi, pedagogik mahoratini oshirish hamda ta'lim jarayonining sifatini ta'minlashda muhim omil sifatida qaraladi. Bo'lajak o'qituvchilarda refleksiv kompetensiyalarni shakllantirish pedagogik ta'lim jarayonining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarda refleksiv kompetensiyalarning mazmun-mohiyati, ularning tarkibiy komponentlari hamda pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, refleksiv kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik omillar, metod va yondashuvlar nazariy jihatdan asoslab beriladi. Mazkur masalaning ilmiy o'rganilishi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish hamda ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Refleksiv kompetensiyalar va pedagogik refleksiya masalasi bugungi pedagogika fanida keng ilmiy o'rganilgan. Refleksiya tushunchasi pedagogik tadqiqotlarda shaxsning o'z faoliyatini anglash, tahlil qilish va baholash jarayoni sifatida talqin qilinadi, u pedagogning tanqidiy tafakkuri, metakognitiv jarayonlari va kasbiy o'sishida muhim omil sifatida e'tirof etilgan. Xususan, ilg'or tadqiqotlarda refleksiv kompetensiyaning psixologik va pedagogik asoslari yoritilgan, bu jarayon o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini ongli boshqarish, qaror qabul qilish va o'z-o'zini baholashni o'z ichiga oladi. Shuningdek, o'qituvchilarda refleksivlik ko'nikmalarini shakllantirish, uning zamonaviy ta'limdagi roli va pedagogik tadqiqotlarda yoritilishi bo'yicha ilmiy tahlillar mavjud. Bu tadqiqotlarda refleksiya pedagogning kasbiy rivojlanishida muhim omil sifatida ko'riladi hamda refleksiv kompetentlik – pedagogning chuqur pedagogik tafakkur va amaliyotni takomillashtirishga yo'naltirilgan murakkab kasbiy salohiyat ekanligi ta'kidlangan. Refleksiv kompetensiyaning ta'lim jarayonidagi o'rni bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ham mavjud bo'lib, unda reflektiv kompetensiya pedagogning o'z faoliyatini anglash, tahlil qilish va takomillashtirish qobiliyatini ifodalovchi asosiy kasbiy kompetensiya sifatida qaraladi. Bunday yondashuvlar ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash va o'z faoliyatini baholash ko'nikmalarini rivojlantirishda refleksiv kompetensiyalarning o'rni muhim ekanligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, pedagogik refleksiya o'qituvchining kasbiy mahoratini rivojlantirish vositasi sifatida ham ko'rib chiqilgan bo'lib, bu jarayon o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mustaqil tadqiqotlarda refleksiv kompetensiyaning tarkibiy komponentlari (masalan, tanqidiy fikrlash, o'z-o'zini baholash, refleksiv tahlil) aniqlangan, bu komponentlar pedagogning kasbiy kompetentligini to'liq ifodalashga yordam beradi. Biroq mavjud tadqiqotlar ko'pincha refleksiv kompetensiyaning

individual komponentlariga yoki umumiy ta'lim jarayonidagi roli bilan chegaralangani sababli, aynan **bo'lajak o'qituvchilarda reflektiv kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari va ularning pedagogik jarayon samaradorligiga ta'siri** kabi kompleks masalalar yanada chuqur ilmiy tadqiqotni talab etadi. Reflektiv kompetensiyalar pedagogik tadqiqotlarda ko'p yillardan beri o'rganib kelinayotgan muhim ilmiy-kasbiy kategoriya hisoblanadi. Refleksiya pedagogik faoliyatni anglash, o'z-o'zini baholash va takomillashtirish jarayoni sifatida talqin qilinadi, bu jarayon o'qituvchining kasbiy o'sishiga xizmat qiladigan asosiy mexanizmlardan biri bo'lib qolmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, reflektiv kompetensiya kasbiy pedagogik yondashuv va metakognitiv jarayonlar bilan bevosita bog'liq bo'lib, pedagoglarning o'z faoliyatlarini strategik tarzda qayta ko'rib chiqish, tahlil qilish va samarali takomillashtirish imkonini beradi[1. 89-b.].

Bo'lajak o'qituvchilarda reflektiv ko'nikmalarni rivojlantirish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda ijtimoiy-psixologik va kasbiy jihatdan muhim ahamiyatga ega ekanligi ilmiy adabiyotlarda qayd etilgan. Olib borilgan tadqiqotlarda refleksiya bo'lajak pedagoglarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishida hal qiluvchi omil bo'lib, ta'limiy faoliyatga chuqur yondashuvni talab qilishi ta'kidlangan. Reflektivlik o'z-o'zini boshqarish, tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi, bu esa uchrayotgan pedagogik vaziyatlarda moslashuvchanlikni oshiradi. Pedagoglik amaliyotida reflektiv kompetensiyaning o'rni ham alohida tadqiq etilgan bo'lib, u o'qituvchilarning kasbiy faoliyatini tizimli boshqarish, faoliyat natijalarini baholash va pedagogik qarorlar qabul qilish jarayonini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu bilan birga reflektiv yondashuvlar o'quv jarayonida interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlardan foydalanish va metakognitiv strategiyalarni qo'llash orqali o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirishga yordam beradi.

MULOHAZA. Ilmiy adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, reflektiv kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida pedagogik ta'lim muassasalari o'quvchilarga o'z faoliyatini tahlil qilish, didaktik qarorlar qabul qilish va o'z-o'zini baholash qobiliyatlarini mustahkamlash uchun maxsus metodik vositalarni qo'llash zarurligini tasdiqlaydi. Talabova D. [3. 234-b.] reflektiv kompetensiyaning to'rtta tarkibiy komponentlar ya'ni: kognitiv, tahliliy, baholash va rivojlanish elementlarini aniqlab, ularni raqamli ta'lim muhiti sharoitida samarali shakllantirish yo'llarini taklif etadi. Bu komponentlar bo'lajak o'qituvchilarda metakognitiv ongni rivojlantirish va pedagogik amaliyotni mazmunli tahlil etish uchun muhim ahamiyatga ega. Ilmiy izlanishlarda reflektiv kompetensiyaning samaradorligini oshirish uchun xalqaro usullardan Lesson Study, jamoaviy kuzatuv, teskari aloqa mexanizmlari va rejalashtirilgan reflektiv daftarlar kabi integrativ yondashuvlarni qo'llash samarali

ekanini ko'rsatadi [5. 284-b.]. Bu usullar nafaqat o'qituvchilarning professional fikrlashini chuqurlashtirish, balki ularning amaliyotni doimiy takomillashtirishga yo'naltirilgan ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Shu boisdan bo'lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida reflektiv kompetensiyalarni shakllantirish muhim ilmiy-amaliy vazifa bo'lib, bu jarayon ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish va zamonaviy ta'lim jarayonlarini samarali boshqarish uchun zarur hisoblanadi. Refleksiya va reflektiv kompetensiya bunda, refleksiya pedagogik tadqiqotlarda shaxsning o'z faoliyatini anglash, tahlil qilish va baholash jarayoni sifatida talqin qilinadi. Bu jarayon o'qituvchining kasbiy rivojlanishida, pedagogik qarorlarni qabul qilishda, shuningdek o'quv jarayonini samarali boshqarishda muhim vosita hisoblanadi. Reflektiv kompetensiyani "Amaliyotni doimiy tahlil qilish va o'z-o'zini takomillashtirish orqali professional faoliyatni optimallashtirish qobiliyati" sifatida belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, reflektiv kompetensiya nafaqat pedagogik faoliyatni anglash, balki o'qituvchining metakognitiv salohiyatini rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Reflektiv kompetensiyaning tarkibiy jihatlari bir necha komponentdan iborat: kognitiv, baholash, analitik va rivojlantirish elementlari [3. 134-b.]. Kognitiv komponent pedagogning o'z faoliyatini anglash qobiliyatini, baholash komponenti esa natijalarni tanqidiy baholash imkoniyatini beradi. Analitik komponent pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va yechimlarni ishlab chiqish imkonini beradi, rivojlantirish komponenti esa o'z-o'zini takomillashtirish va professional mahoratni oshirishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, reflektiv kompetensiyalar pedagogning kasbiy mahorati va pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishda bevosita rol o'ynaydi [2. 342-b.].

1-jadval.

Reflektiv kompetensiyalarning mazmun-mohiyati va tarkibi

T/r	Yo'nalish	Tavsifi va tarkibiy elementlari
1	Mohiyati	Shaxsning o'z harakatlari va holatlarini tahlil qilishi, anglash jarayoni.
2	Tarkibiy komponentlar	- O'z-o'zini anglash: Shaxsiy "Men" qiyofasini va kasbiy pozitsiyasini shakllantirish. - O'z-o'zini baholash: Yutuq va kamchiliklarni xolis tahlil qilish. - O'z-o'zini loyihalash: Kelgusi faoliyat strategiyalarini belgilash.
3	Subyektlik statusi	Ta'lim oluvchini passiv obyektidan o'z rivojlanishi uchun javobgar faol subyektga aylantirish.
4	Pedagogik ahamiyati	Kasbiy mahoratni oshirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va "yaqin rivojlanish zonasi"ni kengaytirish.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda reflektiv kompetensiyalarni shakllantirishda zamonaviy ta‘lim tizimi global ta‘lim standartlariga moslashishni talab qiladi. Bu esa bo‘lajak pedagoglardan mustaqil fikrlash, tahlil qilish, o‘z-o‘zini baholash va doimiy professional o‘shishga intilishni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, reflektiv kompetensiyalarni shakllantirish bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va pedagogik mahoratini rivojlantirishda dolzarb vazifa sifatida qaraladi [1. 89-b.]. Reflektiv kompetensiyalar pedagoglarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini birlashtiruvchi vosita sifatida o‘rganilgan. Ular o‘qituvchilarga pedagogik vaziyatlarda samarali qarorlar qabul qilish, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini aniqlash va ta‘lim jarayonini optimallashtirish imkonini beradi [9. 326-b.]. Shu bilan birga, reflektiv yondashuvlar pedagogning tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi, pedagogik xatolarni aniqlash va ularni tuzatishga xizmat qiladi.

2-jadval.

Jamoaviy o‘qitish va SI texnologiyalarining o‘rni

Texnologik yondashuv	Amaliy imkoniyatlari
SI va Adaptiv tizimlar	O‘quvchilarning bilim darajasini avtomatik tahlil qilish va individual o‘quv trayektoriyasini loyihalash.
Jamoaviy o‘qitish (TBL)	Hamkorlikda muammolarni hal qilish, ijtimoiy kooperatsiya va “peer-like agent” (SI bilan sheriklik).
Fanlararo integratsiya	Tabiatshunoslik, matematika va ona tili fanlarini yaxlit pedagogik jarayonda birlashtirish (masalan, “Qushlar” mavzusi).
Avtomatik baholash	Real vaqt rejimida bilim darajasini aniqlash va individual metodik tavsiyalar berish.

Pedagogik jarayonda reflektiv kompetensiyalarni rivojlantirishda ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, reflektiv kompetensiyalarni rivojlantirishda integrativ va interaktiv pedagogik yondashuvlar samarali hisoblanadi. Bunda Lesson Study, kollegial kuzatuv, teskari aloqa mexanizmlari va strukturaviy reflektiv daftarlar pedagoglarning professional tahlil va o‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyatlarini mustahkamlaydi [4. 545-b.]. Bundan tashqari, raqamli ta‘lim muhiti reflektiv kompetensiyalarni shakllantirishda muhim vosita bo‘lib, o‘quvchilarga o‘z faoliyatini baholash, tahlil qilish va pedagogik qarorlarni ishlab chiqish imkonini beradi [3. 134-b.]. Shu yondashuvlar bo‘lajak o‘qituvchilarda metakognitiv ongini rivojlantirish, o‘z-o‘zini baholash va pedagogik mahoratni oshirishga xizmat qiladi.

3-jadval.

Zamonaviy pedagogning transformatsiyalashgan rollari

Rol nomi	Vazifasi va funksiyasi
Moderator	Guruh bilan teng huquqli hamkorlik (dialog) oʻrnatuvchi, jarayonni chegaralovchi va yoʻnaltiruvchi.
Fasilitator	Oʻquvchilarning mustaqil faoliyatini qoʻllab-quvvatlovchi va qulay muhit yaratuvchi.
Tutor (Tyutor)	Individual taʼlim trayektoriyasi boʻyicha maslahat beruvchi va koʻmaklashuvchi.
Mentor	Kasbiy tajriba bilan oʻrtoqlashuvchi, yoʻl-yoʻriq koʻrsatuvchi murabbiy.

Ilmiy tadqiqotlar jarayonida oʻrganilgan adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, reflektiv kompetensiyalar pedagogik jarayon samaradorligini oshirishda asosiy omil sifatida qaraladi. Shu bilan birga, zamonaviy taʼlim tizimida boʻlajak oʻqituvchilarda reflektiv kompetensiyalarni shakllantirish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb masala hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar koʻrsatadiki, reflektiv kompetensiyalarni tizimli shakllantirish boʻlajak pedagogning kasbiy mahoratini oshirish, pedagogik jarayonni optimallashtirish va oʻquvchilarning mustaqil fikrlash koʻnikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [1. 89-b.]; [3. 134-b.]; [9. 326-b.].

4-jadval.

Sikstet modeli (Kompetentli yondashuv)

T/r	Bosqich	Tavsifi
1	Bilim	Nazariy maʼlumotlar majmui.
2	Koʻnikma	Bilimlarni tanish vaziyatlarda qoʻllash.
3	Malaka	Avtomatlashgan harakatlar shakli.
4	Amaliy tajriba	Faoliyat jarayonida toʻplangan koʻnikmalar.
5	Kompetensiya	Bilim va malakalarni kundalik va kasbiy hayotda qoʻllash layoqati.
6	Kompetentlik	Integral shaxsiy tavsif, kasbiy funksiyalarni meʼyor darajasida bajarish.

XULOSA O'rganilgan adabiyotlar va amaliy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilarda refleksiv kompetensiyalarni tizimli shakllantirish pedagogik jarayonning samaradorligini oshirish, pedagogning kasbiy salohiyatini rivojlantirish va o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashuvchan ta'limni ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Refleksiv yondashuv pedagogga o'z amaliy faoliyatini tizimli tahlil qilish, pedagogik qarorlarni ongli ravishda qabul qilish, shuningdek, ta'lim jarayonini doimiy optimallashtirish imkoniyatini beradi. Shu bilan birga, refleksiv kompetensiyalar bo'lajak o'qituvchilarning metakognitiv ongini chuqurlashtiradi, tanqidiy fikrlash va o'z-o'zini baholash qobiliyatlarini mustahkamlaydi hamda pedagogik vaziyatlarda innovatsion va moslashuvchan yondashuvlarni qo'llashga imkon yaratadi. Shu nuqtai nazardan, refleksiv kompetensiyalar pedagogik jarayon sifatini oshirish, kasbiy mahoratni mukammallashtirish va professional o'sishga yo'naltirilgan ilmiy-amaliy faoliyatni tashkil etishda markaziy o'rin tutadi. O'rganishlar natijasida quyida **tavsiyalar keltirib o'tamiz: Pedagogik ta'lim dasturlarini modernizatsiya qilish:** Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarga refleksiv kompetensiyalarni tizimli rivojlantirishga qaratilgan maxsus modul va kurslar ishlab chiqilishi zarur. Ushbu kurslarda Lesson Study, kollegial kuzatuv, teskari aloqa va strukturaviy reflektiv daftarlar kabi integrativ va interaktiv metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. **Raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish:** Refleksiv kompetensiyalarni shakllantirish jarayonida elektron portfellar, onlayn reflektiv jurnallar va virtual ta'lim platformalaridan keng qo'llash samarali hisoblanadi. Bu pedagogga o'z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirishda keng imkoniyatlar yaratadi. **Mentorlik va kollegial kuzatuv mexanizmlarini joriy etish:** Bo'lajak pedagoglarning refleksiv kompetensiyalarini rivojlantirishda mentorlik, professional hamkorlik va kollegial kuzatuv tizimini tizimli qo'llash muhim ahamiyatga ega. Bu pedagogga o'z faoliyatini doimiy baholash va takomillashtirish imkonini beradi. **Doimiy professional rivojlanish tizimi:** Refleksiv kompetensiyalarni shakllantirish faqat o'quv jarayonida emas, balki professional rivojlanish kurslari, ilmiy seminarlar va treninglar orqali ham davom ettirilishi lozim. **Ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va chuqurlashtirish:** Refleksiv kompetensiyalarning ta'lim jarayonidagi samaradorligi, pedagogning individual xususiyatlariga ta'siri hamda interaktiv metodlar bilan bog'liq ta'sirini o'rganishga qaratilgan kompleks tadqiqotlar olib borilishi zarur. Ushbu natijalar bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini yanada sifatli rivojlantirish va pedagogik jarayonni optimallashtirishga xizmat qiladi.

Refleksiv kompetensiyalarni tizimli ravishda rivojlantirish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy salohiyatini oshirish, pedagogik jarayonni samarali boshqarish va ta'lim sifatini yuqori darajaga ko'tarish uchun nafaqat muhim, balki strategik ahamiyatga ega ilmiy-amaliy vosita sifatida qaraladi. Bu kompetensiyalar pedagogga o'z faoliyatini doimiy tahlil qilish, pedagogik qarorlarni ongli ravishda qabul qilish, shuningdek, o'quv jarayonidagi murakkab vaziyatlarda moslashuvchan va innovatsion yondashuvlarni qo'llash imkoniyatini beradi. Shuningdek, refleksiv yondashuv bo'lajak o'qituvchilarda metakognitiv ongni rivojlantirish, tanqidiy fikrlash va o'z-o'zini baholash qobiliyatini mustahkamlashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida pedagogning professional o'sishini ta'minlaydi, pedagogik xatolarni aniqlash va tuzatish imkoniyatini yaratadi hamda ta'lim jarayonini optimallashtirishga yordam beradi. Shu tariqa, refleksiv kompetensiyalarni tizimli shakllantirish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini chuqurlashtiradi, ularning pedagogik qaror qabul qilish va o'quv jarayonini boshqarish qobiliyatini sezilarli darajada oshiradi hamda sifatli va samarali ta'lim muhitini yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Akbarova G.S. Refleksiv kompetensiya tushunchasining pedagogik va psixologik asoslari. *Pedagogs International Research Journal*. 2025. Retrieved from <https://openresearch-hub.com/index.php/ped/article/view/771>
2. Gorbunova N.V., Gluzman N.A., & Osadchaya I.V. Pedagogical reflection as a professional competence in conditions of lifelong pedagogical education. 2021. *SHS Web of Conferences*, 113, 00094.
3. Talabova D. Developing Professional-Reflexive Competence in Future Primary School Teachers Within a Digital Learning Environment. 2025. *International Journal of Pedagogics*.
4. Hummes V., & Seckel J. Integrative Approaches to Teacher Reflection and Professional Development. *Frontiers in Education*. Retrieved from 2024. <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2024.1331199/full>
5. Narkuzieva Z.K. *Psychological and Pedagogical Features of Developing Reflective Competence of Students in the Process of Teaching English*. *American Journal of Philological Sciences* 2026.
6. Mustaeva E. *Methods and Tools for Developing English Language Teachers' Reflective Competence in Professional Development Courses*. *WOS Journals* 2025.
7. Tojiyeva S., & Jovliyeva M. *Pedagogik faoliyatda refleksiya*. *Samarali ta'lim va barqaror innovatsiyalar jurnali* 2025.

8. Dilshodbekova M.I. *Talabalarda refleksiv kompetensiyani shakllantirishning pedagogik-psixologik asoslari. Miasto Przyszłości 2025.*
9. Odiljonova O. *The Teacher's Professional Competence in the Reflective Management of the Pedagogical Process. International Journal of Pedagogics 2025.*

**TALABALARDA ANALITIK FIKRLASH KO'NIKMALARINI
SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI****Urolov G'ulom Berdiyov o'g'li**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

gulomurolov95@gmail.com

Annotatsiya. Analitik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda biror mavzu buyicha sodir bo'ladigan qarama-qarshiliklarni tizimli hal qilish tushuniladi. Analitik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish mexanik jarayon emas, balki jonli, erkin faoliyatdir. Maqolada talabalarda analitik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik jihatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Bilim, mutaxassis, madaniyat, kasb, mantiq, tafakkur, хотира, diqqat, tasavvur, idrok.

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ АНАЛИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У
УЧАЩИХСЯ**

Аннотация. Под формированием навыков аналитического мышления понимается систематическое разрешение противоречий, возникающих по данной теме. Формирование навыков аналитического мышления – это не механический процесс, а живая, свободная деятельность. В статье рассматриваются педагогические и психологические аспекты формирования навыков аналитического мышления у учащихся.

Ключевые слова: Знание, специалист, культура, профессия, логика, мышление, память, внимание, воображение, восприятие.

**PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPING
ANALYTICAL THINKING SKILLS IN STUDENTS**

Abstract. Developing analytical thinking skills involves systematically resolving contradictions that arise on a given topic. Developing analytical thinking skills is not a mechanical process, but a living, free activity. This article examines the pedagogical and psychological aspects of developing analytical thinking skills in students.

Keywords: Knowledge, specialist, culture, profession, logic, thinking, memory, attention, imagination, perception.

Kirish. Bugungi axborot davrida barcha soha mutaxassislaridan yangi hayot va kasbiy sharoitlarga moslashish omili sifatida analitik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishni talab qiladi.

Axborot odamlarga hayot subyekti sifatida ta'sir ko'rsatishning, ularning ijtimoiy va individual ongini, shaxsiy va kasbiy fazilatlarini, xulq-atvorini va faoliyatini rivojlantirishning universal vositasiga aylandi. Axborotning qadriyat, fan va madaniyat mahsuli sifatidagi ko'p funksiyali maqsadi oshdi, bu esa bilim subyektida shaxsning ta'lim sifati va bilimdonligi mezon sifatida, ayniqsa kasbiy tayyorgarlik nuqtayi nazaridan, unga nisbatan analitik munosabatni uyg'otadi. Bularning barchasi har qanday faoliyat sohasidagi mutaxassisdan har qanday ma'lumotni tanqidiy tahlilga duchor qila olishini va xohlashini talab qiladi, bu esa rivojlangan analitik fikrlashni talab qiladi.

Analitik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish oliy ta'limning maqsadlaridan biri hisoblanadi. Shaxsning axborot madaniyatining bir qismi sifatida analitik fikrlash talabalarga dunyoda, kasbda va insoniy munosabatlarda optimal yo'nalishni ta'minlaydi, ijtimoiylashuv jarayonini tezlashtiradi va hayotning murakkab, tanqidiy vaziyatlarida yetarli xulq-atvor va faoliyat shaklini rivojlantiradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Analitik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda biror mavzu buyicha sodir bo'ladigan qarama-qarshiliklarni tizimli hal qilish tushuniladi. Analitik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish mexanik jarayon emas, balki jonli, erkin faoliyatdir. Inson muammoni hal qilish jarayonida mantiqiy operatsiyalarning tuzilishini tizimli kuzatish jarayonida aniqlab bilymaydi. Uni aniqlashda maxsus tahlil talab qilinadi. Analitik fikrlaydigan sub'ekt bu jarayonda ikkinchi darajali elementlarni qoldirib, ob'ekt-topshiriqning dinamik tuzilishini bilishga intiladi.

Amerikalik olim D.Kluster analitik (tanqidiy) fikrlashning 5 ta ko'rsatkichini ko'rsatgan: 1) fikrlash erkin va mustaqil bo'lishi kerak; 2) nazariy bilim va axborotlar fikrlashga undaydi; 3) so'rash va savollar qo'ya olish uquvi va qobiliyati mavjudligi; 4) ishonchli dalillarni keltira olish, o'z fikrlarini va muammoning tanlangan yechimini mantiqan isbotlab bera olish qobiliyati; 5) bunday fikrlash ijtimoiy hisoblanadi, ya'ni, bunday jamiyatda sinovdan o'tadi va silliqlanadi [5]. Analitik (tanqidiy) fikrlash qobiliyatini shakllantirish uchun bo'lajak o'qituvchiga axborotlarni tahlil qilishni o'rgatish kerak. A.L.Tertel "tahlil – bu ob'ektdagi u yoki bu tomonlarini, unsurlarini, o'ziga xosliklarini, aloqalarini, munosabatlarini va boshqa jihatlarni ajrata bilish kerak. Bu - o'rganayotgan ob'ektni u tashkil topgan qismlarga ajratishdir" deb hisoblaydi [8]. V.A.Slastenin "tahlil qobiliyati – bu umumiydan uni tashkil qilgan qismlarini ajratib olish" deb ta'kidlaydi. Uning fikricha, bu nafaqat axborotni tahlil qilish, balki sintez ham qilishdir [7].

V.Karimovanning fikriga ko'ra, ta'lim-tarbiya jarayonida analitik tafakkur talaba uchun omilkor aql-zakovat quroli vazifasini bajaradi [4]. E.G'oziyev tafakkur nafaqat psixologiyaning balki mantiq, falsafa xatto kibernetikaning xam tadqiqot obyektiga aylanganligini, faqat bu fanlar doirasida tafakkur ilmiy muammolarga bog'liq

jihatlardan tadqiq etilishini ta'kidlagan [2]. Olimning fikricha, tafakkur bir-biri bilan chambarchas bog'langan xotira, diqqat, tasavvur, idrok kabi boshqa ruxiy jarayonlar bilan uyg'unlikda yuzaga keladi.

Shunday qilib, talabalarda analitik (tanqidiy) fikrlashni rivojlantirishdagi asosiy muammo – har qanday vaziyatda har qanday axborotni yuqori darajada tahlil qilish, tanqidiy baholash – bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q.

O.V.Igrakova o'z tadqiqotlarida analitik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishni ob'ektiv baholashga intiladi [3]. Analitik fikrlashni shakllantirish jarayonida masalalarni echish uchun ma'lum algoritmlar ishlab chiqiladi. Bu uning keyingi taraqqiyotini oldindan belgilab beradi va tafakkur sub'ektivlik sifatini saqlab qoladi. A.Z.Zak analitik tahlil elementni aniqlash bilan bog'liq b'olib, uning xususiyatlarining o'zgarishi mavjud hodisalarga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi, deb ta'kidlaydi [10]. Demak, analitik fikrlaydigan sub'ekt tizimni shakllantiruvchi xususiyatni aniqlash uchun tizimning barcha parametrlarini hisobga olishi kerak bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Fan sohasida “analitik fikrlash” psixologik atamasi pedagogikaning asosiy toifalari: tarbiya, ta'lim, o'rganish, o'qituvchi va talaba bilan chambarchas bog'liq. Bu bog'liqlik zamonaviy ta'limning asosiy tamoyillari, jumladan, tahlil tushunchalari va analitik yondashuv: ta'limni fundamentalizatsiya qilish, ta'lim jarayonlarini integratsiyalash va o'rganishni farqlash va individuallashtirish tamoyillari bilan osonlashadi. Bu tamoyillar talabalarning asosiy fikrlarni aniqlash, o'xshashliklar, farqlar, munosabatlar va aloqalarni aniqlash ko'nikmalarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Ularning faoliyatda qo'llanilishi uni analitik sifatida tavsiflaydi, uning ishlashi har doim tegishli fikrlash turi bilan belgilanadi.

Ta'lim mazmunini yuqori sifatli o'zlashtirish fanlararo va tematik aloqalarni o'rnatishni, ilmiy terminologiyadan foydalanishni va axborotni tizimlashtirishni talab qiladi, bu esa analitik fikrlashga tayanishni ham talab qiladi.

Talabalarda analitik fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik-psixologik jihatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Zamonaviy ta'lim kasbiy faoliyatida o'zining barcha salohiyatini: qobiliyatlarini, tajribasini, foydaliligini va shaxsiy fazilatlarini ro'yobga chiqaradigan madaniyatli shaxsni rivojlantirish konsepsiyasiga asoslanadi. Zamonaviy, qoniqarli faoliyat uchun barcha mezonlar mutaxassisning axborot va shaxsiy tayyorgarligidan kelib chiqadi. Bu, ayniqsa, insoniyat madaniyati yutuqlari haqida ma'lumotni yosh avlodga yetkazish vazifasi yuklatilgan o'qituvchilar uchun juda muhimdir. Bunday ma'lumotlar doimiy ravishda o'zgarib, kengayib boradi va doimiy tahlil asosida pedagogik tashkilot va ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi kognitiv va kasbiy

o'zaro ta'sirlarning ijodiy rivojlanishi orqali qurilgan axborot va ta'lim tizimini tashkil qiladi.

2. Inson faoliyatidagi axborot maydonining murakkabligi, uning qarama-qarshiliklari va noaniqligi ulkan moddiy va shaxsiy resurslarning yo'qolishiga olib keladi. Aniq kerakli ma'lumotni topish qiyin, uning haqiqati va xolisligini baholash esa yanada qiyinroq. Shuning uchun ilmiy xarajatlarning katta qismi nazariy tadqiqotlar va texnologik takliflarning asosligini baholashga sarflanadi. Fan, iqtisodiyot va siyosatda odamlar ko'pincha shubhali ma'lumotlarga duch kelishadi, bu esa firmalar, korxonalar, butun sanoat tarmoqlarining barbod bo'lishiga va ta'limning yomonlashishiga olib keladi. Har qanday ma'lumotning xolisligini aniqlash muhim kasbiy vazifaga aylanadi.

3. Fanda uzoq vaqtdan beri bo'lajak mutaxassislar, jumladan, o'qituvchilar uchun ixtisoslashtirilgan analitik tayyorgarlikning turli jihatlarini o'rganib kelmoqda. Ta'lim tizimida bu masalani hal qilish uchun barcha zarur shart-sharoitlar - ijtimoiy, psixologik, texnologik va pedagogik - yetuklikka erishildi.

Ijtimoiy shart-sharoitlar ijtimoiy taraqqiyotning: ma'naviy, madaniy va iqtisodiy hayotning kuchayishi, inson munosabatlarining butun tizimini qayta qurish, aholining portlashi, globallashtirish inqirozlari, ijtimoiy falokatlar, axborot inqilobi, inson faoliyatining, birinchi navbatda, kasbiy va individual-ijodiy faoliyatning kuchayishi kabi asosiy xususiyatlarida mavjud.

Psixologik nuqtayi nazardan, bo'lajak mutaxassisning analitik tayyorgarligining asosiy shartlari intellektual madaniyat, ta'lim, kasbiylik, ishga ijodiy yondashuv, eng yuqori fidoyilik va qobiliyat, shuningdek, ishda namoyon bo'ladigan iqtidor va iste'dodni rivojlantirishdir. Uning samaradorligi intellektual to'yinganlik bilan belgilanadi. Har qanday kasb egasi ishlab chiqarish holati va ishlab chiqarish muhitini, biznes va shaxslararo munosabatlarni, korxonalar yoki muassasaning rivojlanish istiqbollari tashxislay olishi kerak. Ular, shuningdek, o'z ishlarini takomillashtirish yo'llarini rejalashtira olishlari, yangi vositalarni samarali joriy etish va texnologik jarayonlarni yangilash uchun sharoit yaratishlari kerak. Bularning barchasi o'qituvchilarga ma'lum bir kasb vakillari sifatida bir xil darajada tegishli. Tadqiqotchilar har qanday mutaxassisning samarali ishlashi uchun zarur bo'lgan intellektual jarayonlarni aniq belgilab berishgan: o'xshashlik, taqqoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish, tizimlashtirish, tuzilish, modellashtirish, tasniflash va prognozlash [6].

Analitik fikrlash obyektlar va hodisalarni dastlabki, elementar tahlil qilishdan ularni tobora chuqurroq o'rganishgacha rivojlanadi[1]. Tahlil dastlab amaliy darajada (o'rganilayotgan materialning faktik asosini tasdiqlash), keyin birinchi darajali umumlashtirish (faktlarni bir-biri bilan o'zaro bog'lash va ular ichida umumiy asos topish), faktlar, hodisalar va jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlikni munosabatlar va

tendensiyalar shaklida aniqlash orqali amalga oshiriladi. Analitik fikrlash nafaqat tahlil; bu axborotni sintez qilish, uni tobora yuqori nazariy darajaga ko'tarishdir. Tahlil har doim abstraksiya, umumlashtirish va boshqa aqliy operatsiyalar bilan birgalikda sodir bo'ladi.

4. Analitik fikrlashning shakllanishi shaxsning yaxlit axborot madaniyatining rivojlanishini oldindan belgilab beradi, uning mohiyati axborot vositalari va aqliy operatsiyalar tizimi yordamida hayot muammolarini samarali hal qilish uchun optimal foydalanish maqsadida axborotni tahlil qilish, u bilan ishlash imkoniyati, qobiliyati va ko'nikmasidan iborat.

5. O'qitish va ta'limga bunday yondashuv o'qituvchining shaxsi va o'quvchilarning subyektiv qobiliyatlariga nuqtayi nazarni o'zgartirganligi sababli, shaxsiylashtirilgan yondashuv ta'limning asosiy paradigmasiga aylanadi va jamoatchilik fikri o'qituvchilarni alohida ijtimoiy-kasbiy qatlam sifatida tan oladi.

Tahlil va natijalar

Fikrlash narsa va hodisalarning mohiyati, ular orasidagi muntazam aloqa va munosabatlarni bilish bilan ifodalangan voqelikning vositalashtirilgan va umumlashtirilgan aksi, aqliy faoliyat turidan iborat. Shunday qilib, fikrlashning birinchi xususiyati uning vositachilik xarakteridir. Kishi bevosita, to'g'ridan-to'g'ri bila olmaydigan narsani bilvosita o'rganadi: ba'zi xususiyatlarni boshqalar orqali, noma'lumni ma'lum orqali biladi. Fikrlash har doim hislar, tuyg'ular, g'oyalar va ilgari olingan nazariy bilimlar kabi hissiy tajriba ma'lumotlariga asoslanadi. Fikrlashning ikkinchi xususiyati uning umumlashtirilishidir. Obyektlarning barcha xususiyatlari bir-biri bilan bog'liqligi sababli voqelik obyektlarida umumiy va asosiy bilish sifatida umumlashtirish mumkin. Umumiylik faqat alohida, konkretlikda mavjud va namoyon bo'ladi.

Odamlar nutq, til orqali umumlashtirishini ifodalaydilar. Og'zaki nutq nafaqat bitta obyektga, balki o'xshash obyektlarning butun guruhiga ham tegishli. Umumlashtirish tasvirlarga (tasvirlar va hatto hislar) ham xosdir. Ammo unda har doim ko'rgazmalilik bilan cheklanadi. So'z cheksiz umumlashtirish imkonini beradi. Materiya, harakat, qonun, mohiyat, hodisa, sifat, miqdor va boshqalar haqidagi falsafiy tushunchalar so'z bilan ifodalangan eng keng tarqalgan umumlashmalardir.

Fikrlashning boshqa jarayonlardan farqi shundaki, u deyarli har doim ma'lum bir muammoli vazifani hal qilish va bu vazifa qo'yilgan shartlarni faol ravishda o'zgartirish zarurati bilan bog'liq. Fikrlash idrokdan farqli o'laroq, hissiy chegaradan tashqariga chiqadi, bilim chegaralarini kengaytiradi. Sensor ma'lumotlarga asoslangan fikrlashda ma'lum nazariy va amaliy xulosalar chiqariladi. U borliqni nafaqat alohida narsalar, hodisalar va ularning xususiyatlari ko'rinishida aks ettiradi, balki ular o'rtasida mavjud bo'lgan, ko'pincha shaxsning idrokida bevosita berilmaydigan aloqalarni ham belgilaydi. Narsa va hodisalarning xossalari, ular

orasidagi bog‘lanishlar tafakkurda umumlashgan shaklda, qonunlar, borliqlar shaklida namoyon bo‘ladi.

Olimlarning ta’kidlashicha, analitik fikrlash alohida psixik jarayon sifatida mavjud emas, u boshqa barcha bilish jarayonlarida idrok, diqqat, tasavvur, xotira, nutq shaklida ko‘rinmas holatda mavjud. Bu jarayonlarning yuqori shakllari, albatta, fikrlash bilan bog‘liq bo‘lib, uning ushbu bilish jarayonlarida ishtirok etish darajasi ularning rivojlanish darajasini belgilaydi.

Xulosa va takliflar

Analitik fikrlash - g‘oyalar harakati, narsalarning mohiyatini yoritishdir. Uning natijasi tasvir emas, balki biror fikr, g‘oyadir. Fikrlash natijasi obyektlar sinfining eng umumiy va muhim belgilarida umumlashtirilgan aks etishi - tushuncha bo‘lishi mumkin.

Yechimlarni izlash ba’zan juda qiyin, shuning uchun aqliy faoliyat, qoida tariqasida, diqqat va sabr-toqatni talab qiladigan faol faoliyatdir. Haqiqiy fikrlash jarayoni har doim nafaqat bilish, balki hissiy-irodaviy jarayondir. Fikrlashning obyektiv moddiy shakli tildir. Til tufayli odamlarning fikri yo‘qolmaydi, balki bilim tizimi shaklida avloddan-avlodga o‘tadi. Shu bilan birga, fikrlash natijalarini uzatishning qo‘shimcha vositalari mavjud, ular: yorug‘lik va tovush signallari, elektr impulslari, imo-ishoralar va boshqalar. Zamonaviy fan va texnologiya ma’lumotlarni uzatishning universal va iqtisodiy vositasi sifatida an’anaviy belgilardan keng qo‘llaniladi.

Yuqorida aytilganlar analitik fikrlashning ajralmas sharti mantiq qoidalarini bilish degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Shunga ko‘ra, fikrlash tuzilishida quyidagi mantiqiy operatsiyalarni ajratish mumkin: taqqoslash, tahlil qilish, sintez qilish, abstraksiyalash va umumlashtirish. Taqqoslash narsalarning o‘ziga xosligini va farqini yoritib beradi. Taqqoslash natijasi, qo‘shimcha ravishda, tasniflash bo‘lishi mumkin. Ko‘pincha u nazariy va amaliy bilimlarning asosiy shakli sifatida ishlaydi. Narsalarning mohiyatiga chuqurroq kirib borish ularning ichki aloqalari, qonuniyatlari va muhim xususiyatlarini yoritib berishni talab qiladi. Bu tahlil va sintez orqali amalga oshiriladi. Tahlil - bu aqliy yoki amaliy obyektning keyingi taqqoslash bilan uning tarkibiy elementlariga bo‘lishdir. Sintez - analitik berilgan qismlardan bir butunni qurishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Djadan A.N. Analogiya. Analiz. — M.: Ped. ensiklopediya. Izdaniye. 2-ye izdaniye, tom 1, 33-34 s.
2. G‘oziyev E. Tafakkur psixologiyasi. T.: O‘qituvchi.-1990.ova V.M. Ijtimoiy psixologiya. - T.: Fan va texnologiya, 2012.
3. Igrakova O.V. Formirovaniye analiticheskogo myshleniya u studentov pedagogicheskogo vuza. Slavyansk-na-Kubani, 2006.

4. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. - T.: Fan va texnologiya, 2012.
5. Kluster D. Chto takoe kriticheskoe myshlenie? // Kriticheskoe myshlenie i novye vidy gramotnosti. M. SGL, 2005. S. 5–13
6. Kuzin D.V. Formirovaniye analiticheskix umeniy uchaщixsya na urokax istorii (na materiale kursov istorii 10 klassa). Avtoreferat diss. na soiskaniye uch. st. k.p.n. Sank-P.-1998
7. Slastenin V.A., Isaev I.F., Miщenko A.I., Shiyanov Ye.N. Pedagogika. M. 2013. 576 s
8. Tertel A. L. Psixologiya. Kurs leksiy. M., 2006.248 s
9. Tixomirov O.K. Psixologiya myshleniya. Moskva: Izdatelskiy sentr “Akademiya”, 2002. — 288 s.
10. Zak A.Z. Kak opredelit uroven razvitiya myshleniya shkolnika. – Moskva: Izdatelstvo “Znaniye”, 1982.

MUNDARIJA

1.	MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATIDA BADIY KOMMUNIKATSIYA. Matyakupov Sa'dulla	3-9
2.	KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILARGA EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYA BERISHDA INTEGRATIV USLUBLARDAN FOYDALANISH. Nuriddinova Maysara Ikramovna, Kodirova Albina Faridovna	10-15
3.	EVRISTIK YONDASHUV VA INTERAKTIV STRATEGIYALAR YORDAMIDA O'QUVCHILARDA IJODIY FIKRLASHNI KUCHAYTIRISH. Eshkuvatov Jasur Buribayevich	16-22
4.	O'QUVCHILAR INDIVIDUAL RIVOJLANISHI NATIJALARINI BAHOLASHNING PEDAGOGIK ASOSLARI. Kuchkarov Sarvar Sattarovich	23-29
5.	O'QITUVCHILARNING KOMMUNIKATIV SALOHIYATI VA KASBIY RIVOJLANISH O'RTASIDAGI O'ZARO BOG'LIQLIK. Rasulova Maftuna Nasimboy qizi	30-35
6.	BO'LAJAK BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QITUVCHILARIDA KREATIVLIK KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI. Abdullayeva Zarnigor Evadullo qizi	36-41
7.	MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA MTT TARBIYACHILARINING 4K KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI. Ravshanova Xafiza Komilovna	42-48
8.	STRATEGIC INTEGRATION OF PROJECT-BASED LEARNING (PBL) IN MODERN EDUCATION. Eshbekova Gulbakhor Khazratkulovna	49-52
9.	BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KOLLABORATIV O'QITISH MUHITINI LOYIHALASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Kurbonova Gulmira Usmonovna	53-59
10.	O'QUVCHILAR JAMOASI BILAN ISHLASHDA RAQAMLI TA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH. Nurmanova Dilfuza Jamilovna	60-66
11.	МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ДИСКУРСИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГОВ В ПРОЦЕССЕ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ. Файзуллаева Гулчехра Шарипбоевна, Суванкулов Умид Илхом угли	67-72
12.	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA MIQDORLARNI O'RGATISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV. Yalg'ashev Burxon Fayzullayevich, Suyunova Diyora Husniddin qizi	73-79
13.	BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KASBIY KARYERA STRATEGIYALARINI ISHLAB CHIQISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH. Djalolova Sevvara Xolmurodovna	80-85
14.	TA'LIMDA FANLARARO ALOQADORLIKNI TA'MINLASHDA INNOVATSION DIDAKTIK VOSITALARNING O'RNI. Rashidova Dildora Mansur qizi	86-91

15.	MAKTABGACHA KICHIK YOSHDAGI BOLALARDA IJTIMOYIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI. Kuvandiqova Moxira Abdukarimovna	92-96
16.	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DIFFERENSIAL YONDASHUV VA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI. Davronova Maxfuza Isroilovna, Shanazarova Nigora Abirkulovna	97-106
17.	KASBIY INTELLEKTNI RIVOJLANTIRISHGA MO'LJALLANGAN DASTURIY TA'MINOTNI KONSENTRLASHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI. Ro'ziqulov Sa'dulla Egamnazar o'g'li	107-119
18.	ADABIYOT DARSLARIDA INTEGRATSIYA. Allamberganova Nodira, Jadgarova Farida	114-119
19.	REFLEKSIV KOMPETENSIYALARNING MAZMUN-MOHİYATI VA PEDAGOGIK AHAMIYATI. Yuldasheva Sevara Maxsudjonovna	120-129
20.	TALABALARDA ANALITIK FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI Urolov G'ulom Berdiyov o'g'li	130-136
21.	BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA MA'NAVIY-AXLOQIY IDENTITETNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOYIY-PEDAGOGIK OMILLARI. Nazarova Zulayxa Turabovna	137-144